

Finnugor Tudománytörténeti Füzetek
1.

Halász Ignác
három lappföldi útja

Izsó Miklós Művelődési Ház és Könyvtár
Izsófalva, 1997

Halász Ignác
1855-1901.

Finnugor Tudománytörténeti Füzetek
1.

*Halász Ignác
három lappföldi útja*

*Izsó Miklós Művelődési Ház és Könyvtár
Izsófalva, 1997*

Szerkesztette:
Hadobás Sándor

Technikai munkatárs:
Kőszeghy László

A kötet megjelenését
Izsófalva Nagyközség Önkormányzata
támogatta

A kiadvány az eredeti nyomtatott szövegek
felhasználásával készült
a *Budapesti Szemle* 41., 51. és 70.,
valamint a *Földrajzi Közlemények* 18. kötetéből

A SVÉDORSZÁGI LAPPOK KÖZÖTT.*)

Mélyen tisztelt akadémia! Mielőtt a lappokhoz való utazásomról jelentésemet előterjeszteném, kedves kötelességemnek tartom, hogy mindenek előtt hálás köszönetemet nyilvánítsam a magyar tudományos akademiának azon határozó támogatásért, a mely által lehetővé tette, hogy a svédországi lappokhoz tervezett útam megvalósuljon és ez által nyelvöket és szokásaikat tanulmányozhassam. A svédországi lapp nyelvjárásról eddig csak nagyon csekély ismereteink voltak. Mindössze egy száz évesnél idősebb szótár, mely mellé egy rövid nyelvtani vázlat van függesztve és néhány svédből fordított szentírásbeli könyv állott rendelkezésünkre. Az igazi, élő népnyelvről a legújabb időkig nem volt semmi tudomásunk. Csak a hetvenes években kaptunk egy pár olyan szöveget, a mely a ma élő lapp nyelvet tükrözteti vissza. 1874-ben Malå vidéki lappok fordultak meg Buda-Pesten és ezektől Budenznek mintegy nyolcz lapnyi szöveget sikerült gyűjtenie. 1876-ban Donner Ottó, finn egyetemi tanár, utazott Svédország éjszaki részébe, Fjellner András akkor már 80 éves sorselei paphoz, hogy egynéhány csak ettől tudott lapp dalt és epikus költeményt leírjon. E két rendbeli, bár csekély népnyelvi gyűjtemény a lapp nyelv tudományos ismerete szempontjából fölötte becses. Mind a hangtan, mind az alaktan terén számos oly adatot tárnak föl előttünk, melyeket az addig ismert szövegekben nem találunk. Az a tudat, hogy e csekély gyűjtések is mennyi újjal növelték ismereteinket, érlelte meg bennem azt

*) Főelolvastatott a magyar tudományos akadémia 1884 december 1-jén tartott ülésén.

az elhatározást, hogy a lappokhoz utazzam és a magyar összehasonlító nyelvészet szempontjából oly fontos nyelvökről való fogyatékos ismereteinket, a mennyire csekély tehetségemtől kitelik, én is bővítsem valamivel.

Vajon sikerült-e és mennyiben sikerült e czélt elérnem, arra szolgáljon feleletül a következő jelentés:

* * *

Június 17-dikén indultam el Buda-Pestről és Varsón, Szt-Péterváron áthaladva, első sorban Finnországnak vettem útam. Ott különösen a nálunk is eléggé ismert Genetz Arviddal és Donner Ottó egyetemi tanárral akartam találkozni, mint olyanokkal, a kik már jártak a lappok között és nekem az égbajlati viszonyokra, a lappokkal való bánásmódra, a köztök való élésre és több e féle nézve hasznos fölvilágosításokkal szolgálhatnak. Június 22-dikén értem Helsingforsba és két napig Jalava (Almberg) Antal vendégszeretetében részesültem. A finn főváros ekkor már üres volt. Az egyetem és a többi iskolák be voltak zárva, a finn irodalom fő képviselőinek legnagyobb része pedig vidékre menekült. Donner Ottó ugyan otthon volt még, de sajnálatomra nem beszélhettem vele. Neje éppen akkor halálos betegséggel viódott. Genetz sem volt már rendes lakóhelyén, Tavastehusban, tehát nyári lakásán, Vehoniemiben kerestem föl, s miután nála egy napot töltöttem s a kívánt dolgok felől tájékozódást nyertem, Tammerforsnak folytattam útam, hogy onnan a tengerparti Abóba, Abóból pedig a hajóval Stockholmba utazzam. Tammerforsban éppen oda érkeztem napján nyílt meg egy akkor tájban rendezett országos gazdasági tárlat. Értesültem róla, hogy magister Jaakkola Károly, Björneborgból, a kit a finn-ugor társaság ösztöndíjjal ugyancsak a lappokhoz küldött, szintén ott lesz a tárlaton. Felöle való tudakozódásomnak megvolt az a haszna, hogy találkozhattam vele. Már a vonatnál voltam, midőn fölkeresett, de még elég időnk volt, hogy megállapítsuk, mikor és hol jövünk össze Stockholmban, hogy onnan aztán együtt folytassuk útunkat a lappokhoz.

Június 27-dikén délután értem a svéd fővárosba. Hat napig időztem ott, hogy fülemet egy kissé hozzá szoktassam a különös accentusú svéd nyelvhez. E különösség abban áll,

hogy a svéd szókbán, ha kéttagúak is, tulajdonképen két hangsúly van: egy fő és egy mellékhangsúly, a melyben a hang nem süllyed, hanem inkább emelkedik. Innen származik aztán a svéd nyelvnek az a sajátja, hogy az egyes szótagok mind megannyi külön szókként hangzanak. E sajátja, éneklő hangsúlyozás oly szokatlan volt nekem, hogy kezdetben a legközönségesebb szavakat is alig voltam képes meghallani. Az első két nap szinte kétségbe voltam esve, hogy valaha megérthetem a svédeket. Szerencsére azonban lassankint hozzá kezdett a fülem szokni a szokatlanhoz, a hozzám intézett szavakból mind több és több érthetőt tudtam kikapni s mire Stockholmból elindultam, arra a tapasztalatra jutottam, hogy még sem olyan nehéz a svédek megértése, mint kezdetben gondoltam.

Július 2-dikán szálltunk az idő közben megérkezett Jaakkolával együtt egy Hernösandba induló hajóra. Huszonegy órai tengeri út után megérkeztünk e jelentékeny éjszakai városba. Csak 5200 lakosa van ugyan, de élénk kereskedelmi és iparüző hely; itt székel Angermanland tartománynak a kormányzója és több ezer mérföldnyi területnek lelki feje, éjszakai Svédországnak püspöke. E püspök gondja alá tartoznak az összes svédországi lappoktól lakott területek is. Hernösandba különösen azért mentünk, hogy magunkat a püspöknél bemutassuk és tőle esetleg ajánló leveleket szerezzünk a Lappmarkokba. Volt egy másik, nem kevésbé fontos célunk is. A svédországi lapp nyelven írott könyveket sehol sem lehet könyvtári úton megszerezni. Tudtam azonban, hogy e könyvek nagy része Hernösandban jelent meg és ha valahol, itt lehet majd megkapni. Kicsi híja volt, hogy egyik célunkat sem értük el. A püspököt nem találtuk ott; kevéssel az előtt nagy körútra indult a lappok közé, lapp könyveket pedig a hernösandi könyvkereskedőnél sem lehetett kapni. Szerencsénkre a hajón egy luleåi tanárral ismerkedtünk meg. Evvel újra találkoztunk Hernösandban, ott bemutatott bennünket egy oda való tanár ismerősének, ez pedig elvezetett bennünket a consistoriumhoz, tudniillik az egyházkerületi gondnoksághoz, hogy ott talán majd tudnak fölvilágosítással szolgálni, merre szerezhetjük meg a lapp könyveket. A consistoriumban lekötelező szívességgel fogadtak bennünket és midőn kérésemet előterjesztettem, legnagyobb öröömre azt

a fölvilágosítást kaptam, hogy a keresett könyvek csakis náluk vannak raktárban, pénzért nem szerezhetők meg, azonban szívesen szolgálnak mind a kettőnknek a található könyvekből egy-egy példánnyal. E könyveket államköltségen nyomtatják és Hernösandból küldözgetik szét a Lappmarkokban élő papokhoz, hogy a lappok közt ingyen oszszák szét. Tizenhárom, nyelvészeti szempontból igen becses, lapp könyvnek jutottunk itt a birtokába. E könyvek között több olyan is van, a melyeknek léteztéről eddig semmi tudomásunk sem volt. Ilyen a többek közt az egész ó- és új-testamentum lapp fordítása, mintegy 2500 lapnyi szöveggel, továbbá *Svédország története* és *Luther kisebb kátéja*. Ez utóbbi az eddigi nyomtatott könyvekben szokásos lapp nyelvtől jelentékenyen eltérő nyelvjáráson van írva. Mint később meggyőződtem, e nyelvjáráás a Lule lappmarkbeli. A Hernösandban szerzett könyvekhez később a Lule lappmarkban való időzésem alkalmával még öt darab könyv járult úgy, hogy utanról összesen tizen-nyolcz könyvet, meg pedig tudomásom szerint az összes újabbkori svéd-lapp irodalmat sikerült magammal hoznom.

Hernösandból még az nap, július harmadikán délután indultunk fölfelé az Angerman-elfen egy Sollefteába tartó hajóval. Az Angerman-elf Svédország legszebb folyója; hatvanöt kilométerig fölfelé többnyire oly széles, hogy inkább keskenyebb tengeröböl, mint folyó hatását teszi az útzóra, a regényes szépségű vidék pedig, mely egész Sollefteáig a legváltozatosabb képekben tárul elénk, ritkítja párját. — Némely lelkesült útas még a rajnai útnak is föléje helyezi. Éjfél tájban érkezünk meg Sollefteába, a hol egy hatalmas vizesés végét szakítja a további hajózásnak. Sollefteában ismerkedtem meg először igazán az éjszakai vidékek azon sajátosságával, hogy június és július hónapokban éjtszaka helyett örökös világosság uralkodik. Ide érkeztem idejében a nap már fel tíz óra tájban lenyugodott ugyan ezen, a 63-dik és 64-dik éjszakai szélesség közt elterülő vidéken, az esti pirosság azonban mind addig ott ragyogott az égen, míg csak valamivel két óra előtt a napot megelőző reggeli hajnal föl nem váltotta. Egész júliusban, a míg Jemtlandban tartózkodtam, még éjfélikor is, mikor pedig leghomályosabb volt, ép oly kényelmesen írhattam és olvashattam, mint nálunk a leghosszabb napon nyolcz óraker nap lenyugtával.

Sollefteából július 4-dikén délelőtt 11 órakor indultunk tovább a rendes svéd kocsival, egy két kerékű taligával, melyet egy ló szokott húzni. Csak egy útasnak és rajta kívül a kocsisnak van helye az ülésben, mikor pedig takarékoság szempontjából kettő utazik együtt, néha el kell túrnie, a mint közbe-korba nekünk is el kellett túrnunk, hogy a kocsis egyiknek vagy másiknak ölében ülve, hajtsa rendesen jó hűsben levő, de lassú menéshez szoktatott lovát. Újabban hatalmas vasúti vonal hasítja keresztül éjszaki Svédországot, mely Stockholmtól éjszakkak, Sundsvalltól nyugatnak tartva, később egyesülten folytatja útját Norvégiának és Drontheimban ér véget. E vonalnak egyik csak az idén megnyílt végpontját, Håsjöt, akartuk elérni, hogy onnan aztán vasúton folytassuk útunkat, a meddig lehet. Sollefteától Håsjöig huszonegy óra hosszáig majdnem egy folytában szekéren ültünk és csak ott tartottunk rövid pihenőket, a hol lovat kellett váltanunk. Håsjöbe nyolcz órakor reggel, a vasút indulásához épen jókor érkezünk meg és legelőször is Jemtland tartománynak a fővárosába, a Storsjö, magyarul Nagytó, mellett elterülő Östersundba utaztunk, hogy ott a Jemtlandban élő lappok felől, a kiknek a nyelvet első sorban akartuk tanulmányozni, közelebbi fölvilágosítást kapjunk. Az itt élő lappok nyelvét eddigelé még senki sem tanulmányozta s egyetlen sornyi írás vagy mutatóvány sem volt közölve e különös nyelvjárásról.

Östersundban megtudtuk, hogy a város közelében vagy egy órajárásnyira egy koldus lapp család tartózkodik. Másnap tehát kora reggel kivezetettük magunkat a lappok tartózkodó helyéhez. Hosszas keresgélés után végre ráakadtunk a lakóhelyökre, de nem magokra a lappokra. A sátroknak is csak a vázát, a földbe vert vékony fatörzsöket leltük az erdőben, maguk a lappok azonban már nem voltak ott, valahová máshova költöztek vagy pedig szanaszét kóboroltak a rengetek erdőségben. Minthogy vezetőnk nem tudta tartózkodásuk újabb helyét, maguk a lappok pedig csak egy bét leteltével, a következő szombati napon jöttek volna rendes szokásuk szerint a városba, tehát elhatároztuk, hogy nem töltjük az időt hasztalanul a keresésökkel, hanem még az nap tovább indulunk olyan vidékre, a hol a legnagyobb valószínűség szerint már akadunk lappokra. Egyedüli kalauzunk Düben Gusztáv, stockholmi egyetemi tanárnak, *Om Lappland och Lapparne* (Lapp-

országáról és a Lappokról) című könyve volt. Az ebben található adatoknál Östersundban sem kaphattunk jobbakat.

A jemtlandi lappok az éjszaki szélesség 65-dik fokától dél felé egészen a 62-dik fokig vannak szerte szórva. Végső telepök a Rut hegységben van. Tovább délnek már egyáltalában nem akadunk lappokra. A jemtlandi lappok egy-két koldus kivételével valamennyien ott élnek a svéd-norvég határon emelkedő hótakart hegységekben, melyeknek legnagyobb része három egész négyezer lábnyira, a Syl-fjäll pedig mintegy 6000 láb magasságyira emelkedik. Ez az egész vadregényes vidék; mely hatalmas hegyhátaikat bocsát a két szomszédos tartományba, tele van szép völgyekkel és tavakkal és eredő helye több nagyobb svéd és norvég folyónak. Van egy-két völgye, mely közvetlenül megy át egyik országból a másikba; ezeken keresztül visz a vasút a norvég Trondhjemba, az országút pedig Levangerba; innen nyúlnak ki a Syl-fjällek elágazásai egészen Rörásig. Az itt élő lappok három különböző kerülethez tartoznak. A legéjszakibbnak a neve Fölinge lappmark mintegy 400 lappal; a középsőnek a neve undersåkeri lappmark, melyben mintegy 200 lappot találunk, a legdélibbnek a neve pedig berjedali vagy tennäsi lappmark, a hol körülbelül 170 lapp ember él. Ez óriás, több száz négyszög mérföldre kiterjedő területen tehát alig akadunk összesen 800 lappra. Közülök egy sem lakik városban vagy faluban, valamennyien nomád életet folytatnak, foglalkozásuk kizárólag a rénszarvastenyésztés és ezekkel vándorolnak a különböző évszakok szerint különböző helyekre. E vándorlás azonban rendszerint bizonyos meghatározott területen belül történik; van külön tavaszi, nyári és őszi tartózkodó helyök, a hová rendszeren visszatérnek. Csak télen nincsenek biztos helyhez kötve. Ilyenkor öt-hat helyen is kell fölváltva tartózkodniok és sokszor 20—40 mérföldet is bebarangolniok, míg olyan helyen üthetik föl tanyájokat, a hol a szarvas a kemény és mély hó alól elegendő táplálékot, elegendő mohát tud magának fölkaparni. Nagyon természetes, hogy ilyen életmód mellett csak sátrakban lakhatnak, melynek fő gerendáit minden pillanatban fölszedhetik és ismét a földbe verhetik, melynek ponyváját bármikor összerakhatják és ismét kifeszíthetik. A nomád lappokon kívül csak még néhány koldus vagy napszámos lappra akadunk. Rendszeren olyan lappok ezek, a kik

vagy hanyagságuk, vagy a farkas pusztítása, vagy egyéb elemi csapás következtében elvesztették rényájaikat. Számuk nagyon csekély és értesülesem szerint az egész Jemtlandban összesen öt-hat ilyen lapp ember, ha van.

Östersundhoz legközelebb esett Undersåker lappmark; ennek a lappjaival akartunk mindenek előtt megismerkedni. A vasút elvitt egész Undersåker állomásig, melytől másfél órányira templom is volt. Azt hittük, hogy vasárnap levén, a közeleső hegyekből majd vetődnek erre lappok a templomba. De csalódtunk. Undersåkerban azt a fölvilágosítást kaptuk, hogy ősszel és tavasszal ugyan elég lapp tanyázik a környéken, most azonban, hogy az idő melegebbre fordult, mind künn vannak már nyári helyökön, a magasabb fjällekben. Isteni tiszteletre különben sem jönnek Undersåkerba, mert a hegyek között saját templomuk van, a hol számukra évenként kétszer, legfőlebb háromszor külön isteni tiszteletet szoktak tartani. A napokban épen szintén lesz miséjük az Anaris és Hittings-fjällek tövében levő kápolnájukban, Valbo helységben. Ez utóbbi hír ismét kedvre serkentett bennünket és attól való félelmünk, hogy tudj' Isten, meddig vándorolhatunk összevissza, míg lappokra akadunk, eloszlott. Még nagyobb lett az örömünk, mikor a további beszélgetés folyamában azt is megtudtuk, hogy Undersåkertól nem messze, Edsåsen községben lapp gyermekek számára iskola is van. Most ugyan nem folyik a tanítás, hanem azért lehetséges, hogy egyik vagy másik lapp fiú vagy leány nem ment haza nagyon is távol lakó szüleibe, hanem ott maradt, míg a tanítás újra kezdődik.

Másnap reggel átgyalogoltunk a csak egy órányira levő Edsåsen községbe és kérdezősködésünkre a legnagyobb készséggel előteremtettek egy frostvikeni, Jemtland legejszakibb részéből való leányt, a ki a vakációra ott rekedt. Csinosan öltözködve, svéd ruhában jelent meg előttünk. Tizenhét éves, majdnem kifejlett hajadon volt már ez az elemi iskolás leány. Mint később meggyőződtem, a többi itt levő tanulók legnagyobb része hasonló korról dicsekedhetett. Tizenkét évesnél fiatalabb fiút vagy leányt nem is láttam. E különös jelenségnek ez a magyarázata, hogy majdnem kivétel nélkül csak akkor kerülnek a lapp gyermekek az edsåseni iskolába, mikor már otthon, a fjällek között valamelyik vándor lapp

tanítótól az olvasás és vallásbanól némi előleges ismeretet szereztek. A vándor tanítókat, ilyen tudtommal egész Jemtlandban csak kettő van, valamint az edsåseni iskolát is részben a kormány, részben pedig az úgynevezett «missions-sällskap» (a hittérítő társaság) tartja fenn. Négy évig szoktak a lapp gyermekek az edsåseni iskolában tanulni, hogy az előbb említett elemi ismeretekben valamivel nagyobb tökéletességre vigyék, ezen kívül pedig az írásból, számolásból, földrajzból és Svédország történetéből szintén szerezzenek némi ismereteket.

Az a leány, a ki előttünk állt, most már három esztendeje koptatta az iskola padjait. Lappul szólítottam meg, hogy hová való. Az első kérdésre felelt is, a második kérdésre már csütörtököt mondott a tudományom, sem ő nem értette meg azt, a mit én kérdeztem, se pedig én azt, a mit ő kérdésemre mondott. Láttam, hogy így nem boldogulok, tehát svédre fordítottam a beszédet és ezen a nyelven kérdezgettem tőle egyet-mást, még pedig úgy, hogy kérdéseimet lefordítottam vele lapp nyelvre s mind ezt, mind pedig a feleletet följegyeztem magamnak. Miután így röviden végig mentem a főbb név- és igeragozásbeli alakokon és egy csomó fogalomnak a lapp nevét is megtudakoltam, arra a tapasztalatra jutottam, hogy itt olyan nyelvjárással van dolgom, mely a többi előttem ismeretes lapp nyelvjárásoktól mind hang-, mind alaktanilag rendkívül eltérő. E tapasztalatomat később bőségesen igazolták e nyelvjárás terén tett későbbi tanulmányaim. Oly annyira különbözik a jemtlandi lapp nyelvjárás a többi ismerttől, hogy midőn nekik a Hernösandból magammal hozott nyomtatott könyvekből vagy Budenznek az egykor Budapestben is megfordult malái lappoktól gyűjtött szövegeiből egyet mást fölolvastattam, egy szót sem értettek belőle. Úgy jártam később, midőn a Svédország legéjszakibb részén élő lappokhoz utaztam. Ezek sem értettek semmit sem azon szövegből, melyeket a déli lappoknál gyűjtöttem.

E tapasztalat egész váratlanul lepott meg és kezdetben majdnem leverőleg hatott rám. Leginkább az bántott, hogy annak a sok készülődésnek, melyet utazásomra a lapp nyelvből tettem, ezeken a vidékeken nem vehettem semmi gyakorlati hasznát és úgy kell majd e dialectust tanulnom, mintha egészen új nyelv volna. E tapasztalattal tértem vissza Undersåkerba, illetőleg az Undersåker nevű vasúti állomás mellett levő négy

házból álló Stamgårde községbe. Egy svéd parasztnál, kinek az volt a kötelessége, hogy az útasokat a legközelebbi állomásokig szállítsa, voltunk elszállásolva. Mire Edsäséből Stamgårdeba visszaérkeztünk, már ott volt a Kall egyházkerületéből való pap is, a ki az undersåkeri lappmarkban élő lappok számára isteni tiszteletet szokott tartani. E kilenczven négyszög mérföldnyi lappmarkban összesen két kis lapp templom volt. Az egyik Undersåkertől délre talán öt mérföld távolságra Valbóban, a másik pedig a vasúti állomástól éjszakra mintegy 10—11 mérföldnyi messzeségben, Käläsénban. A kallbeli pappal megbeszéltük, hogy együtt teszszük meg az utat Valbóba. Egyelőre nem volt szándékunk Undersåkerba visszatérni, hanem valamelyik lappal el akartunk menni a hegyek közé, hogy mindjárt kezdetben egy hetet ott töltünk valamelyiknek a sátorában. Július 8-dikán fárasztó, majdnem nyolcz óráig tartó út után értünk a lapp kápolna helyére. Különböző vidékről való lappok jöttek ide s a mennyire lehetett, fölhasználtam az alkalmat, hogy tájékozást szerezzek magannak, mennyiben eltérő tájszólásokat használnak az erre élő lappok. Az a szándékom, hogy innét valamelyikkel tovább mehessenek, nem teljesedett. Egy család lakott az időben a lapp kápolna közelében, mintegy két mérföldre, azonban ez is épen azon a ponton volt, hogy rényyájával más, még távolabb eső helyre költözzön. A Valbóban összegyülekezett lappok közül a kallbeli pap különösen két lapp subanczot ajánlott mint olyanokat, a kik a többieknel értelmesebbek és a kik esetleg hajlandók lesznek hozzánk szolgálként szegődni. Az isteni tisztelet végezte után a két legénnyel csak ugyan megbeszéltük a dolgot. Kezdetben hajlandók is voltak a velünk való jövetelre, de midőn aztán egy kis grammatikai keresztűz alá fogtuk őket, szörnyen megúnhatták a dolgot, mert egyszerre csak a faképnél hagytak bennünket, fölta-risznyáztak és elmentek vissza a hegyek közé.

Társam ott maradt a lapp kápolna helyén egy svéd parasztnál, mint hogy egy nyomorék lapp teremtes hajlandónak nyilatkozott a mester szerepére, én pedig, tudva, hogy az edsäseni iskolában nemsokára megkezdődik a tanítás s hogy az ott levő lapp leány segítségével addig is a Fölinge lappmarki dialectust tanulmányozhatom, elhatároztam, hogy visszatérek Undersåkerbe és kezdetben a mennyire lehet, a lapp

iskolát fordítom hasznomra. Ez az iskola csakugyan olyan alkalmas hely volt a lapp nyelv tanulmányozására, hogy keresve sem kereshettem volna jobbat. Jemtland legkülönbözőbb vidékeiről való lapp tanulók jártak ide s épen ez oknál fogva, mind a mellett, hogy folyvást az undersåkeri lappmarkban tartózkodtam, az összes Jemtlandban élő nyelvjárásokat, tehát a fölingeit és a herjedalit is volt alkalmam tanulmányozni és belőlök nyelvmutatványokat gyűjteni.

Mikor visszaértem Edsåsenba, a Fröstviken vidékéről való leányon kívül egy Herjeådalból, a tennäsi fjällekből való fiút is fedeztem föl. Fölváltva fogadtam meg e kettőt nap számba, hogy segítségökkel Jemtland legéjszakibb és legdelebbi nyelvjárásaival ismerkedjem meg. Fő czéлом volt, hogy mennél több összefüggő szöveget gyűjtsek, mert csakis ezeknek a kapcsán ismerkedhetünk meg egész biztossággal a nyelvtani alakokkal és az alakok használatával. Minthogy sem a Fölinge lappmarki leány sem a herjedali fiú nem volt az elbeszélésnek a mestere, meg nem is tudtak eredeti meséket, tehát kezdetben más gyűjteményekben már megjelent lapp meséket dolgoztam át velök ezen a nyelvjáráson is, vagy pedig egyes mondatokat és szokat kérdezgettem tőlök.

Július közepe táján újra megkezdődött a tanítás, mind több vidékről való tanulók gyűltek össze s mind újabb és újabb egymástól több tekintetben eltérő tájbeszédeket tanulmányozhattam. Közbe-közbe egyes felnött lappok is vetődtek Undersåkerba, rendesen valamelyik tanulónak az anyja vagy testvére, ezeknek ott tartozkodását is igyekeztem lehetőleg fölhasználni. Lassankint nyolcz eltérő vidék nyelvéről szereztem többé-kevésbbé tudomást.

Július vége felé beköszöntött a szénakaszálás és gyűjtés időszaka. Ugyanazok a tanulók, a kiket szállásadó gazdájok csekély fizetésért eddig szívesen bocsátott rendelkezésemre, ezentúl már nem voltak kaphatók. A lappmarkokban kevés a munkaerő, a szénagyűjtéssel pedig sietni kell, elvonták a fiúkat tehát egy időre az iskolától is, tőlem is és könyvek helyett sarlót és gereblyét kellett forgatniok. Undersåkerban többé nem volt maradásom. Időközben Jaakkola is visszatért Valbóból, a hol összesen alig egy hetet töltött, és elbatároztuk, hogy együtt megyünk a norvég határon élő lappokhoz és egy darabig köztök töltjük az időnket.

Július 29-dikén hagytuk oda eddigi tartózkodásunk helyét és 30-án este a lappok közelében, Skalstuganban voltunk. Egyetlen vendéglőből áll az egész helység. Nyári időben meg lehetős látogatott hely, a turisták gyakrabban fölkeresik gyönyörű vidéke s különösen a lappok miatt, a kik innen legkényelmesebben megközelíthetők. Másnap reggel hozzájuk indultunk a vezetőkkel. Egy fél óráig nyírfákkal tarkált fenyvesen át kellett haladnunk; ezután vége szakadt a gyalogútnak; csónakon vitettük át magunkat a három negyed mérföld szélességű Skal tavon. A túlsó parton dombos, mocsáros, lápos vidéken fölfelé haladva talán egy negyed óra múlva elértük a svéd-norvég határvonalat s ezután nemsokára a norvég oldalon utazásunk célját, a lapp kunyhókat. Három kunyhó, lappul *koqtie* v. *kuotie* volt itt, mindegyik egyforma alakra építve. A hatalmas Kölahöga hegység lábánál, alig kétszáz lépésnyire a hóhatártól ritkás, elcsenevészett nyírfaterdtől körülveve emelkedett egy kis dombon a három különös alakú lakás. Négy, a földbe vert, kissé megácsolt nyírfatörzs, melynek fejénél az elágazás helye még megvan, képezi az itteni és főbb vonásaiban egyszersmind a többi lappok *koqtie*-jének is az alapját. E gerendafák úgy hajlanak egymáshoz és az ágak úgy kapaszkodnak fölül egymásba, hogy középett egy fél méter átmérőjű, gömbölyű tetőnyílás marad. E fő gerendafák mellé aztán még több szálfa is van a földbe verve, melyeknek hézagait nyírfagalylyal vagy turfával tömködi ki. Az ily módon készült épületet aztán vagy egészen turfadarabokkal földik, vagy pedig ponyvával kerítik be. A főt említett tetőnyíláson kívül csak még egy nyílást találunk a lapp sátoron vagy kunyhón — az ajtót. Ez háromszög alakú s egy fával kipeckelt vászondarab vagy rénszarvasbőr takarja be. E nyílás oly alacsony, hogy egészen a földig guggolva vagy térdelve lehet rajta a sátorba jutni. Bent a *koqtie*-ben semmit sem találunk, a mi a civilizált ember elkerülhetetlen szükségletét szokta képezni. Nincs itt sem ágy, sem asztal, sem szék, egyáltalában a legcsekélyebb bútordarabka sem. A *koqtie* közepén van egy négyszögletű, lapos kövekkel bekerített kis hely, ez az *arnie*, a tüzhely. Kora reggeltől a lefekvés idejéig folyvást vígan lobog itt a tűz. Füstje betölti az egész sátort, kivéve a földtől számítva két lábnyi magasságú tért, mely rendesen ment marad tőle, és kényelmes lassúsággal húzódik kifelé az úgyne-

vezett *richpenen*, a tetőnyíláson. A tetőnyíláson keresztül van egy kis rúd, erre van erősítve egy láncz s a láncz végébe szokták akasztani azt az üstöt, melyben ételöket főzik. Hajdanában az ilyen lapp sátornak négy nyílása is volt. A mostani ajtóval szemben volt a hátsó ajtó, a *poššua*, és oldalvást is egy-egy. A *poššua*t a pogány lappok szent helynek tekintették, csak a házi gazdának volt szabad erre felé bejárnia, azonban ezt is csak ritka alkalommal tette meg, csak akkor, midőn vadászatról valamely nagy zsákmánnyal, például medvével jött haza. Ma az edényeket és élelmi szereket szokták a *poššua*ban tartani. Ha más nem, a kutyák, tapasztalatom szerint, még most is rendkívüli tiszteletben tartják ezt a helyet. Arra vannak szoktatva. Az ő helyök is bent van a sátorban, az ajtótól rendszerint jobbra, szabad tetszés szerint ki és bejárniok, azt azonban a lappok közt való időzésem alatt nem tette egy sem, hogy egész a *poššua*ig mert volna menni. Ott tartottam magam is minden élelmi szeremet, be sem volt takarva, a sátorban gyakran nem volt egy lélek sem, s még sem hiányzott belőle ottlétem alatt soha a legesekélyebb sem.

A három *koqtie* közül a legnagyobbiban szállásoltuk el magunkat. Egy hetven éves lapp ember és mintegy negyven esztendőes beszédes asszony voltak a szállásadóink. Kivülök három apró gyermekből és egy szolgából állt a kunyhó lakossága. A bemenettől jobbra jelöltek ki kettőnknek a fenyő- és nyírfa-rözsével bebintett földön külön helyet. A pusztai földet használják a lappok éjjel fekvőhelyül is és a rénszarvasbőr csak takaróul szolgál nekik. A pusztai földön háltunk mi is, csak hogy takarót nem tudtunk kapni. Épen annyi rénbőrük volt otthon, a mennyire magoknak okvetetlenül szükségök volt. Főlöszleges holmijokat lakásuktól messze, részint Skaltuganban, részint még tovább néhány mérföldnyire egy-egy, vándorlásuk útjába eső, kis tárházukban szokták tartogatni. Másnap azonban valahounnan mégis előteremtett háziasszonyunk rénbőrt, a melyet legalább párnául használhattunk, magam pedig egy sarokban háziasszonyom rénbőrszoknyáját fedeztem föl és foglaltam le, hogy a meglehetősen hűvös éjtszákán a plaid fölött lábtakaróul szolgáljon.

Nyolcz napig tartózkodtam itt és e nyolcz nap alatt többet sikerült népköltészeti és ethnographiai szempontból gyűjtenem, mint másutt három hét alatt. A bárom kunyhó

lakossága tulajdonképen egy családot képezett és körülbelül nyolczszáz rénszarvasból álló nyájokat is együtt őriztették. Az egyik kunyhóban az én öregemnek az első feleségétől való fiak lakott a családjával, a másikkban pedig a nőtestvére fiával, egy lapp vándortanítóval együtt. Ez a tanító egészen úgy él, mint a többi lappok. Épen olyan ruhában jár, ep úgy kijár a rénszarvasokat őrizni, ép úgy feji őket és semmi más által sem tűnik ki a többi közül, mint hogy valamivel nagyobb a műveltsége. Nem csak az elemi iskolákat végezte el, hanem az östersundi tanító-képzőben egy pár semestrist is. A kormány háromszáz króna, körülbelül kétszáz forint fizetést ad neki esztendőnkint és ezért kötelessége augusztus 15-dikétől május végéig két-két hónapig a különböző hegységekben tartózkodó lappok között időzni és ez idő alatt gyermekeiket az olvasás és vallás elemeiben oktatni. A kunyhómbeli lapp szolgá volt ott tartózkodásom alatt a rendes mesélőm, a lapp tanítót pedig arra használtam föl, hogy vele a nyelvtani alakokat megmagyaráztassam. Minden esetre érdekes volt egy lappal singularisról, pluralisról, infinitivusról, imperativusról, accusativusról s más e féleről beszélni.

A lappok műveltsége különben korántsem olyan kezdetleges, mint azt gondolnók és a mint köztök való időzésem előtt magam is gondoltam. A legöregebbeket és a még iskolába járni nem tudókat kivéve, alig akadni a lappok, különösen a jemtlandi lappok között olyanra, a ki ne tudna írni, olvasni vagy legalább is olvasni. A nép e művelésére a vallásnak rendkívül nagy befolyása van. Nem eresztenek addig senkit sem az Úr asztalához, míg csak a bibliát meg nem tanulta olvasni. A lapp nép pedig eltanulta a svedektől és a norvégoktól a vallásosságot. Sátraikban profán dalok helyett zsoltárokat énekelnek és tündérmesék elmondására csak nagy rábeszélésre vállalkozik még az is, a ki ilyent sokat tud. Nehéz tőlök igazi népmeséket kapni, mert ezek elmondásával, azt gondolják, vallásos érzetöket sértik meg. Gyermekeiknek már nem is igen mondanak el e féleket. Kerülnek mindent, a mi legkevésbé is régibb pogány korokra emlékezteti őket. Házi gazdám fiatalabb korában több medvét ejtett el, pogány szertartások mellett kellett a *koqti*be behoznia, megnyúznia, szétdarabolnia és az úgynevezett medvedalt elénekelnie. Most legnagyobb faggatásomra és ígéreteimre az volt az örökös

válasza, hogy az éneket már egészen elfeledte. Saját mindennapi életökről, rénörzés, költözködés, vadászat vagy halászat közben előforduló kalandjaikról szól mai nap rendesen az elbeszélések. Csak különös véletlen következtében jutottam itt a Skalstugu fjällben olyan elbeszélőre, egy értelmes lapp szolgára, a kitől, miként ő nevezte, a hajdankori világból való meséket sikerült kapnom. Igaz, hogy ennek sem terjedt túlságos sokra az ismerete.

Augusztus tizedikén a Jemtland éjszakibb vidékein élő lappok számára szintén volt isteni tisztelet a már előbb említett Käläsen nevű lapp templomban. A Skalstugu fjällbeli lappok is oda készültek. Az egyik családnak egy kis gyermeke volt keresztelendő. A négy hetes kisdedet az anyja bölcsőstül együtt a hátára kötötte és úgy vitte el a keresztelőre. Beszédes szállásodó asszonyom és a lapp tanító szintén vele tartottak. Nem maradt más otthon, csak a szótlan, mogorva öreg lapp, a tanítónak meséléshez nem értő anyja, meg három cseléd. Az egyiknek tudományát azonban már kimerítettem, a másik két nőcseléd pedig fölötte értelmetlen volt. Skalstuganban tehát nem volt tovább maradásom. A lappokkal együtt én is útra keltem, hogy újra résztvegyek egy lapp misén. Meg akartam róla győződni, hogy az ott összegyülekező más vidékről való lappok között nem akadok-e olyanokra is, a kik az eddig ismertektől lényegesen elütő tájbeszédeket használnak. Jaakkola tovább is ott maradt a Skalstugu-fjällben, hogy a lapp szolgát most már ő használja föl nyelvészeti céljaira. Ezután ketten nem találkoztunk többé. Útaink elváltak.

A Skalstugu-fjällbeli lappok, tárlházukban megrakodva az útra szükséges élelmi szerekkel és az ünnepi öltözetekkel, a legrövidebb útat választották és kerülőt nem tartva, gyalog indultak el a havas hegyeken és lápos földeken átvágva Käläsenba. Nem mertem velök tartani. Az út fárasztó nehézségéhez és amúgy is kilencz mérföld hosszúságához a lapp ember edzettsége szükséges. Kényelmes kanyarulót tartottam tehát és a hat-hét mérföldre eső legközelebbi vasúti-állomást igyekeztem elérni, hogy innen aztán vasúton és szekéren eljussak a nagy Kall tavához, melyet hetenkint egy-néhányszor gőzhajó jár be. A Kall tó éjszaki széléhez jutva, még nem volt vége az útnak. Két kisebb terjedelmű tavon kellett magamat csónakon átvitennem, a közbe eső tért pedig gyalog bejárnom,

míg végre a lapp templom helyére érhettem. E templomot valamint a Valbóbelit is a svéd kormány építtette a lappok számára. Késő este kezdtek szállinkózni a lappok. Az nap alig egy-két szót váltottam velök. Másnap délelőtt sem igen sok hasznukat vehettem; az isteni tiszteletre való készülődés és maga az isteni tisztelet elfoglalta minden idejüket. Csak délután gyűjthettem magam körül egynebányat a távolabb eső vidékre valók közül és annyit mindenestre sikerült megállapítanom, hogy a Sjäcker és oltfjälli lappok nyelve semmi lényegesben sem tér el a többi közép jemtlandi tájbeszédektől.

Az a nyelv, melyet a Jemtlandban élő lappok beszélnek, mint már említettem, nagyon elütö a többi svéd-lapp dialectusoktól. Századok, talán ezredek óta egészen elkülönítve élnek az itt lakók a többiektől és egymással semmi érintkezésben sincsenek. A többi lappoknak van irodalmuk, vannak papjaik, a kik nyelvököt értik; az isteni tiszteletet mindenütt a magok nyelvén hallhatják, a szentírást a magok nyelvén olvashatják, a zsoltárokat a magok nyelvén énekelhetik. A jemtlandi lappok ellenben csakis svédül tudó papokkal érintkezhetnek, a kik az ő nyelvökön semmit sem értenek. Az isteni tisztelet svéd nyelven foly, bibliát svédet olvasnak, zsoltárokat svéd fordításban énekelnek. E körülménynek tulajdonítható, hogy a jemtlandi lappok nyelvére a svéd jobban hatott, mint a többi nyelvjárások akármelyikére. Szókincese meglehetősen tarkítva van svéd elemekkel és mondataik fordulataiban is gyakran ki lehet érezni a svéd nyelv hatását. Nyelvököt magok a jemtlandi lappok vad nyelvnek nevezik. Az a tudat él bennök, hogy ők nem beszélnek az igazi lapp nyelvet. Pedig a nyelvészre nézve éppen az ő dialectusok egyike a legérdekesebbeknek és legfontosabbaknak. Mennél inkább belemerültem a tanulmányozásába és mennél több mutatványt tudtam belőle gyűjteni, annál inkább átláttam a fontosságát és annál nagyobb érdeklődéssel vizsgáltam. Azt tapasztaltam, hogy ez mindnyája között nagyon sok tekintetben a legősibb, a legeredetibb.

Az a nagy különbség, mely a jemtlandi és a többi svédországi lapp nyelvjárás között fennáll, hang-, alak- és jelentéstan. A magán- és mássalhangzók rendszere itt olyan változatos, hogy a többi ismert lapp dialectusok, melyek pedig szintén elég gazdagok a hangzókból, ehhez képest szegények.

A magyar nyelvbéli magánhangzókön kívül, a melyek itt mind megvannak, találunk még *a* és *ā*, *a* és *o*, *e* és *i*, *o* és *u*, *ú* és *ü* között levő hangokat is, tarkítva változatos ikerhangzókkal. A mássalhangzók között szint ilyen gazdagság lep meg bennünket. Hogy többet ne említsek, négyféle *r* és háromféle *l* hangjok van; van középhangjok *cz* és *dz*, *cs* és *dzs*, *cs* és *ty*, *sz* és *s* között. Nagyon természetes, hogy a hangzórendszernek e nagy változatossága az első sorban, a mi e dialectust annyira elütővé teszi a többitől, mert hisz ugyanazon szót egészen más hangszínezettel ejtik ki.

Ezen kívül van számos rendszeres hangváltozás a szótestben, mely szinten közreműködik a nagy dialectikus eltérés előidézésében. E fölolvadás szükre szabott keretében nem terjeszkedhetem ki mindre, csak egy-kettőt említek föl a föltünőbbek közül. Ilyen hogy kéttagú alapszóban az éjszaki nyelvjárások *a*-ját itt *i*- vagy *e*-re, az *á*-t *oa*-ra a szöközépi *d* vagy kettős *dd*-t pedig *r* vagy *rr*-re változva találjuk. A közönséges svéd-lapp *paje* = felső, például a jemtlandi nyelvben *píje*, a *manne*- 'menni' a jemtlandiban *menni* vagy *minni*; *áde*- = aludni itt *oári*, *oddo* = új = itt *orro* vagy *urru*. Megesik, hogy egy és ugyanazon szóban mind e két hangváltozás megvan. Ez által természetesen még elütőbb alakot és néha annyira elütöt kap a szó, hogy alig ismerni rá az eredetiére. Ki gondolna, a jemtlandi *úirra* = nyél vagy *cirra* = szén szókat hallva vagy olvasva, hamarjában arra, hogy ezek ugyanazok, mint a többi nyelvjárásokban általánosan *nadda* és *čadd* alakban használt szók.

A mily sajátságos a hangtana, ép oly sajátságos az alaktana is. Több olyan ragot és képzőt találunk itt, melyeknek a többi nyelvjárásokban nyoma sincs vagy csak nagyon kopott alakban fordulnak elő. A névragozásnál általános itt egy *m* ragos accusativus, mely a többiekben *d*, *r* vagy *u*-ra változott, egy *-sa*, *-san*, *-ān* és *-ta* ragos allativust vagy illativust, melynek egyebütt *i* a rendes ragja. A névmások és ragozásuk az összes lapp nyelvek közül a legtökéletesebben szintén itt maradtak fenn. Az igeragozásnál különösen a múlt és jövő idő, a tagadó és tiltó ragozás, a föltétes mód és a dualis képzésénél hasonlókép számos elütő sajátságra akadunk. Az infinitivusnak egy eredeti *-itan* képzőjét egyedül ez a nyelvjárás óvta meg. A mondatbeli viszony kifejezésére is rendszeren más

viszonyszókat vagy a többiekben meglevőket más jelentésben használja a jemtlandi lapp.

A szókincsnek eltérő voltát már megemlítettem. Nem csak a svéd nyelv hatása idézte elő ezt az eltérést, hanem az is, hogy számos még pedig a közönséges mindennapi életben használt fogalomra olyan eredeti lapp szót is használnak, melyet a többi dialectusokban nem ismernek. A sok közül erre is csak egy-két példát említek föl. A «jó» másutt *puore* itt *hieren* vagy *kiämpa*, «szív» itt *särdie* vagy *pisi-piarka* vagy *icaimuq*, másutt csupán csak *vaimo*; «hold» itt *as-ka*, másutt *mano*; «jönni» itt *puuti'* vagy *talowi'* másutt csak *potet*.

Ezek a most felsorolt hang-, alak- és szókincsbeli sajátosságok oly sajátos jellemet adnak a jemtlandi lappok nyelvének, hogy az ismeretes négy fő lapp nyelvjárás egyikébe sem sorozhatjuk. Mind az éjszaki svédországi, mind a norvégiai mind a Finn- és Oroszországban élő lappok nyelvétől annyira különbözik, hogy maga képez egy fő lapp nyelvjárást, a jemtlandit. A jemtlandi fő nyelvjárás ismét több kisebb dialectusra oszlik. Mondhatjuk, a hány különböző hegységben lappok laknak, annyi különböző tájbeszédök van. Mind a mellett három egymástól lényegesebben eltérő al-nyelvjárást különböztethetünk meg benne, a *fölingeit*, melyet azonban *frostvikeninek* nevezek, mint-hogy belőle csakis e hegység nyelvét ismerem, továbbá az *undersäkerit* és a *herjedälit*. A frostvikenit és herjedälit térnek el egymástól legjobban, körülbelül annyira, mint a mi göcseji dialectusunk a közönséges irodalmi nyelvtől. Hogy mennyire különböznek egymástól, annak megvilágítására egy pár szembe-ötlő példát az eredeti lapp nyelven bátorkodom fölolvasni. A frostvikenit ezt a magyar mondatot: «miért kérdezed» így mondja lappul: «*kuktemtie kihčie'* (v. *kihč*) numtie?» — az *undersäkeri* így: *man̄n diete kihč?* — a *herjedáli* pedig: «*kumfie liäh täl kuortallamienie?*» — A következő magyar mondatot: «Ha bajba jutok, hát a te életedre bízhatom magamat», a frostvikenit egy mesében így fejezte ki: «*kussie monna poātam neurose, suole'* monna mähtam vieläšet tū prakksne (v. *lie-wusne)*» — az *undersäkeri* ellenben: «*armude manna neurose talowum, tälliä šitum manna nabkadit tū liewau nille*»; — a *herjedáli* pedig: *ałmie manna talowum nödsē, tilje manna läkastallam tū liewusc.*»

Ekkora a különbség néha e három nyelvjárás között.

Hogy pedig azt is lássuk, mennyire különbözik a jemtlandi dialectus általában a többi svéd-lappságtól, ugyanezt a mondatot azon alakban is idézem, a mint Budenz a Buda-Pesten megfordult malái lappoktól följegyezte. Ezeknél a most idézett mondat így hangzik: «jus mon nietastuvvab, tē mon oššob torvostallet tū häggai». Nincs itt a névmáson kívül egy szó sem, mely az előbb fölolvasottal megegyeznék, pedig szóról-szóra ugyanaz az értelme.

Käläsénből augusztus 11-én mentem tovább és ezzel végkép odahagytam Jemtlandot, hogy tanulmányaim szinterét ezutánra Svédország legéjszakibb részébe helyezzem át. Olyan lappok közé akartam kerülni, a kikről tudtam, hogy nyelvök már közelebb van az irodalmi nyelvhez. Augusztus 12-dikén este érkeztem Sundsvall élénk kikötő városba a bottni öbölben és ott másnap reggel egy Stockholmból Haparandába tartó gőzhajóra ültem. Negyvennyolcz órai tengeri út után, augusztus 15-én reggel Luleåba, Svédország legéjszakibb városainak egyikebe érkeztem. Itt partra szálltam, mert innen érhettem el legkönnyebben Jokkmokkot, tudniillik azt a helységet a Lule lappmarkban, a hová jutni akartam. Nem sokáig időztem a kicsike, összesen 3200 lakost számláló városban, csak futó pillantást vetettem a kátránnyal, lazaczczal, faárukkal és egyéb lappmarki czikkekkal megterhelt vitorlás hajókra, melyek a parton himbálóztak, aztán alkalom után néztem, mely a Luleå folyón fölfelé juttasson. Szerencsémre mindjárt akadtam egy hajóra, mely a folyón fölfelé indult. A Luleå-elf mintegy tizenhét mérföldnyire hajózható. Út közben háromszor kellett hajót változtatnom, mert Råbäcknél és Edeforsnál hatalmas vizesések zárták el az utat. A közbeeső tért, az újabb hajóállomásig, először másfél, aztán fél mérföldet, fölváltva kocsin és gyalog kellett megtennem. Storbacken helységnél egyáltalában vége szakadt a hajózásnak. Ezen túl a Luleå folyó a vizesések szakadatlan láncolata lesz. Storbacken községet elérve, újra lapp földön, a Lule lappmark sátságán voltam. A nyolcz lappmark közül, melyre a lappok lakta terület föl van osztva, ez a legnagyobb. 490 mérföldre terjed és körülbelül 2000 lapp lakossága van. A Lule lappmark összesen két egyházkerületet foglal magában: a gellivareit és a jokkmokkit. Én ez utóbbiba iparkodtam jutni. A Storbackentől Jokkmokkig vivő nyolczadfél mérföld hosszú út húsz eszten-

dővel azelőtt még teljesen elhagyatott volt és csak gyalog lehetett e két helység és a közbeeső négy falucska között közlekedni. Most már a lappmarkban is vannak úgynevezett «skjuts» vagyis lóváltó állomások és jó országúton lehet egész Jokkmokkig jutni. Igaz, hogy itt aztán vége szakad a kocsizásnak. Azontúl éjszak- és dél-nyugat felé csak a saját lábára vagy csónakra bízhatja magát az utazó. Augusztus 16-dikán este Jokkmokkban voltam. Úti kalauzomban, mint lapp falut találtam megjelölve; azt hittem tehát, hogy itt üthetem föl a tanyámat és elég bő alkalmam lesz az oda való lakosoktól a lulei lapp nyelvjárást tanulmányozni. De mennyire elbámultam, midőn szállásadóm tudtomra adta, hogy itt hiába keresek lappokat, itt csak svédek laknak. A lappoknak, minthogy foglalkozásuk erre is a rénszarvastyenyésztés és életök csak olyan nomád, mint a többié, épített házak, állandó lakásuk erre sincs. A falu körül csak télen tanyáznak rénszarvasaikkal. Oda érkeztem idejében messze, Jokkmokktól 16—35 mérföld távolságra levő magas fjällekben éltek az oda való lappok nyájaikkal szerte-szórva. A falu közelébe csak október közepe táján szoktak érni. Mind ezek megtudása nem volt valami örvendetes dolog rám nézve. Nem akartam utazgatással elfecsérelni azt a csekély időt, a mi e nyelvjárás tanulmányozására még rendelkezésemre állott. Jokkmokk templomjáró hely. A lappok számára is itt végzik az isteni tiszteletet évenként egynéhányszor, gondoltam tehát, hogy a helységben pap is lakik s hogy e pap, minthogy lappúl is kell prédikálnia, bizonyára érti is a lappok nyelvét. A jokkmokki egyházkerület papja, Laestadius János, egy hetven esztendő, szeretetre méltó modorú ember, csakugyan itt lakott és másnap meglátogattam. Kérdéseimre minden irányban szívesen adott fölvilágosítást és tanácsot. Beszélgetés közben azt is megtudtam, hogy nem csak érti a lapp nyelvet, hanem a lapp irodalom egy része is az ő tolla alól került ki. Három szentírásbeli könyvet fordított lapp nyelvre. Mind a mellett öregsége miatt még sem mertem arra kérni, hogy velem töltsen minden üres idejét. Különben is, igazi lappoktól akartam az itteni nyelvjárásról mutatványokat följegyezni. Azt kérdeztem tehát tőle, hol találhatok legközelebb lappokat és ő a Jokkmokktól csak másfél órára levő Vaikijaur községbe utasított. Egyszersmind

főszólítás nélkül késznek ígérkezett, hogy visszatértem alkalomával a gyűjtött szövegeket átnézi velem.

Még az nap elutaztam Jokkmokkból és Vaikijaurban egy svéd parasztembernél szállásoltam be magamat. A nyolcz házból álló faluban összesen két lapp sátor volt. Az egyikben egy elszegényedett lapp élt, a ki napszámmal kereste kenyerét, a másikban pedig egy szintén szegény sorsra jutott lapp asszony, a ki a falubeliek teheneit őrizte. E kettőn kívül egy svéd paraszt házában még egy, az egyházkerület költségén tartott, elaggott és elszegényedett lapp ember volt. Ez utóbbival találkoztam mindjárt megérkezésem napján. Mint-hogy házi gazdám a többi közül legértelmesebbnek dicsérte és azt is láttam, hogy még minden foga ép, tehát érthetően is ki tudja ejteni a szavakat, mindjárt megfogadtam napszámba és tizennégy napon át kora reggeltől késő estig folytattam vele a lapp tanulmányokat. Ez az öreg lapp nem tudott egy szót sem svédül. De nem tudott a másik kettő sem, a ki kivüle a faluban élt s a mint értesültem róla, a Lule és Tornia lappmarkbeli lappok között általában kevés van olyan, különösen az öregebbek között, a ki a svédet értené. Rendesen csupán csak lappul tudnak. Ha pedig még egy nyelvet tanult meg egyik-másik beszélni, rendszerint a finn az, melyet vándorlása közben az éjszaki Svédországban nagy számban élő finn lakosságtól sajátított el. A finn nyelvet törte egy kicsit az én lappom is. Kezdetben, a míg a jokkmokki nyelvjárásba beletörődtem, ezen a nyelven értekeztünk egymással nagy keservesen. Volt öreg lappomnak egy megbecsülhetetlen tulajdonsága: tudott olvasni; nem svédül, hanem lappul. Ez pedig nem csekély tudomány. Arra szolgál itt a nyomtatott szöveg, hogy a legkülönbözőbb dialectusban beszélők egyaránt el tudják olvasni és megérteni. A hányféle vidékről valók a lappok, annyi különböző kiejtéssel olvassák az előttök levő szöveget, mindegyik a maga nyelvjárása szerint. Az öreg lappal én is mindenek előtt olvastattam, még pedig Máté evangéliumát. Olvastattam pedig két okból: először, mert ez volt a legkönnyebb módja, hogy a jokkmokki dialectusba belegyakoroljam magamat és másodsor, mert látni akartam, mennyire különbözik az élő kiejtés a nyomtatott szövegtől. Az a Máté evangélium, melyet az öreg lappal olvastattam, ez evangéliumnak legújabb, Laestadiustól jokkmokki nyelvjárás szerint

készült fordítása. Kezdetben az élő kiejtésbeli eltéréseket a nyomtatott szövegbe akartam belejavítani, de csakhamar meggyőződtem róla, hogy ez lehetetlen. Majd mindegyik szónál, hol két, hol három, hol több hangot kellett majd közbe-
toldanom, majd módosítanom. Fogtam tehát a papirost és tollat és az egész evangéliumot leírtam az öreg lapp kiejtése szerint. Hogy mennyire különbözik az élő kiejtés a nyomtatott szövegtől, még ha ugyanazon a nyelvjáráson is van írva, arra szolgáljon például a következő rövidke idézet, melyet először úgy fogok fölolvadni, a mint nyomtatva van és azután, a mint minden jokkmokki lapp olvassa. Szolgáljon ez egyszersmind a Lule lappmarkbeli nyelv bemutatásául is:

A Máté evangéliumnak a következő helyét: «A ki kér tőled, adj néki, és attól, a ki kölcsön akar venni tőled, el ne fordúlj» a lapp nyomtatás szerint így olvassuk: «wadde suni, kutte tuste adno, ja ale jorgoie ečadt erita so lutte, kutte tuste pivda maitek luoikas». Az élő kiejtés szerint azonban így hangzik: «vattie sunđi, kuhti tühste ätnuo ja alie jorokole iečat ierita sū luhte, kuhti tühste pivatā maitek luoihkas».

Ennyire különbözik tehát az élő kiejtés a nyomtatott szövegtől. Nincs ebben megjelölve a magánhangzókknak sem hosszúsága, sem rövidsége; a diptongusok helyett egyszerű hangokat találunk. A lapp nyelvben annyira szereplő aspirációnak nyoma sincs a nyomtatásban, a mássalhangzók gyöngülése és erősbulése pedig, mely ez éjszaki dialectusban oly fontos szerepet visz, csak nagyon tökéletlenül van föltüntetve. A kiejtés pontos megjelölése helyett csak jegyeket kapunk. E jegyeket azonban csak az képes elolvasni, a ki a lapp nyelvnek tökéletes birtokában van; a ki pedig nem tudja a lapp nyelvet tökéletesen, az csak azon szavakat képes elolvasni, melyeket olvasni megtanúlt. Magam is úgy vagyok, hogy biztossággal csak azon szövegeket vagyok képes elolvasni, a melyeket öreg lapommal és Laestadiussal, a jokkmokki pappal átvettem. E szerint tehát a Máté evangéliumának kiejtés szerint való leírása éppen olyan fontos nyelvészeti szempontból, bár nem is eredeti, mint az egyéb gyűjtött szövegek. Midőn Laestadiusnak mondtam, miért nem írják át a szövegeket úgy, a mint a lappok csakugyan kiejtik, azt válaszolta, hogy a lappok annyira hozzá vannak már szokva az ilyen olvasáshoz, hogy féltő, hogy éppen azt a szöveget nem tudnák elol-

vasni, a mely egészen úgy volna nyomtatva, mint a mint kiejtik.

Vaikijaurban különben nemcsak a Máté evangélium-átírására és a leírt szöveg gondos átnézésére telt ki az időm, hanem több igen érdekes eredeti szöveget is sikerült gyűjtenem. Az én öreg lappom ugyan kevés mesét tudott, s a mit tudott, azt sem akarta eleinte elmondani. Rendkívül vallásos ember volt. Az új testamentumot keblébe rejtve, folyton magával hordozta. Valamikor, mint nekem beszélték, az öreg nem a legszelidebb életet folytatta. Iszákos, verekedő természetű volt. Harmincz év előtt azonban éjszaki Svédországban egy vallásos szekta alakult, a mely a lappok babonására hajlandó lelkét mysticismusánál fogva teljesen elfogta. E szektának túlzott, rajongó vallásosság és egy fajta communismus volt a jellemvonása, bűnbánás és minden világi élvezettől való tartózkodás volt a jelszava. Egy haszna mindenestre volt e vallásos mozgalomnak. A kik hozzátartoztak e felekezethez, lemondtak a szeszes italok élvezetéről, még mielőtt a törvény rendeletei kiméretlen szigorúsággal meg nem tiltották az e fajta italoknak vidéken való elárúsítását. Az én lappom sem kösztolt harmincz esztendő óta egy csepp pálinkát vagy egyéb szeszes italt sem. Azóta régi bűneit kesergi és előttem is gyakran sirva panaszkolta, hogy bűneiért az Úristen neki meg nem bocsáthat. Minden szentírásbeli tudományomat föl kellett használnom, hogy vigasztaljam. Nem csoda, hogy ilyen lelki állapot mellett csak nagy nehezen és lassacskán tudtam rávenni, hogy meséljen valamit. Midőn legelőször fölszólitottam, hogy most már hagyjunk föl egy kicsinyt a szent dolgokkal és beszéljen el nekem valamit a lappok régi világából, a stáluokról, az óriásokról s több e féleről, mese helyett szent János evangéliumának a bekezdését kezdte feleletül recitálni. Irtózott minden pogány dolgoktól.

A házi gazdám, mint említettem, svéd paraszt volt ugyan, de alacsony termete és egész typusa elárulta, hogy ősei lappok lehettek. Ugyanezt a többi vaikijauri lakosra is el lehet mondani. Külömben is az egész falu népe, apraja nagyja mind értette és beszélte a lapp nyelvet. Beszélte a házi gazdám is, még pedig saját vallomása szerint sokkal jobban, mint a svédet és egész háznépe közönséges társalgási nyelvül egymás között rendszeren szintén a lapp nyelvet hasz-

nálta. Laestadius adta Jokkmokkban azt a tanácsot, hogy ehhez a családhoz menjek szállásra és lehetőleg a házi gazdát használjam föl lapp tanulmányaimra, mint a kihez a lappmarkok számára kiképzett papjelöltek és tanítók is el szoktak látogatni, hogy tőle lappul tanuljanak. Mikor azonban Vaikijaurba jöttem, épen a legnagyobb munkaidő volt, javában folyt még a szénakaszálás, ennek zűrzavarával pedig augusztus vége felé kezdődött az aratás, elfoglaltsága miatt tehát nappal nem tölthetett velem egy perczet sem. Este azonban, mikor a napi munkának vége volt és esetleg szeles idő járt, hogy halászni sem lehetett kimenni, akkor meg-meg szokott látogatni, hogy egy-egy, a lappoktól hallott mesét mondjon el. A leírt meséket azután fölolvastam öreg lappomnak is, nem talál-e a nyelvében valami igazítani, a meséhez valami pótolni valót, de különösen azért, hogy ez által őt valahogyan hasonló mesék elmondására bírjam. Egy mesénél egyszer csakugyan azt mondta, hogy ez nem egészen úgy van, aztán kipótolta, kibővítette és tökéletesebb alakúvá tette. Erre kedvet kapott és emlékezete tárházából ő is sze-degetett elő egy párt az ártatlanabbjából. Nem sokára azonban újra megcsöknyösödött, mesét sehogy sem akart többet elmondani és ekkor föl szólítottam, hogy legalább a saját életéből meséljen valamit, mit csinált, mikor még ő is rennyájtulajdonos volt, hogyan költözködött, vándorolt, házasodott. Erre ráállt s így a lappok általános életére vonatkozólag is kaptam tőle néhány érdekes részletet.

Vaikijaurból augusztus 31-dikén este utaztam vissza Jokkmokkba. Négy napot ott akartam tölteni, hogy Laestadiusal a gyűjtött eredeti szöveget és az evangélium átírását átnézzem s egyszersmind több homályosabb helyre és nyelvtani alakra nézve tőle fölvilágosítást szerezzek. Naponkint egy pár órát töltöttem nála. Jokkmokkba visszatértemkor azt is megtudtam, hogy ott egy tanító van, a ki szintén tud lappul. Ez a tanító lapp születésű és a Piteå lappmarkból, Arvidsjaur vidékéről való. Fölkerestem őt is és segítségével a Piteå lappmarki dialectust is tanulmányozhattam egy kissé; három érdekes népmesét kaptam tőle, arvidsjauri nyelvjárásban.

Csak az a kár, hogy nyelvében már nem mozgott egész biztossággal, mert sokat felejtett belőle. Elsvédeselett, a mint elsvédeseedik rendszeren minden lapp, a ki kivételesen földmű-

veléssel foglalkozik, vagy szellemi foglalkozásra adja magát. Az e féle lappok aztán szégyenlik is származásukat, nem szívesen veszik, ha valahogy emlékeztetik rá, és svédebeknek akarnak föltünni a svédeknel.

Az a nyelv, a melyet a Vaikijaurban gyűjtött szövegek föltüntetnek, az eddig ismertektől szintén nagyon eltérő dialectust tár elénk. Eddig azt hittük, a nyomtatott szövegek, valamint Donner és Budenz népnyelvi közleményei nyomán, hogy olyanféle hangváltozás, mint a milyen a norvégiai, finu- és oroszországi lapp nyelvjárásokban uralkodik, a svéd-lappban nem található. Ez említett nyelvjárásoknak ugyanis egyik feltűnő sajátosságuk az úgy nevezett mássalhangzó erősbülés és gyöngülés; ez pedig abban áll, hogy kettős mássalhangzók egyszerűkké, egyszerűek pedig kettősekké lesznek a szerint, a mint a szótag nyílt vagy zárt. E változások mindenütt egész rendszerességgel történnek és a ragozásban és szóképzésben jelentékeny módosító erejök van. Ugyane sajátosságos hangváltozás megvan a Lule lappmarki nyelvben is; itt is egész rendszerességgel gyöngül és erősbül a mássalhangzó és ép oly értelemmódosító ereje van, mint akár a norveg, akár a finn, akár az oroszországi lappban. Főleg ez által különbözik a Lule lappmarki dialectus minden egyéb töle délre eső svéd-lapp nyelvjárástól és a nyomtatott szövegek nyelvétől. A hozzá legközelebb eső arvidsjauri, tehát Piteå lappmarki nyelvjárásban e különös hangtani jelenség már nincs meg olyan rendszerességgel. A többi eltérések azonban ehhez kepest csak csekélységek. A hangszín, a szókincs, a grammatikai alakok nagyjára megegyeznek.

A svéd-lappság terén végzett tanulmányaim alapján e nyelvet három fő dialectusra lehet fölosztani: a jemtlandi vagy déli, a vesterbotteni vagy közép és a norrbotteni vagyis éjszaki lapp nyelvjárásra. Ez utóbbihoz tartozik a Lule lappmarki is. A jemtlandi nyelvet Jaakkolával együtt, mi ketten tanulmányoztuk legelőször, és ennek valamint a Lule lappmarkinak különös sajátosságait föntebb vázoltam. A vesterbotteni dialectust tünteti föl a legújabb időig megjelent nyomtatványok legnagyobb része, valamint Budenz és Donner népnyelvi közleményei. E nyelvjárás fő sajátossága, hogy mássalhangzó gyöngülés és erősbülés olyan értelemben, mint a Lule lappmarkiban, nincs benne.

Most pedig áttérhetek a gyűjtött népnyelvi szövegek tartalmának rövid bemutatására is. Tartalmilag két csoportba lehet ezeket osztani: elbeszélésekre és versekre. Az elbeszélések ismét kétfélek: olyanok, melyek egyéb népeknél divatos mesékkel azonos alakúak, a tulajdonképeni népmesék és olyanok, melyek mindennapi életükről szólnak.

A népmesék egy része az állatvilágból meríti a tárgyát. Rókáról, medvről, farkasról, de különösen a rénszarvasról szólnak. Egy-kettő a rókának hasonló csinyjeivel foglalkozik, mint a német Reineke Fuchs, de azért korántsem mondhatjuk, hogy ennek a hatása következtében keletkeztek, hisz még a hottentottoknál is találtak Reineke-féle meséket. Egy ilyen fajta mese például a következő, mely a rókáról és a medvről szól:

Egyszer a róka és a medve találkoztak egy helyen. Mikor a medve észrevette a rókát, köszöntötte: «jó napot, róka öcsém, mit találtál?» Azt mondja a róka: «oh, én nagyon édes egy eledelt találtam,» és arval nyaldosta a száját, csóváltgatta a farkát, roppant nagy örömet színlelt. A medve egy rénszarvas-nyelvet vitt a szájában. Még egyszer kérdi a medve a rókát: «mit találtál?» «Oh az nagyon édes, a mit én találtam: de nem mutatom meg neked; hanem ha odaadod azt a nyelvet, a mit a szádban viszesz, akkor megmutatom.» Azt mondja a medve: «no csak mutasd meg, mit találtál, majd odaadom aztán a nyelvet». «De bizony nem mutatom meg előbb, míg csak a nyelvet meg nem kapom.» Ekkor a medve, a ki nagyon szereti az édességet, végre odaadta a rénszarvasnyelvet, a róka pedig nagy örömmel fogta és egyszerre lenyelte. Csakugyan mutatott aztán a medvének egy helyet, a hol édességet találhat. Azt mondta neki, hogy ássa föl a fa gyökerét, majd ott megtalálja, a mit ígért neki. Csakhogy nem volt ott semmi edesség, hanem darázs-fészkek. Mikor a medve elkezdett ásni, kijöttek a darázsok és összeszúrákálták a fejét, a róka pedig nevetve szaladt el onnan, hogy a medvét sikerült rászednie. A medve nem láthatta, merre ment a róka, annyira össze-vissza szúrták a darázsok, még a szemét is. Nem is találhatta meg az nap már a rókát, pedig ugyan-csak szaladt utána, hogy megbüntesse a ravaszságaért. Másnap megint találkoztak más helyen, egy parasztember majornánál. A medve szörnyen haragudott. Mikor megtalálta a

gazembert, a ki a minap olyan ravaszúl rászedte, azonnal le akarta a rókáról húzni a bundáját. Hanem hát a róka olyan szelidnek, olyan alázatosnak tetette magát, annyira sírt és könyörgött, hogy csak hagyja élni, ne töltsse ki rajta a boszúját, annyira fogadkozott, hogy most már igazán mutat neki olyan helyet, a hol bőségesen kap mézet, hogy a medve elvégre is rábeszélte magát és életben hagyta. Azt azonban kikötötte magának, hogy a róka követni tartozik őt oda és mind addig ott kell állnia, míg csak a megígért mézet meg nem kapja. Azt mondja a róka: «követlek bizony, kedves atyuskám, csak hagyj élni». Hát az a parasztember, a kinek a majorja előtt álltak, egy fenyőgerendát hasított ketté, csak-hogy nem egészen és a hasadékba éket tett. Sok csibéje és báránya pusztult, de nem tudta bizonyosan ki vitte el, csak sejtette, hogy a róka csente el és nyelte le baromfiait és báránykait. Most ebből a vastag gerendából csapdát akart csinálni a rókának. Nagy komolyan mondja a róka a medvének, hogy csak vegye ki az éket a hasadékból, majd sok mézet kap. Megörült ennek a medve, kapta a fogával azt a nagy éket, a lábát meg a hasadékba tette és húzta, húzta az éket kifelé. A róka csak állt, csak nevetett és nézte, mit csinál a medve. A mint nagy erővel húzogatta, egyszerre csak összecsapódott a szálla, a lábát beleszorította és nem birt többé elszabadulni. Ekkor a róka ugrált, nevetgált, ide-oda futkosott és csüfolgatta a medvét. Megint lopott egy pár csirkét s ott ette meg a medve szeme előtt, kinevette, kicsüfolta. Mikor megvirradt és az ember fölkel, mindjárt észrevette a tolvajt, a ki a gerenda közé szorúlt. Odament hozzá: «no, megkapod ezért a fizetésedet». A róka e közben már elbújt és úgy nézte, hogyan adja ki a medve a lelkét ő miatta. A parasztember fogott egy nagy dorongot és addig verte, a míg meg nem halt. Ezzel a mesének vége.

A legtöbb lapp állatmese azonban nem ilyen, mint a most elbeszél, hanem teljesen a lapp eredeti gondolkodás-mód bélyegét viseli magán. Ezekben némely állatnak, különösen a rénszarvasnak egyes sajátságait igyekeznek megmagyarázni, mint például a következőben: Egyszer a rénszarvas és a juh versenyt futottak, melyikök ér előbb a meleg házba s a melyikök előbb odaér, az mindenkorra benn maradhat. Fölálltak tehát egymás mellé és elkezdtek futni. A rén volt a

gyorsabb, a juh a lassúbb. Fut a szarvas rohanva, hátramaradt a juh, hanem okosabb volt a rénnél. Mikor látta, hogy visszamarad, odakiáltott a szarvasnak: «testvér, testvér, fehér foltod van hátul!» Erre megállt a rénszarvas, hogy majd megnézi. E közben azonban a juh már bejutott a meleg házba és ott van még mai nap is, a rénszarvas pedig künt a kopasz hegyeken. — Egy másik mese azt magyarázza meg, miért vadült el a rénszarvas. A hajdankori rénszarvasok nagyon szelidek voltak. Egész éjjel nyugodtak s különben is ott járkáltak mindig a sátor körül. Volt azonban egy gonosz vén asszony; ez nem szerette, hogy a legények, leányok, tétlenségben élnek, látni akarta milyen frissek. Tudta, hogy a rénszarvas nem szereti a rossz szagot. Kapta magát tehát és egy éjjel a tetőnyílásnak a vászontakaróját pörkölgette és ennek olyan rossz szaga volt, hogy a rén mind elszaladt a háztól. Azóta a rének nagyon vadak lettek és azóta kell a legényeknek, leányoknak őket folyvást őrizni.

Ezekhez hasonlók azok a mesék, melyek a természet nemely jelenségeit, különösen a holdon észlelhető tünceményeket akarják megfejtetni. Ilyen a következő, mely a hold fogyását és növekedését magyarázza meg: Egyszer lapp emberek holdfénynél költöztek, a sütő hold ezt nem tűrte és közel jött. Ekkor megijedtek az emberek és egy helyen megállapodtak. Néhányan tüzet raktak, mások sátorfákat vágtak, mások gallyakat tördeltek. A hold fölült egy fenyőfa csúcsára. Látták az emberek, hogy nagyon közel jön, hát ketten összebújtak. Meglátta ezeket a hold, elnevette magát és nem jött közelebb. Hanem volt az emberek közt kettő, a ki fejszét köszörült s mikor ezeket a hold meglátta, megharagudott s odament hozzájuk, hogy majd elviszi őket. De biz a fejszekerítő ketté vágta a holdat és azóta fogy és telik ismét. — Egy másik mese azzal foglalkozik, miért látszik ember a holdban. Voltak egyszer emberek, a kik lopni akartak és várták, hogy a hold majd eltűnik, hogy annál jobban tudjanak lopni. De biz a hold csak nem akart eltűnni, ekkor az egyik, a kinek kátrányos edény volt a kezében, odament s be akarta a holdat kátrányozni, hogy többé ne világítson. Hanem hát odaragadt a holdhoz az edényével és avval együtt, a mivel be akarta kátrányozni. Azóta mondják, hogy ember van a holdban.

A gyűjteményemben levő egyéb mesék szintén elég változatos tartalmúak. Kevés, alig egy-kettő, van azonban köztök olyan, a melyen idegen nép befolyását lehet kimutatni. A legnagyobb része a lappok egy sajátos mythikus alakja, a stálló körül forog. Ez sokkal nagyobb, mint a lapp, óriás-szerű, szereti az emberhúst, van rénnyája, tömérdek kiucse és magánosan él. A milyen hosszú a teste, olyan rövid az esze. A kicsike lapp ember rendesen kifog az ostoba óriás tehetetlenségén. A legkülönbélebb elbeszélésekben találjuk ezt variálva. A stállónak felesége is van. Szörnyeteg egy teremtes, a ki nyirfakéregből szárnyakat is tud magának csinálni és röpülve üldözi azt, a kit utol akar érni. Van neki egy vas csöve, melyet közönségesen a sátorajtó egyik szögletében tart elrejtve. Evvel szokta ellenségeit megölni. A déli lappoknál a stálló feleségének Ruutaka, az éjszakiaknál Luhták a neve. A stálló-mesék között a legérdekesebbek egyike a következő:

Volt egyszer egy ember, a ki feleségével, gyermekeivel egy helyen élt és ugyanarra lakott egy stálló is. A stálló-nak volt egy csapdája, a melyben annak az embernek a gyermekeit szokta megfogni. Gondolkodott az az ember, hogyan boszúlja meg gyermekeit. Végre megnedvesítette és megfagyasztotta a bundáját, aztán elment s belefeküdt a stálló csapdájába. Mikor a stálló elment megnézni a csapdáját, benn találta az embert. Megörült, hogy ilyen nagyon jó fogást tett és csak mondogatta magában: «Jankó, Jankó, te vén ficzkó!» Arval fogta, hazavitte és föltette a sátor keresztrúdjára, hogy kiengedjen. Aztán elküldte a feleségét az erdőbe, kilencz helyen túl, nyirfakéregért, hogy majd arra teszi az embernek a háját. Ekkor kiment a stálló a sátorból és elkezdett egy süteknöt csinálni, hogy a Jankó húsát majd abba teszi. Hanem a baltáját oda benn felejtette a sátorban. Beküldte hát az egyik fiát, hogy hozza ki a baltát. Ezalatt Jankó már leszállott a keresztrúdról, fogta a stálló baltáját és elrejtette. Mikor a fiú bejött a baltát keresni, nem találta, de meglátta, hogy az ember nyitogatta a szemét és kikiáltott az apjának: «apám, apám, nyílik a szeme!» «Nyílik ám, majd megmondom mije», felelt vissza a stálló, «Jankó, Jankó te vén ficzkó!» Jankó pedig fogta a fiút, levágta és helyette maga kiáltott ki, hogy nem találja a baltát. Ekkor a stálló a másik fiát küldte be érte. Ez is úgy járt, mint az előbbi, az ember pedig megint

kiszólt, hogy ő nem találja, jöjjön be érte maga. A stálló csakugyan jött érte, de mikor be akart a sátorba mászni, őt is levágta az ember. Azt mondta neki a stálló: «ne ölj meg engemet rozsdás baltáddal, üss le inkább ezüst kalapáccsommal!» Ekkor megölte az ember a stálluot és meg is főzte, mire az asszony az erdőből hazajött a kéreggel. Aztán lenyúzta a stálló szakállát, bajuszát és magára kötözte, hogy az asszony rá ne ismerjen. Zsörtölődött a stálló felesége, mikor haza ért, hogy minek ölte meg, miért nem várt addig, míg az erdőből megjött. «Nem tudtam magamat többé türtöztetni» felelt az ember. Aztán gyermekeiről kérdezősködött az asszony. «Oh azok már elaludtak, mert langy levest kaptak inni; hanem mondd csak, merre van a mi ezüstünk, jószágunk és merre van a gyermekek ezüstje, holmija elásva: elfelejtettem.» Azt felelte Luhták: «a pošsua-gerendák alatt van a te ezüstöd, a gyermekeké a közép gerendák, az enyém pedig az ajtó gerendák alatt van». Ekkor az ember enni adott az asszonynak, ez pedig mondja: «jaj, hogy ízlik nekem ez a hús, mintha csak a magamé volna!» «Azért ízlik úgy, mintha a magadé volna, mert megvágtam az újjamat s vér csöpögött rá belőle.» Volt Luhtáknak egy vas csöve, a mivel az embe-
reket meg szokta ölni. Ezt az ember ellopta az ajtó sarkából, a hol Luhták tartogatni és rejtegetni szokta. Mikor megtalálta, tűzbe vetette. Aztán kimerítette a fazékból a stállóónak a kezét, ennek pedig az egyik ujja meg volt görbülve. Azt mondta Luhtáknak: «Nézd csak, itt van a te uradnak a görbe ujja!» Ekkor tudta csak meg az asszony, hogy a lapp ember megölte és megfőzte az ő urát és hogy az a hús, a mit evett, a stálló húsa volt és azt mondta: «most már értem, miért ízlett úgy, mintha a magamé lett volna». Szörnyű mérges lett erre és el kezdett kiabálni: «vas csövem, vas csövem, jöjj és öld meg ezt azt embert!» Hanem mivel az ember a tüzre tette, inkább magát Luhtákot bántotta, mint az embert, kijött a tüzből, Luhtáknak a torkába röpült és ez egyszerre szörnyet halt. A lapp ember pedig fogta a stállóónak, Luhtáknak meg a gyermekeknek a jószágát, tömérdek ezüstjét és haza ment. Ezzel a mesének vége.

A többi mesében is gyakran átcsillanik a pogány fölfogás. Régi isteneik azonban már nem igen szerepelnek benne. A hol elő is kerülnek, nem adnak nekik nevet. Csak egy me-

sém van, a hol két istenasszony név szerint is meg van említve. Az egyik N'ävič-itnie, a nap leánya, a másik Hācič-itnie, a hold leánya. Az első a jónak, a másik a rossznak a képviselője. Az Istent, a hol szó van róla, a lapp mese nem igen nagy tiszteletben tartja. Egyszer egy folyóhoz jut vándorlása közben és nem tud rajta átkelni. Találkozik a jávorszarvassal és megkéri, hogy vigye át a nagy folyón. Ez azonban azt feleli, hogy előbb még a röndfa végeit kell leharapdálnia. Megy az Isten tovább a folyó mentében, találkozik a lóval és megkéri, hogy vigye át. Ez is azt feleli, hogy egy darabig még legelni akar, azután pedig befogják a kocsiba. Megy az Isten még tovább, találkozik a rénszarvassal. Ezt is megkéri, hogy vigye át a nagy folyón. A rén bele is egyezett és azt mondta neki: «csak kapaszkodjál föl a hátamra». Az Isten csakugyan fölült a hátára és mind a két kezével megfogózkodott a szarvában. A rén átgázolt vele a folyón, hanem az úton eszébe jutott, hogy ő bizony egy kicsit még ficzkádozik. Elkezdett tehát föl és alá ugrálni a folyón és addig ugrált, míg az Isten leesett a hátáról, bele a folyóba és egészen vizes lett. Aztán vizsgázolt ugyanarra a partra, a rénszarvasnak pedig megígérte, hogy ezekkel a gyors lábaival futhat mind örökre. Azután megint messzebb indult a folyó mentében. Találkozik a medvével és ezt is megkéri, hogy vigye át a nagy folyón. A medve beleegyezett: «csak kapaszkodjál meg hosszú szőrömben». Az Isten csakugyan fölült a medve hátára, ez pedig szép szerével átgázolt vele a nagy folyón. Mikor átjutottak a túlsó partra, megköszönte neki az Isten a szívességét és megígérte neki, hogy a kemény télen át folyvást alhassék rövid lábaival. Azért aluszik a medve mai nap is a kemény télen át.

Egy másik mesében komát keres egy leány keresztelendő gyermeke számára, de nem kap. Sirdogál az úton, ekkor egy ember áll eleje s kérdi tőle, miért sir. Mikor a leány elmondta a baját, az ember vállalkozik a komaságra. Előbb azonban a leány megkérdi tőle, hogy ki ő? s mikor megtudja, hogy az Isten, nem fogadja el komának, mert olyan igazságtalan ember, mint az isten neki nem kell.

Kétségkívül a régi lapp istenekről szóló mythusok maradtak fönn az ilyenmü mesékben.

A lappok azonban, mint már említettem, általában nem igen tudnak mesélni. A régi hagyományokra egyik vagy másik

emlékszik ugyan még, de már nem tudja azokat előadni. E helyett egészen új divatú mesélgetés kezd közöttök lábra kapni. Mindenki a saját életében vele történt valamely nevezetesebb eseményt vagy eseményeket mond el a kíváncsi hallgatóságnak. Minden lapp embernek, mihelyt arra képes, hogy a szarvasokat őrizze vagy halászni és vadászni járjon, megvan a maga kis elbeszélése. Arról szólnak ezek rendszeren, ki merre üldözött egy medvét, farkast vagy jávorszarvast, ki hol és mennyi halat fogott és kivel miféle kaland esett meg a rénszarvasok őrzése vagy egyik helyről a másikra való költözködés közben. E történetek legnagyobb része sokszor igen együgyű. A legjobbak egyike a következő:

Egyszer négyen voltunk künn legetetni. Rossz legelő volt, a hó keményre fagyott és a rénszarvasok nem bírtak alóla eleséget fölkaparni. A kutyák is elfáradtak. Nappal haza akartunk hajtani. Egy kis dombon át hajtottuk a rénszarvasokat, azon a dombon pedig sok karós szénaboglya volt. A nyáj a boglyák mentében elszéledt és fáradt kutyáinkkal nem bírtuk tovább terelni. Ekkor nekem és még egyikünknek eszünkbe jutott, hogy majd valamivel elijesztjük onnan a szarvasokat. Kiszemeltünk egy rénüsztöt és egy köpönyeget kötöttünk a farkára. Ez az üsző azonban ugrált-bugrált, ficzánkolt és mivel rosszul volt rákötözve, hát leesett róla a köpönyeg. Ekkor egy másik üszöt szemeltünk ki és ennek szintén a farkára kötöttük, csakhogy erősebben. Ez is elkezdett ugrándozni, ficzánkolni és megijesztette, kergette a rényáját. Mink eleinte nevetgélve álltunk és nagyon mulattunk rajta, hogyan kergeti el az üsző a nyáját a szénaboglyák mellől. Kergette, kergette és végre harmadik pajtásunk felé szaladt. Ennek rossz szeme volt, csak dörgölte a szemét, csak nézett, de nem bírta meglátni, mi kergeti a nyáját. Megint dörgölgette a rossz szemét, de hiába. Végre megkérdezte a negyedik pajtást: «te se látod, mi az ördög az ottan? Aligha farkas kergeti a nyáját, mert nagyon széles farka látszik.» Ekkor a negyedik pajtás azt mondta: «Az a két kópé köpönyeget kötött az üsző farkára, az kergeti». Hanem mi ketten, a kik ott álltunk nevetve, mikor a nyáj csapatonkint inuen is onnan is fölfelé szaladt a dombon, elkezdtünk ijedezni, látva, hogy az üsző a nagy hegyre kezdi a nyáját kergetni. Nosza, le kellett hánynunk a bundánkat és szaladtunk, rohantunk,

hogy az üszöt valahogyan megfoghassuk. De bizony nem bírtuk megfogni. Végre nagy nehezen arra kelet felé ijesztetük el az üszöt és szerencsere sikerült a nyáját megállítanunk. Hát bizony veszettül czudar egy játék volt ez.

Verses elbeszéléseik, a mint tapasztaltam, ma már nincsenek, legalább ott nem voltak, a merre én jártam. Düben és Donner állítása szerint a legutolsó, a ki ilyeseket tudott, a nem rég elhunyt lapp születésű Fjellner András, sorselei pap volt. Egyedül ez őrizte meg emlékezetében azon mythikus tartalmú elbeszéléseket, melyeket Donner a lapp eredetiben tőle lejegyzett és *Lieder der Lappen* című művében kiadott. Egynehányat ez elbeszélésekből megtaláltam ugyan a lappok közt, de már csak prózai alakban. A jemtlandi lappok még ismerik a *Piejjen neita* vagy *Alie neijta* a nap leánya meséjét, a kit egy lusta lapp ember fésülködés közben meglep és ez által hatalmába ejt, a Lule lappmarki lappok pedig a lapp ember gyermekei számára csapdát fölállító ställuo meséjét, melyet az imént beszéltem el.

Lyrái költeményeik vannak, de nagyon csekély számmal. Ezeknek déli lapp nyelven *wuülie*, éjszakin *vuollie* a nevük. A fiatalabbak már ilyeneket sem tudnak. Legalább az edsáseni iskolában csak egyetlen egy gyermekversikét kaptam. Mindössze hat dalt sikerült gyűjtenem, még pedig valamennyit Jemtlandban és ezeket is csupán nagy unszólásra mondták el. Vaikijaurban a tehénőrző lapp asszony szintén tudott egy pár dalt, de sohasem tudtam hozzá jutni, hogy vele elmondassam. Mikor magam kérdeztem, tud-e dalokat, mindig tagadó választ adott. Végre a házbelieim vállalkoztak a közvetítő szerepre és csakugyan rábírták, hogy nekem valamit daloljon. Sajátságos dallammal adta elő szomorú özvegységéről, szegénységéről szóló rövid panaszát. Minthogy már késő este volt, megegyeztünk, hogy másnap néhány más *vuollie*val együtt majd tollba mondja. Szerencsétlenségre azonban épen akkor érte az a baj, hogy az őrizetére bízott tehének közül kettőt elhagyott az erdőben. Elment a kedve a dalolástól és tollba mondástól. Nekem másnap oda kellett hagynom Vaikijaurt, a kocsit posta által már odarendeltem a Vaikijaur túlsó partjára. Többé nem találkozhattam a nappal erdőben barangoló lapp asszonynyal.

A gyűjteményemben levő dalok háromfélék: két gyer-

mekversike, három szerelmes vers és egy rapsodikus dal, melyben a téli látogatások és a rénkeresés baja van festve.

Íme a gyermekversikék:

Testvér, add a késedet!
 Mit akarsz a késsel?
 Puskát faragcsálni.
 Mit akarsz puskával?
 Varjút, csókát löni.
 Merre van a csóka?
 Pózna tetejében.
 Merre az a pózna?
 Fejsze elvagdosta.
 Merre az a fejsze?
 Moha betakarta.
 Merre van a moha?
 A tűz elégette.
 Merre van a tűz, mondd?
 Eső eloltotta.
 Merre van az eső?
 Nap fölszúrogatta.
 Merre van a nap? mondd!
 Felhő eltakarta.
 Merre van a felhő?
 A szél messze fújta.
 Merre van a szél? mondd!
 Kilencz hegyen túlra
 Nagy tengerre ment el.

Hasonló gyermekversikéket minden népnél találunk. A következő azonban tiszta lapp eredetre vall.

Piczi gyermek játszik künn.
 •Jer fiam a sátorba,
 Ne maradj a hidegen,
 Összefázik kezeckéd.
 Jöjj be, vedd rád bundádat,
 Jöjj be, húzd föl kesztyűdet,
 Azután jó melegen
 Futkározhatsz a havon.
 Ne futkározz sokáig,
 Mert ha soká szaladgálsz,
 Jön az ördög, el is visz.

Erdekesebbek a szerelmes versek. Van bennük némi költészet és epigrammaszerű fordulat, mint például a következőben:

Jaj de bajos, jaj de bajos e világban az élet,
 El akarnak szakítani, el én tőlem téged.
 Gyere rózsám, dobogtassuk forrón együtt szívünket,
 Nem fog aztán senki többet elszakítani bennünket.

Egy másikban a leány kikoszarazza a kezét megkerő legényt:

•Koronás tallér az egyik kezében,
 Pálinkás pohár a másik kezében.
 Hejehuja már biz azt ne ligyed,
 Hogy megvehess engemet
 Ezüstön aranyon,
 Ezüstön aranyon!

Ennyi, úgy hiszem, elég mutatványul a szövegek tartalmának megítélésére. Most még csak számokkal kívánom föltüntetni, mennyit gyűjtöttem. A lappok közt való két hónapi tartózkodásom alatt összesen negyvenkét eredeti lapp népmesét, huszonkét mindennapi életökből vett elbeszélést és hat költeményt, összesen tehát hetven darab különböző tartalmú eredeti szöveget sikerült gyűjtenem. Ezen kívül átírtam az egész Máté evangéliumot és néhány egy lapp bibliai történetből vett fejezetet az élő kiejtés szerint.

Szeptember 5-dikén hagytam oda Jokkmokkot is, hogy 7-dikén Luleában legyek és azon hajóra szállhassak, mely Haparandától dél felé Stockholmnak tartott. 10-dikén hajnalban, harmadfél napi viharos út után, értem Sundsvallba. Ott partra szálltam, hogy vasúton menjek tovább. Edsåsenban, a lapp iskola helyén még egyszer megállapodtam, hogy újra átnézzem az ott gyűjtött szövegeket, aztán a közbeeső fővárosokban csekély pihenőt tartva majdnem szakadatlanul folytattam útamát Norvégián, Dánián, Németországon és Ausztrián keresztül haladva haza felé. Szeptember 30-dikán itthon voltam.

(Megjelent: *Budapesti Szemle*, 41. köt., 1885.
 321-354, valamint a *Székesfehérvári Reáliskola*
 1885. évi *Értesítőjében*.)

MÁSODIK LAPPFÖLDI ÚTAM.*)

Mélyen tisztelt akadémia!

Másod ízben jelenek meg ezuttal ez ünnepies helyen, hogy lappföldi útról szóló jelentést olvassak föl. Mielőtt azonban ezt tennem, kedves kötelességemnek tartom, hogy minde- nek előtt hálás köszönetemet fejezzem ki a magyar tudományos akadémiának azon hathatós támogatásért, mely által lehetővé tette, hogy ismételten tanulmányozhassam a lappoknak a ma- gyar összehasonlító nyelvészet szempontjából oly fontos nyelvét és e különös népnek különös szokásait. Két év előtt megkez- dett vizsgálataimat szándékoztam ez úttal kiegészíteni, kibőví- teni. Ismét olyan svéd-lapp nyelvjárásokat készültem vizsgálni, melyekről eddig semmi tudomásunk sem volt. Fölmentem a Jegestenger vidékére, hogy a nyáron ott tartózkodó legéjsza- kabb svédországi lappoknak, a karesuandóiaknak, nyelvjárásá- val ismerkedhessem meg, aztán befelé indultam a svéd-norvég határra, hogy egy vesterbotteni közép svéd-lapp dialectust tanulmányozzak.

Utazásom lefolyása a következő volt:

* * *

Június 24-dikén hagytam oda Magyarországot és Berli- nen áthaladva, másnap este már Svédországban, Malmöben voltam. Pihenést alig tartva folytattam útamát Krisztiánia felé, melynek pályaudvarába 27-dikén este robogott be velem a vo-

*) Fölvizsgatott a magyar tudományos akadémia 1887 január 24-dikén tartott ülésében.

nat. A norvég fővárosban fölkerestem Friis egyetemi tanárt, a finmarki lapp nyelvnek e régi bűvárát és tőle a lappok nyári tartózkodására vonatkozólag több hasznos fölvilágosítást kaptam. Mostani lapp útamnak első célja volt, hogy a norvég partokat bejáró hajók egyikével mindenek előtt fölmegyek Tromsö városáig, mert tudtam, hogy ennek közelében egész nyáron át tartózkodnak lappok. Friis fölvilágosított, hogy nem csak Tromsöbe, hanem az egész úgynevezett Tromsö-amsba jönnek a svéd karesuandói egyházkerületből lappok és egy általa szerkesztett mappát is adott át, melyben a lappok vándorútja és nyarankénti tartózkodásuk helye is meg van jelölve. Friisnél egyszermind bele pillantottam egy tőle szerkesztett ethnographiai tíz levélből álló nagy térképbe is, melyben egész Norvégiából meg van jelölve a lappok tartózkodása helye.

Krisztianiában 28-dikán délutániig maradtam. Ekkor a gyorsvonattal Norvégia második fővárosába, Drontheimba (norvégül: Trondhjem) indultam, a hová másnap reggel hét órakor érkeztem meg. Innen tovább már csak hajón mehettem. A legközelebbi hajó csak éjfélkor indult tovább, tehát addig bejártam a várost. Szérencsés időben értem Drontheimba. Épen országos vásár volt. Megnéztem a tarka életet, mely előttem mozgott. Messze vidékről jönnek ide parasztok, hogy különböző kulturzikkekét vásároljanak magoknak és otthoni fölöslegés termékeikből egyet-mást ide hozzanak eladni. Az egyik egy rakás nyírfakérget, a másik hatalmas gombolyag gyapjúfonalat kínálgat. A nyírfakéregből különböző szép kisebb-nagyobb tárgyakat készítenek a norvégek, a gyapjúfonalat pedig otthon maga szövö meg a fehérszínű népkelmének. Legföltűnőbb az ilyen norvég vásáron a csend. Se sipláda fülsértő nyekergése, se hangos kiáltozás, se lármás kínálgatás. Csöndesen járnak-kelnek, csöndesen adnak, csöndesen vesznek itt az emberek. A vásáron ügyelgéseim közben egyszerre csak lappokkal találkoztam, egy férfival és két nővel. Az egyiket már ismertem. Két esztendeje, midőn vasuton Drontheimből Krisztianiába mentem, találkoztam vele. E lappok folyvást Norvégiában Drontheimtól délre a Røraasi hegységben tartózkodnak és most hogy egy kis rácrő idejök volt, bejöttek a vásárra. Néhány rénszarvas-bőrt hoztak eladni és a kapott pénzből összesen egy pár kis ládikát vásároltak magoknak. Csak nézni, egyszer jól enni volt a céljök. Beszédbe ereszkedtem velök és azt tapasztal-

taltam, hogy a nyelv, melyen beszélnek; teljesen megegyezik a a jemtlandi lapp nyelv déli dialectusával, melyet két esztendeje vizsgáltam. Nem igen sok időt tölthettem a társaságukban. Nekik is más dolguk volt, mint velem elbeszélgetni, aztán meg mind nagyobb és nagyobb kíváncsi nép is kezdett bennünket körülvenni. *Annycvösz*t bucsúszóval ott hagytam őket a faképnél, miután meg kellett nekik ígérnem, hogy majd meglátogatom őket a hegyekben.

Drontheimból éjjelkor ugyan, de mégis világos nappal indultunk el. Csak úgy tudhattam meg, hogy éjjel van, ha órámra néztem: Malmötől fogva már örökös nappalban utaztam. Derengő világosság özönlött be éjjelkor is a vaskosci ablakain s mikor Krisztiániába értem s megérkeztem után nyakamba vettem a várost, 11—12 órakor még talpon volt az egész nép, a vasárnapi kirándulók a város körül levő mulatóhelyekből épen akkor kezdtek haza szállinkózni, diákok itt-ott Flóber-puskákkal célba lödöztek, és olyan képe volt a városnak, mintha nem lefekvésre készülne, hanem épen akkor ébredt volna föl. Most hogy Trondhjemből elindultunk, olyan volt az idő, mint mikor nálunk az ég nap közepén kissé felhővel van bevonva. A világosságról ítélve, bátran azt lihettem volna, hogy öt óra délután van.

Majdnem négy napig tartott, míg hajónk a norvég partokat véges végig körülvevő szigettenger közt haladva, útazásom célpontjához Tromsö-höz ért. A városba érkeztemkor legelső gondom volt, hogy fölkeressem az ottani tanítóképző intézet igazgatóját, I. K. Quigstadot, a ki szintén írt több a lapp nyelvbe vágó dolgokat. Igen barátságosan fogadott és Tromsöben való tartózkodásom alatt folytonos kalauzom volt és majdnem minden üres idejét velem töltötte.

Másnap hozzá fogtam a nyáron át Tromsö vidékén tartózkodó lappok nyelvének tanulmányozásához. Nem volt nehéz lappokat találni, mert a kikötő egy részén mindig volt több is egy csomóban. Részint akkor költöztek a svéd szárazföldről a Tromsö körül levő kisebb-nagyobb szigetekre, különösen a Qualö és Ringvatsöre és egy-két nap itt pihenték ki az utazás fáradalmait, részint a közel Tromsdalból, sokszor pedig tíz mérföld távolságból is eljöttek hogy áruikat, rénszarvas-bőröket lapp cipőket, lapp késeket, rénszarvas-csontból készült kanalakat stb., eladják, vagy pedig kisebb-nagyobb szükségleteiket

beszerezzék. Az első napon Quigstaddal együtt jelentem meg közöttük és miután értesültek róla, mi járatban vagyok, nagy nehezen rászánta magát egy értelmesebb lapp, hogy elkísér szállásomra. Legelőbb is arra törekedtem, hogy fogalmat szerezzek magamnak a nyelvjárás sajátosságairól. Két olyan mesét dolgoztam át lappommal a karesuandói dialectuson, melyet két évvel azelőtt a Lule-lappmarkban, Vaikijaurban gyűjtöttem és csakhamar azon tapasztalatra jutottam, hogy e nyelv ismét rendkívül különbözik azon dialectusoktól, melyek eddig kutatásom tárgyát képezték. A karesuandói nyelv hang-, alak és szókincs tekintetében már majdnem teljesen finnmarki lapp jellemű, csak földrajzilag tartozik a svéd-lapp nyelvterülethez, nyelvtanilag azonban már nem. Inkább értették a finnmarki irodalmi nyelvet, mint Lule-lappmarki gyűjtésemet. Azonban ezért ebben is el tudtak igazodni. Finnmarki jellemre mutat, hogy *addet*, *oaidnet* alakot találunk az általános svéd-lapp *vaddet*, *vuoidnet* helyett, hogy többes képzőül és az igéknél az egyes szám 2-dik személyében és a többes szám 3-dik személyében *n* vagy *t* változat szerepel a svéd-lappságban általános *h* helyett, hogy az inessivus és elativus jelölésére nincs külön rag.

A Lule-lappmarkitól eltérő sajátosságok közül a föltünőbbek még ezek: Az accusativus ragja teljesen elenyészett, helyette azonban az illativusban teljesen *in*-t, a többes genitivusban, mely partitivusul is szolgál, teljesebb *it* ragot is találunk. A dualis 3-dik személyében a praesensben *-ban*, a praeteritumban *-ikan* is előfordúl. A finnmarkival együtt *m* ragot használ az első személyben, mely azonban, különben nemcsak itt, hanem mindenütt a szó végén *n*-re változott. — A mássalhangzók e nyelvjárásban most vannak átalakulásban, azért a *c*-t majd *c*, majd *ç*-nek is ejtik, azért találunk egy szóban majd *m* majd *n*, majd *k*, majd *t* hangot, mint egymással teljesen egyenlő értékűt.

Nagyon nehezen ment a karesuandói lappokkal az érintkezés. Norvégul, svédül nem értettek és anyanyelvökön kívül csak a finn volt az, a melyet beszéltek. A hová valók voltak, a karesuandói egyházkerületben, finn lakosság a túlyomó, csak itt-ott akad egy svéd telepítvényes és az iskolákban és a templomokban a tudomány és vallás terjesztésére mesterék és papok a finn nyelvet használják. Ezt sajátítják el második anyanyelvül a lappok. A hol valami szón vagy szerkezeten megakadtam, a finn nyelvnek kellett kisegíteni, de sokszor nagy időbe

került míg az ellappositott finn feleleten valahogyan el tudtam igazodni.

Mikor e két mesét lappommal a karesuandói nyelvjáráson átdolgoztam, leírtam és a szükséges tőszavakat elkérdeztem, fölszólítottam, hogy most már ő is mondjon hasonló meséket. Erre először elkezdett nevetni, hogy minek ez a bolondság, aztán midőn tovább faggattam, majdnem dühbe jött és ott hagyott faképnél. Azóta színét se láttam.

Másnap újra kimentem lappot fogni. Többeket megszólítottam, míg végre akadtam egyre, a ki hajlandó volt velem jönni. Kezdetben ez sem akart mesét mondani, de midőn aztán minden meséért külön díjat ígértem neki, a pénz még a vallásos lapp szívéet is meglágyította és első nap mindjárt két mesével gazdagította gyűjteményemet. Ugyanezt még egyszer magamhoz rendeltem és csak akkor tűnt ki, mennyi élelmesség lakhatik egy lappban is. Midőn észrevette, hogy használhatom, hogy szükségem van reá, elkezdett velem alkudozni és három forint körül kellett neki vagy öt órai nálam-létért fizetni. Újra két mesét mondott el és a fontosabb nyelvtani alakokat is átvettem vele.

E két lapon kívül még egy éltesebb karesuandói lappal töltöttem egy fél napot, de ezt már semmi szín alatt sem lehetett profán dolgok elmondására rábírní. Pénz ép oly keveset használt nála, mint a rábeszélés. Lelkes híve volt még most is azon rajongó vallásos felekezetnek, melyet Lars Levi Læstadius a negyvenes években Karesuandóban támasztott. Læstadius kezdetben vidám, társaság-kedvelő ember, nagy botanikus volt és nagyon érdeklődött a lappmarkok gazdasági fejlődése iránt. Egyszerre azonban erős változáson ment keresztül, rendkívül elkomolyodott és a leghesebb predikációkkal a részegesség és tolvajlás ellen kezdett küzdeni olyan bűnök ellen, melyek a lappok közt abban az időben napi renden voltak. Csakhogy térítésével rossz módszert követett. Főleg az érzéki eszközökkel hatott a szívekre. Azt tanította, hogy az igazi megtéréshez a legmélyebb félelem, ijedtség kell, arról beszélt, hogy kénzágot éreztek, midőn valaki a lelkiismeret furdalásai alatt nyögött, hogy gőzt láttak fölszállni annak a szájából, a ki hazudott, és hogy fényes sugarak vették körül azt, a ki erős megindulással és örömmel volt eltelve. Élénk színekkel festette ki a bűnös élet következményeit a halál után és ijesztő érzéki képek-

ben tárta föl előttük a pokol kínjait. Újjászületésre hívta föl híveit és azt tanította, hogy azt meg kell tudni határozni, mikor és hogy történik a nagy lelki átváltozás, különben nincs megtérve, számot kell mindenkinek arról adni tudni, melyik pillanatban állt be az újjászületés és a mellett pontosan tudja elbeszélni, hogyan történt a dolog. — Mind ez különféle érzelmi czeremóniák közben történt. Nagy vallásos mozgalom keletkezett Læstadius hatása alatt mind a finnek mind a lappok között és nemcsak Karesuandóban, hanem több szomszéd főleg a norvég kautokeinói egyházkerületben is. Különösen Kautokeinóban a fanatizmus örvénygássé csapott át, a természetből gyermekies képzelődő lappok tánczó, ugráló, örülten forgó csapatokká alakultak; mind azt hitték, hogy bennök lakozik a szent lélek és a kik nem tartoznak hozzájuk, vallástalanok.

Utoljára annyira ment a dolog, hogy a mozgalom ellenzői közül néhányat meg is öltek. Csak ekkor fogott a hatóság komolyan hozzá a mozgalom elnyomásához, a két főczinkost lefejeztette és mintegy huszonnyolczat fogságba huzoltak. A krisztianiai fogházba huzolt lappok közt volt egy, a kit Friis teljesen megtérített, a kit megtanított a lapp írásra, olvasásra és elbámúltam, midőn Friis nekem nála létemkor egy párt ez ember leveleiből fölolvastott, hogy mennyire kinüvelődött fogsága idejében. Életfogytiglan volt börtönre ítélve, de Friis közbenjárására egy pár esztendő múlva hazabocsátották és azóta Friisnek a lapp könyvek fordításánál állandó munkatársa.

Az öreg lappal, kivél a mesemondással nem mentem semmire, ebből a karesundiói mozgalomból mondattam el egy pár érdekesebb részletet.

Egy napon a lappokat saját kunyhójkban is fölkerestem. Quigstaddal és még egy gymnasiumi tanárral kirándultunk a Tromsö átellenében levő Tromsdalba, a hol a karesuandói lappok júniustól egész szeptember elejéig tartózkodnak. Egy negyed óráig tartott, míg a csónak a keskeny tengeröblön át a Tromsdalig vitt bennünket s mintegy másfél órai nyírfaerdőben tett gyalogolás után elértük a lapp kunyhókat. Az első kunyhó előtt nagy állvány van, melynek tetejében élelmi szereiket tartják és ez alatt tanyázott a sok tagból álló lapp familia. A Nordcapig menő hajókon utazó turisták programmszerűleg megszokták ezt az egyetlen nagyobb fáradság nélkül hozzáférhető lapp tanyát tekinteni. Engedelmet e kirándulásom alkalmával ez

egyszer szintén inkább ethnographiai mint nyelvészeti szempont vezérelt ide; csak látni akartam kunyhójoknak itteni alkátát és közvetetlen forrásból megtudakolni, hogyan élnek e helyen nyáron át.

Azonkívül a lapp tanyák megtekintését egy kis botanikai excursióval kapcsoltam össze, a nevezett urak társaságában fölkapaszkodtam a 2000 láb magas Flöifjeldre, a melyen a ritkább alpesi és poláris (sarkkörü) növények gazdagon találhatók. Hoztam is lappországi útamból egy pár száz igen érdekes és ritka növényt.

Tromsöben összesen öt napot töltöttem. Fölöslegesnek tartottam, hogy itt tovább maradjak, mert a czélt, hogy e legéjszakibb svéd-lapp nyelvjárásról és alkatáról fogalmat szerezzek magamnak, úgyis elértem, bővebb tanulmányozására pedig nálam hivatottabb ember él Tromsöben, tudniillik Quigstad, a ki a karesuandóiak nyelvét már eddig is tanulmánya tárgyává tette. Július 8-án istenhozzádot mondtam a kies fekvésű jegestengeri városnak és délben tizenkét óraker a dél felé induló Kung Halfdan földézetén voltam. Kétféle tervem volt. Mindenek előtt Bodö városig szándékoztam menni s ha a helyi hajót, mely a Salten- és Skjaerstad-fjordokat egész Rognanig kétszer hetenként bejárja, ott érem, akkor elmegyek vele egész Rognanig és onnan a Saltdal és Dunderlansdalon át, a merre sok svédországi lapp tanyázik nyarankint, lemegyek egészen Móig és onnan ismét hajón folytatom útamat. Másik tervem szerint, ha Bodöben nem érem már ott a helyi hajót, akkor lehajózom egészen a Vefsenfordig, Mosjöen nevű tengerparti helységig, hogy onnan aztán befelé menjek az országba a svéd-norrég határon élő lappokhoz.

A hajón, melyen lefelé mentem, hat óra hosszáig egy karesuandói lappal utaztam együtt, a ki Tromsöben volt körültekinteni és tőle két apróbb mesét kaptam. Karesuandói gyűjtésem tehát összesen nyolcz meséből és két elbeszélésből áll.

Nagyon szép idő kísért Tromsötől fogva egész Bodöig. Tündéri szépségben nyílt föl előttem a vidék, melyet fölfelé útaztomban részben ossziáni köd gomolygó felhői takartak el előlem. Óriási, hóval borított hegyek végtelen változatos lánczolata kísért bennünket folyvást. Majd meredeken szakadtak le a tengerbe, majd pyramis alakban mint egy óriási tű, majd négyszöget alkotva a csúcson, majd mintha egy szörnyetegnek

ki-kiálló fogai volnának, úgy merednek az égnek sok ezer lábnyi magasságban. Közbe-közbe gletscherek, aczél színű jeges kérgű hegyek mellett sikamlík el hajónk és a tájék főségeesen komor szépségét az éjféli nap bágyadt sugaraiban viola és bíbor színben csillogó villogó hegyek színpompája fokozza.

Bodöben július 10. reggel negyed hatkor partra szálltam, hogy a fjordokat hetenkint kétszer bejáró helyi gőzösök egyikére üljek, de arról értesültem, hogy a helyi hajó negyed órával előbb indult el a programhoz híven Rognan felé s a legközelebbi hajó csak négy nappal később indul. Norvégia éjszaki részeiben az utas marcheroutja tisztán a hajókéhoz van kötve s minthogy nem akartam négy napot hiába Bodöben tölteni, azonnal tovább indultam azon a hajón, melyen eddig jöttem, Mosjöenig, hogy ha első tervemet nem lehetett, a másodikat hajtsam végre.

Mosjöenbe július 11-én értem és még az nap délelőtt tovább indultam az ország belsejébe a sajtáságos szerkezettü norvég kocsival. Ez a kocsi tulajdonképen két kerekü taliga és az uriasabb alkatúnak karriol a neve. Csak egy embernek van rajta helye, a kocsis pedig a kocsinak egy kiálló végébe kuporodik, a hová a kézi táskát szokták kötözni. Az utas maga kénytelen a lovat hajtani, melynek nem kell ostor, hogy frissebb menésre serkentse az ember. Elég ha egyet-kettőt czuppant a szájával vagy egy kicsit ránt a gyeplőn s mindjárt gyorsabb tempóban szalad a ló. Nevök nincs az itteni lovaknak és hajtás közben soha se hallanak egy hangos szót sem, csak a már említett czuppantást, hogy gyorsabban menjen, vagy pedig egy prr! prr! hangot, ha meg akarják állítani.

Az első állomás, a hová értem, Fokstad nevü két tanyából álló kis helység volt. Mosjöenből csak eddig szabad a kocsinak jönni, itt friss lovat kellett váltani. Norvégiában is ugyanaz a berendezés van a kocsin utazókra nézve, mint Svédországban. Vannak úgynevezett *skydsstationok*, vagyis lóváltó állomások, melynek gazdája az utast bármikor is köteles tovaszállítani, a fuvarbér pedig törvény útján van szabályozva. Az állomások egymástól másfél, két, és három mérföldre vannak. Fájdalom, a kocsiút belső Norvégiában nem valami messze viszi az embert. Rengeteg hegységek és erdőségek vannak mindenütt, a lakosság pedig nagyon gyér. Mérföldekig lehet utazni, a nélkül, hogy valami magános házat vagy épen valami helységet találna az ember. Természetes, hogy ilyen helyeken nehéz is

meg nincs is, ki számára utat építeni. Az itt élő lakosság nyáron át nem is igen mozdul el hazulról. Télen azonban, mikor a föld hóval, jéggel van borítva és tüskön bokron át vágthat szánjával, nyitva áll előtte a világ. Ilyenkor szokott berándulni a tengerparti városkákba, hogy ott a tavaszi, nyári és őszi szükségletét bevásárolja. A hol a kociút véget ér, ott csak gyalogos és itt-ott lovas bír nagy nehezen tovább vergődni.

Mosjöentől Hatfjelddalig, ezen már a svéd határ közelében levő utolsó norvég kis faluig, a hová eljutni törekedtem, csak az utóbbi években kezdtek el országútát építeni és még most sincsen befejezve. Az éjet Fillingsfors nevű faluban töltve, másnap délután értem Hatfjelddal közelébe. Itt véget ért az út. A község előtt mintegy harmadfél kilométerre le kellett a kocsiról szállnom és a hátralévő részt ingoványokon át gázolva, köveken és a veszedelmesebb helyekre tett fatörzsökön át ugrándozva gyalog kellett megtennem. A kocsit a keskeny csapáson nagy ügygyel bajjal toltuk előre és egy jó órai vesződés után ott voltam Hatfjelddalban.

Hatfjelddal magyarul annyit tesz, mint «Kalaphegység völgye». A lappok magok *Arputan*nak hívják. Nevét egy különös alakú, a mi Badacsonyunkhoz vagy Somlónkhoz hasonló hegytől, kapta, melynek csúcsa úgy emelkedik ki a többi hosszú gerincekben végig nyúló hegyek között, mintha süvegjök volna. Néhány évtizeddel azelőtt e vidék teljesen lakatlan volt, csak a lappok kóboroltak benne össze-vissza rénszarvas-nyájokkal. Nem volt itt más, mint egy kis kápolna, melyben a lappok számára esztendőnkint kétszer-háromszor isteni tiszteletet szoktak tartani. A vidék azonban azóta, a norvég viszonyokhoz mérten, benépesült és Hatfjeldalban most már hat vagy hét tanya úgynevezett *nybygd* van. A hatvan mérföld kiterjedésű egyházkerületnek a papja is itt lakik.

Hatfjelddalba érkezve, egy jobb módú paraszt tanyába köszöntöttem be, hogy majd ott talán szállást meg ellátást kapok. Ezt ajánlották az egyedül alkalmas helynek, a hol lehetek. A tanya gazdája egyúttal kereskedő is üres óráiban. Egy kis helyiségben mindenféle apróságot tart, a mi a ház körül leginkább kell. Szerencsétlenségemre azonnal megtudtam, mennyire el van tüzetével foglalva. Annyira el van foglalva, hogy midőn kérdeztem, hol a gazda, azt felelték, hogy már tegnap elment hazulról vagy négy mérföldre, rokont látogatni s csak holnapután

jön vissza. Hát a felesége? az meg vele van. Hamarjában nem tudtam, mihez fogjak, míg végre észembe jutott, hogy van nekem Quigstadtól ajánló levelem az itteni paphoz is. Elmentem hozzá, hogy mindenek előtt arra nézve kérjek tőle tanácsot, kinél üssem föl a tanyámat. A pap, O. T. Olsen, igen barátságosan fogadott s bár épen akkor a tromsői püspököt és a Mo-egyházkerületi prépostot is várta, egyelőre magánál tartott. Két napig az ő vendége voltam. Hatfjelddalban szándékoztam egy darabig tartózkodni, mert ez volt a legalkalmasabb hely a lappok tanulmányozására. Több lapp tartózkodik innen nem messze, alig pár mérföldnyire és részint állandóan a vidéken laknak mint telepítvényesek, részint pedig a svéd Vesterbotten tartományból, különösen pedig ennek stenselei egyházkerületéből jönnek át nyáron rénszarvasaikkal.

Másnap a pap tanácsára mindjárt kirándulást tettem a Hatfjelddaltól két mérföldre, a svéd határon levő Aelsvatten (v. Aelsvand) nevű tóhoz, a melynek partján egy kis házikóban rén-nyúját elvesztett és most csekély földműveléssel foglalkozó lapp család lakott. Minthogy, mint már említettem, Hatfjelddalunál megszűnik minden rendes út és csak gyalogösvény vagy rossz lovagló út vezet egy darabig, lovat béreltem és vezetőt fogadtam egy tanyában és úgy indultam a lappokhoz. Gyalog lehetetlen lett volna nekem ezt az utat megtennem. Így is csak a legnagyobb bajjal bírtam a lápos helyeken átjutni, mert minden harmadik negyedik lépésnél annyira belesüppedt a ló a földbe, hogy alig bírta a lábát ismét kihúzni. Nagy bajlódás után végre egy tanyához értem. Innen már nem messze volt az Aelsvatten tava és csakhamar embert is kerítettem a tanyából, a ki egy rozszant csónakon átszállított a tó déli partjára, a hol a lapp házikó volt. Mintegy háromnegyed órai evezés után ott voltam a lappoknál. Ezek nem sátorban, hanem mint a norvég parasztok, fából durván összerovott rendes házikóban laktak. Ha nem tudtam volna, hogy lappokhoz jövök, azt hittem volna hogy szegény norvég parasztokhoz köszöntök be. Az egyedüli különbség az volt, hogy itt mindenem meglátszott a piszok. Az összes bútortat egy asztalból, egy padból, két székből és egy ágyból állt. Ez az egy ágy volt a hat tagú család rendelkezésére.

Midőn beléptem a szobába, a gazda épen csizmát csinált a fia számára. A lapp ember szabó, varga, szíjjártó stb. egy személyben, mindent maga készít, a mire szüksége van. Nagyon

meg voltak lepve, midőn lappúl szólítottam meg őket. A lapp megszólításra és beszélgetésre mindjárt barátságosak lettek és csakhamar annyira megnyertem bizalmokat, hogy előadva útazásom célját, két lapp mesét mondtak tollba. Fiúk, egy húsz éves subancz, kit a hatfjelddali pap már előre is dicsért, értelmesnek látszott, tehát azon voltam, hogy szolgának megfogadjam és Hatfjelddalba magammal vigyem. Kezdetben nem akartak ráállni, most következik nem sokára a szénakaszálás és gyűjtés időszaka, kell a munkaerő, jól fizetik a napszámot stb. Végre miután mondtam, hogy hisz én is adok annyit, sőt többet is, mint a mennyit itt fizetnek napszámért, a legény hajlandó volt hozzám jönni Hatfjelddalba.

Megörültem az eredménynek, legalább biztos voltam, hogy lesz valakim, a kit jól és könnyű szerrel használhatok tanulmányaimnál és nem kell tovább is össze-vissza barangolnom e kietlen, elhagyatott vidéken és nem kell egvelőre a lapp sátrakra szorulnom, mint egy ideig két év előtt, a hol bizony nem a legkellemesebb a tartózkodás.

A lappoknál nem maradhattam éjjelre, visszaigyekeztem Hatfjelddalba, hogy másnap az isteni tiszteleten, melyre több lapp ember is meg fog jelenni, jelen lehessek. Az aelvatteni lappok is odakeszültek. Tíz órakor este visszaindultam vezetőmmel az Aelsvatten tó éjszakai partján levő magányos tanyához. Míg a lappok közt időztem, künt csunya idő támadt. Vastag felhők borították az eget és olyan alacsonyán jártak, hogy a földet söpörték. E vidék különben is 1500 lábnyira van a tenger színe fölött. Szakadt az eső, midőn a csónakba ültem és ellenkező széllel küzdve, indultunk neki az útnak. A csónak küzdelmes evezés után végre partra ért és innen még gyalog kellett a fél órára levő tanyához mennem, a hol az éjjelt szándékoztam tölteni. Csak a ki a svéd-norvég erdősegekben jár, tudhatja mit tesz az, itt gyalog menni. Pocsolyákon, süppedező lápokon át viz mindenfelé az út. A csizmámon nem maradt se fénymáz, se halzsír, olyan vörös lett mint a rozsdá, a nadrágom szárából pedig ugyancsak csurgott a víz, midőn haza érkeve kifacsartam. Éjfél elmúlt, midőn a már alvó báziaikat fölzörgettem. Nemsokára a boldogok álmát aludtam a birkabőr-bundával bélelt takaró alatt.

Másnap délelőtt ennek a parasztnak a lovát béreltem ki és visszamentem Hatfjelddalba. Mire oda értem, az egész

közönség templomban volt. Előtte való nap megérkezett a püspök és a prépost, hogy az itteni egyházkerületi állapotokat megvizsgálják. Magam is elmentem a fából csinosan épült templomba, a melyet legnagyobb csodálkozásomra mindkét nem-beli hívőkkel egészen tömve találtam. A püspök jövetelét követek által adták tudtára a közelebb és távolabb lakóknak és mindenki iparkodott, némelyik tíz és több mérföldnyi távolságból is, eljönni, hogy a ritka püspöki látogatásnál jelen legyen. A hívők közt sok lapp ember is volt. Ezeknek egy része Svédországból való volt, a kik, mint már említettem, nyárra a környékbeli hegységekbe vándorolnak át rénszarvasaikkal; más része állandóan itt lakik e vidéken, nyájokat elemi csapások vagy gondatlanságok következtében elvesztették és vagy csekély földművelésből, vagy napszámból, koldulásból tengetik életüket.

Ez utóbbiak között többen már nem is voltak lapp nemzeti öltözetben, hanem közönséges norvég ruhában. Mindnyájan norvégül is beszéltek és úgy látszik, nincs már messze az idő, mikor az itt élő lappok teljesen bele fognak olvadni a norvégségbe. Nem ritka dolog erre, hogy egy szegényebb norvég lapp leányt és viszont lapp ember norvég leányt vesz el feleségül. Aelsvattenban magam is találkoztam egy családdal, a hol a férj norvég, a felesége pedig lapp volt.

A templomban nemcsak isteni tisztelet, hanem vizsgálat is volt. Sorba álltak a serdültebb fiúk és leányok, norvégek és lappok egyaránt, és sorba feleltek a fölvetett vallási kérdésekre. Körülbelül egy óraker délután lett vége az isteni tiszteletnek. Azután következett a papi lakban egy kis reggeli, a reggeli után pedig a püspök, prépost és pap a templom mellett levő iskolaépülethez mentek át, a hol ezúttal a fölöttök gyülekeztek össze egy kis *sognestavernere*, községi gyűlésre, hogy itt a püspök a különböző egyházkerületi állapotokról tájékozódást szerezzen magának. Én ez alatt néhány svédországi lappal foglalkoztam és részint nyelvökre, részint költözködési viszonyaikra vonatkozólag kérdeztem tőlük egyet-mást. Sok eredményt azonban e mozgalmas napon nem tudtam elérni.

Másnap délelőtt újra volt isteni tisztelet és vizsgálat, délután három óraker pedig elúztak a püspöki emberek és a többi nép is oszladozni kezdett. A pap lakásából én is átköltöztem a már említett kereskedőhöz és még az nap délután megkezdtem a lapp suhanecczal a munkát. Nagyon jól hasznát

vehettem. Igen sok és igen érdekes meséket, mondákat tudott elbeszélni. Valóságos kincses bányára akadtam benne. Ritka emlékező tehetsége élénken eléje varázsolta mindazt, a mit régebben és újabban az öregebb lappoktól hallott. Ettől az egy legénytől magától negyvennyolcz darab különböző tartalmú mind ethnographiai mind nyelvi szempontból becses népies szöveget kaptam. Kora reggeltől késő estig, csak az étkezésnél tartva rövid pihenőt, folytattam vele tanulmányaimat, gyűjtöttem tőle a szövegeket. Kívüle még egy Svédországból átjött leánytól és a legény atyjától kaptam néhány, szintén igen érdekes, mesét.

Hatfjelddalban tartózkodásom alatt sok lappal volt alkalmam érintkezni. Az a tanya, a hol laktam, valóságos búcsúhelylyé lett, mert a hány lapp csak a községbe jött, mind kíváncsi volt arra a furcsa emberre, a ki messze földről csak azért jött ide, hogy lappul tanuljon és a kinek nyomtatott lapp könyvei is vannak. Ezeket persze minden látogatónak meg kellett mutatnom. A látogatások ugyan zavartak egy kicsit, de több tekintetben hasznomra is voltak, mert beszélgetésbe ereszkedve velök, itt is, ott is megfigyelhettem valami érdekes nyelv-sajátságot és mindinkább megerősödtem azon tapasztalatomban, hogy nyelvök nem tér el attól, melyen a legény mondta el meséit.

Mikor a lapp suhancz mesemondó tudományát már kimerítettem, újabb útra határoztam el magamat. Értesültem róla, hogy Hatfjelddaltól talán hét mérföldnyire, a Rös vand nevű tó éjszakai partján szintén van egy iskola és hogy ez iskola tanítója született lapp. Föl akartam keresni, hogy egy-két napig nyelvtani tekintetben vegyem hasznát, mert legényemmel az ilyen kérdésekben csak nehezen tudtam boldogulni. Egy szép napon kora reggel elindultam lóháton podgyászom egy részével, nagyobb kézi táskámat pedig Hatfjelddalban hagytam, hogy a hetenkint egvszer menő postaalkalommal Mosjöenbe küldjek. Az volt a tervem, hogy Bisseldörrenből, a hol a lapp tanító lakott, a Rös vand tavon és a Rösaa folyón át csónakon teszem meg az utat a tengerig egész Hemnaes városkáig és onnan menjek valamely tengeri hajóval tovább dél felé. Tervem azonban dugába dőlt. Két és fél órai lovaglás után eljutottam egy Ruderdaas nevű kis tanyába, a Rös vand partján. Midőn e tanyában embert akartam fogadni, a ki csónakon tovább juttasson, és

azt is megmondtam, kihez szándékozom menni, értésemre adták, hogy az most nagy bajban van. A gyermeke egy nappal ezelőtt eltévedt az erdőségben és még nem találták meg. Gondoltam magamban, hogy akkor ugyancsak rosszkor keresném föl a lapp tanítót, ilyen körülmények közt úgy sem vállalkoznék a mester szerepére, tehát fogtam magam és visszalovagoltam Hatfjelddalba.

E kirándulás sem volt különben haszon nélküli. Megismerkedtem Norvégia legnagyobb területű tavával. Óriási hegységek környezik mindenfelől és ezek közt nagy tömegére nézve az éjszakai partján elterülő úgynevezett Oxtinder nevű hegység tűnik ki. Vastag hórétegek borítják mérföldekre terjedő hosszúságban, közbe-közbe kékesen csillámló jégmezőkkel. Ez is gletscher. Bámul az ember, mennyi hó van az ország belsejében mindenütt a hegyeken. Július vége felé is el lehetne jó kis ideig szánkázni a hegységek oldalain. Pedig különben meglehetősen buja növényzet van mindenfelé és hidegről sem lehet panaszkodni. Némi napon olyan forrón süt a nap, hogy szinte haza képzelet magát az ember és árnyékban is észleltem egyszer 24 fok Celsius hőséget. Persze este aztán, mikor a nap lebúvik a hegyek mögé, meghűsül az idő és nagyon elkel a téli felöltő is.

Hatfjelddalba visszaérkezve, még ott találtam azt a lapp suhanczot, a kit magam mellé fogadtam és még két napot töltöttem vele. Ez idő alatt főleg nyelvészeti kérdésekkel foglalkoztam.

Az a nyelv, melyet Hatfjelddalban volt alkalmam vizsgálni, és melyet eddig még senki sem tanulmányozott, már egészen svéd-lapp jellemű és teljesen megegyezik azon dialectussal, melyet a vesterbotteni tartomány Ume lappmarkjának stenselei egyházkerületében 65 és 66 fok közt élő lappok beszélnek. Egy Svédországból Tärna kápolna vidékéről való lapp asszony azt is mondta nekem, hogy a tőlük kissé éjszakabra lakó sorselei lappok csekély eltéréssel szintén ezzel a nyelvjárással élnek, a tőlük délre lakó Lycksele, Vilhelmína és Dorothea lappmarkbeli lappokkal pedig még könnyebben érintkezhetnek.

Szorosan rokon e nyelvjárás, melyet itt tanulmányoztam, a jemtlandi lapp nyelvvel is, melyet két évvel azelőtt vizsgáltam s mind hang- mind alaktani tekintetben aránytalanul közelebb áll ehhez, mint a Pite lappmarkbelihez. A hatfjeld-

dali, vagy nevezhetjük akár stenselii nyelvnek is, átmeneti nyelv a Pite lappmarki és a jemtlandi lappok nyelve között. Hangtani tekintetben megtaláljuk itt a szóközépi *d*-nek *r*-re, az *a*-nak *e*-re vagy *i*-re változását, mint a jemtlandiban, a szókincs és az alaktan nagyjára ugyanaz. Csakhogy itt a név és igeragozásnál a délen általános *m*-rag helyett *p* vagy *b*-t, az illativusi *se* helyett *je* ragot használnak, a dualis 3-dik személyében *ikan* rag járja és ez által az éjszakibb lappok dialektusokhoz közeledik. Föltűnő sajátága a Hatfjelddalban tanulmányozott nyelvnek, hogy a név és igeragozásban ép úgy uralkodik egy umlaut és ablaut-féle magánhangzó-változás, mint a germán nyelvekben; *rulekit* igének a jelen ideje például vualakab, vuálku, *sihtet*-nek egyes. 3-dik személye seihta, *atnet* igének múltja *utnib*, *utni*' pajet hagyni igéé pejib, peji' stb. *pahce* legény több, genitivusa pahcij, *lattie* madár több genit. *littij*.

E nyelvi jelenségek elősorolásánál csak a legföltűnőbbeket tartottam szem előtt. Ezekon kívül még nagyon sok hang-, alak és mondattani sajátág van ez érdekes nyelvjárásban, melyeknek részletes, beható ismertetése nem lehet e szűkre szabott fölolvadás tárgya.

Hatfjelddalt július hó végén hagytam oda és ismét Mosjőenbe kellett mennem, hogy a Nordcapról jövő nagyobb tengeri hajóval tovább indulhassak dél felé. Újra végig mentem a változatos szépségű vidékeken, a melyeken át Hatfjelddalba jöttem, újra gyönyörködtem a havas hegyekben, a sötét fenyvesekben, a hatalmas vízeséseket alkotó folyókban, melyek messze alattam a völgyben kígyóztak. Másnap délután Mosjőenben voltam. Ott majdnem egész éjjel leselkednem kellett, mikor jön közelébe a gőzhajó, melynek messze kúnt a fjordban kell megállapodnia a víz sekélysege miatt. Éjfél helyett csak reggel hét órakor érkezett meg és jó félórába telt, mire az úgynevezett Flötmand, a kiknek csónakai a norvég tengerparti helységeken a mi bérkoesiainkat pótolják, a hajóig bírt velem evezni.

Egy nappal később Drontheimba értem. Itt elhagytam a gőzhajót, hogy azon vasútra üljek, mely a svéd Jemtland tartományt átszegve, Stockholmba visz. Jemtland tartományban, melynek lappjai közt két évvel azelőtt időztem, megint akartam néhány napot tölteni, nem hogy újabb szövegeket gyűjtsek, hanem ha már itt vagyok, némely különösebb nyelvtani alakokra nézve bővebb tájékozódást szerezzek. Minthogy azonban

a lappok erre mind nomádok és tartózkodásuk helyét nem lehet hamarosan megtudni, legjobbnak véltem, ha újra elme-
gyek a svéd hittérítő társaságtól föntartott lapp iskolába, melybe
serdültebb, 16—17 éves, lapp tanulók is járnak és melynek
múltkori útam alkalmával oly jó hasznát vettem. Útazásom
közben megtudtam, hogy a lapp iskolát Edsasenből, a hol
azelőtt volt, Ange nevű falucskába költöztették át, Hjerpen nevű
vasúti állomás közelében. Hjerpenbe érkezve, átvitettem maga-
mat Angebe, de itt egészen fölfordult állapotokat találtam. A lapp
tanulók közt sajátságos idegbetegség tört ki, mely a lappok közt
általában gyakori. Különösen akkor lépett az föl, mikor meg-
ijednek. Ilyenkor úgy viselkednek, minthá eszöket vésztették
volna; föl-fölugranak, ütik egymást, mindenféle görcsös mozdu-
latokat tesznek, orrukat fintorgatják, hadonáznak, tánczolnak
és magokhoz térve nem tudják, mit cselekedtek. Magam is vol-
tam két évvel ezelőtt Valboban egy jelenetnek tanúja, midőn
egy leányt fogott el az őrzöngés, a kit csak a legnagyobb bajjal
tudtak megfékezni. Pedig különben szelid és okos leány volt.
Megesik, mint itt Angeben is, hogy midőn több lapp van együtt,
úgy megijednek a megijedettől, hogy a betegség gyakran az
egész társaságra átragad. Minthogy ráadásúl maga az iskola-
tanító is megbetegedett, de nem ebben a bajban, és az említett
betegség a tanítványok közt gyakrabban ismétlődött, kénytele-
nek voltak egyelőre az egész tanítást szüneteltetni és Angebe
érkezve, sem tanítót sem tanulót nem találtam. Amaz üdülésre
délibb vidékre utazott, a lapp tanulók pedig hazamentek szü-
leikhez a hegységekre.

Nem volt okom nagyon búsulni ez út sikertelenségén,
mert Jemtlandban úgy sem lett volna valami különös dolgom s
csak azért állapotom volna meg Angeben, mivel épen útamba
esett. A fő czélt, melyért újabb útazásomat tettem, úgyis elér-
tem, tehát hazafelé indultam, hogy augusztus közepére itthonu
legyek.

Jelen útamnak nyelvészeti eredménye a következő. Két
újabb olyan svéd-lapp nyelvjárást tanulmányoztam, melyről ed-
dig egy sor mutatrány sem jelent meg, tudniillik a legéjszakibb
Tornis lappmarkbeli karesuandóit, mely egyenes átmenetül
szolgál a finnmarki fő lapp nyelvjárásba és Ume lappmarkbeli
stenselei vagy hatfjelddali nyelvjárást, mely a jemtlandiból az
éjszakibb vesterbotteni dialectusokba szolgál átmenetül. E két

most tanulmányozott nyelvjárás rendkívül különbözik egymástól, jobban mint például a svéd a dán nyelvtől és egyik dialektusbeli a másikat egyáltalában nem képes megérteni. A jelen úttal annyira kibővíthettem a lapp nyelvről való ismeretünket, hogy most már a Svédországban élő összes fő lapp nyelvjárásokról bírunk tudomással. Két ízben történt utazásom alatt a svédországi nyolcz lappmark közül magam hétnek a területéről szereztem kisebb-nagyobb gyűjtéseket. Mindig arra törekedtem, hogy mennél több, az élő kiejtést híven föltüntető, szöveget kapjak, mert csakis ezek alapján nyerhetünk valamely nyelvről hű képet és csakis ezeknek alapján állapíthatjuk meg biztosan a nyelvtani alakokat és az alakok használatát.

Most pedig a mélyen tisztelt akadémia engedelmével áttérek jelenlegi gyűjteményem tartalmának rövid bemutatására is. Mint már említettem, legnagyobb része népmese. E mesék eredet szerint kétfélék; vagy a közös európai mesekincshez tartoznak és egyszerű átvételei a lappok körül élő svédek, norvégek és finnek közt szájon forgó elbeszéléseknek vagy pedig a lapp nép saját mythikus képzelődésének szüleményei. Az előbbieket királyokról, királyfiakról, királyi kastélyokról s más e félelről szólnak és idegen eredetök azonnal szembetűnő. Az utóbbiak pedig részint az állatvilágból merítik tárgyokat, részint mythikus lények körül forognak és a lappok régi hitregei világából őriztek meg érdekes részleteket.

A legtöbb lapp mese, mint már a múltkori jelentésemben is említettem, a lappok egy sajátos óriásszerű alakjával, a *staluó*val, foglalkozik. Mostani gyűjteményem több új oldalról mutatja be. Van olyan rénszarvasa, melyet senki és semmi sem bír utolérni, olyan kutyája, mely ha megholt vagy súlyosan megsebesített gazdájának a vérét megnyalja, ez által új életre költi, van fejszéje, mely parancsszóra mindent összevág, a mi eléje akad. Mind e félelmes jószágai mellett a kis lapp ember azonban mégis folyton kifog rajta.

Gyűjteményem egyik rövidebb, de azért elég érdekes meséje a következő:

Egyszer egy *staluó* elpártolt a többi óriásoktól és egy olyan erdőbe jött, a hol lappok laktak. Itt ütötte föl a sátrát, elvette a lappok rénszarvasait és megölte, megette. Történt egyszer, hogy az óriás egy kis lapp fiúcskát ragadott el, gondolta, majd meghízlalja és megeszi. A fiú anyja megtudta, ki

ragadta el gyermekét, befogott egy meddő rénszarvas-tehenet a szánba és elhajtott az óriás sátrához, hogy megpróbálja, nem bírná-e a fiát visszavenni. Mikor az asszony odajött, az óriás éppen húst főzött és nagyon megörült: «íme most a fiúnak az anyját is megölhetem, megehetem». Mindjárt az asszonymak is adott enni a húsból s mikor jóllakott, azt mondja az asszony a staluoónak: «ereszsz ki csak egy kicsit, hadd járkáljak egyet künt a fiammal». Kérdezi az óriás: «mit csinálsz oda künn?» «Szárított húst hoztam magammal, majd behozom neked.» Hát az óriás kieresztette. Mikor kiértek, azt mondja az anya a fiának: «ülj hamar a szánra, gyorsan hajtsunk el haza!»

Az óriás csak várta, várta, hogy majd bejönnek, de bizony nem jöttek. Kimegy, hát látja, hogy elszöktek. Hamar utánok rohant, de nem bírta elérni. Oda kiált: «kedveseim, kedveseim, ne féljetek, várjatok. Aranyom van, ezüstöm van, azt adok majd nektek». Csakugyan vártak, míg az óriás a kezével bele birt a szánba kapaszkodni. Ekkor az asszony egy fejszével levágta a staluo újjait, azután ismét gyorsan tova hajtottak. Az óriás nagyon megharagudott, hogy minden újját elvesztette. Semmit sem birt tenni, haza kellett mennie. Az óriásnak felesége is volt, a ki éppen el volt hazulról, mikor a lapp asszony jött. Haza jön az óriás, elpanaszolja a feleségének, hogyan járt a lapp asszonymyal. Szidja a felesége: látszik, hogy semmi ember vagy, leváगतod az újjaidat egy lapp asszonytól.

Aztán a staluo felesége szaladt a szökevények után. Mikor látta, hogy nem éri el őket, ő is elkezdett kiabálni: «kedveseim, kedveseim, ne féljetek, várjatok. Aranyom van, ezüstöm van, azt adok majd nektek». Hát csakugyan megvárták. A lapp asszony készen tartotta a fejszét s mikor az óriás felesége a kezét a szán szélére tette, minden újját levágta és megint gyorsan elhajtott. Utána kiált a staluo felesége: «te pokol fajzatja, hajítsd ide újjam darabjait!» De bizony az asszony nem dobálta vissza, hanem hamar hazament a fiával. Örült, hogy kiszabadult az óriás lakásából és hogy mind a kettőnek az újjait le bírta vágni.

A staluoón kívül a mesékben több óriásszerű alak is előfordul, részint *Jutule*, részint *Jeahna*, részint Troalle név alatt, melyeket itt Hatfjelddalban találtam először megemlítve. A róluk szóló mesék hasonlítanak a staluo mesékhez, ezek is mindig pórul járnak a furfangos lappal szemben. A jutule és

troalle alakok a norvég mesékben is előfordúlnak, tehát kétségkívül innen vannak átvéve.

Legérdekesebbek gyűjteményemben a *sajevókról* szóló elbeszélések. A sajevók alvilági lények voltak. A föld alatt tartózkodnak, egészen úgy élnek, mint a lappok, a kiknek a sajevók mindig jóakarói. Kék ruhában járnak, azért kék ruhás embereknek is nevezik. A pogány lappok kőből vagy fából sajevo bálványokat is tartottak és áldoztak nekik, midőn vadászatra vagy halászatra mentek, hogy szerencséjük legyen. A halász lappok úgy képzelték, hogy vizek, tavak alatt is élnek és azt a helyet, melyről azt hitték hogy ott sajevók tartózkodnak, szentnek tartották. Ha a nomád lappok véletlenül ilyen helyen állapodtak meg rénszarvas-nyájokkal, dögvész ütött ki a nyáj között, mely csak akkor szűnt meg, ha innen tovább költöztek.

Eddig a sajevókról se magam nem kaptam, se Friis lapp mesegyűjteményében nem olvastam egyetlen egy rólok szóló elbeszélést sem. Itt Hatfjelddalban egyszerre öt érdekes elbeszélést kaptam a pogány lapp mythologia e különös lényeiről. Az egyik mesében két lapp ember megy el halászni a sajevo tóra. Kivetik a hálót és töménytelen halat fognak. Az egyik lapp azonban nem bír hallgatni, csodálkozva kiált föl a sok hal láttára és erre minden hal egyszerre eltűnik a hálóból. Háromszor is kivetik a hálót és háromszor megghiusítja a halászatot az egyik lapp csacskasága. Csak negyedszer, mikor ez végre be tudja fogni a száját, bírják a sok halat szerencsésen partra húzni. Egy másik mesében egy lapp legény rénszarvasokat őrizve, a sajevók erdejébe tévedt és ott egy fenyő alá feküdt. Egy sajevo megtalálta és elvitte magával a hazájába, és a sajevók egy egész esztendeig nem eresztették haza. Itt beléje szeretett egy sajevo leány és a legény megígérte, hogy feleségül veszi. Mikor az esztendő letellett, együtt mentek el és a sajevók elkísérték őket a legény hazájába. Mielőtt elindultak, a leány azt a tanácsot adta a legénynek, hogy fogjon egy tüst, szúrjon a kezébe és szívjon a fölbugyogó vérből, akkor nem lesz ereje, hogy tőle visszamenjen a sajevókhöz. Hazaérve, lakadalmat laktak és boldogul éltek nagy gazdaságban.

Ismét egy másik mesében lappok tartózkodnak egy dombon; ott volt egy kerítésök is, melybe a rénszarvasokat szokták behajtani. Míg itt tartózkodtak, egyre hullottak a rénszarvasborjaik és nem tudták mi lehet az oka, hogy pusztul a nyájok.

Egy napon, midőn épen a rénteheneket fejték, egy kék ruhás ember, sajevo, jött hozzájuk és egy lapp embert fölszólított, hogy kövesse a lakásába. Egy láphoz értek és a lábban egy nyílás volt. A sajevo fölültette a lapp embert a hátára és a nyíláson át a föld alá bújt vele. A sajevók hazájába érve, ételt italt tettek eléje, de nem birt sem enni, sem inni, mert fölülről ronda lé foly az asztalra. Kérdezősködésére megmondták neki, hogy ez a rénszarvasoktól származik és csak akkor lesznek ismét szerencsések a rénnyájokkal, ha mostani tartózkodások helyéről máshova költöznek. Mikor a lapp ember megígérte, hogy máshová mennek, a sajevo sok aranyat, ezüstöt adott a lappnak és vissza vitte a földre. Itt elbeszélte társainak, mi történt vele, aztán mindjárt máshová költöztek és azon túl sok szerencsések voltak a rénszarvasaikkal.

Az eddig említetteken kívül más lények is szerepelnek a lapp mesékben, egyben egy *Nausera* nevű vízi szellem, több elbeszélésben pedig a *noaitie* vagy *noaitics almaj* varázsló ember fordul elő, a ki jövődőt tud mondani és lassankint olyan alakká kezd fejlődni, mint a staluo. Van például épen úgy mint a staluo feleségének egy vas csöve, melylyel az emberek vérért szívja ki. Nem kevésbé érdekes alak a lapp mesékben előforduló *Askelate* vagy *Askfise*, a ki hol férfi hamupipókének, hol a magvar mesék Csalóka Péterének felel meg.

Állatmesét is meglehetősen számmal sikerült gyűjtenem. Legnagyobb részök a róka fufangjairól szól, melynek hol a medvét, hol a lapp embert sikerült rászedni. Ezek ugyan minden valószínűség szerint a közös európai állatmese-forrásból vannak merítve, de teljesen lapp színezetűek. Minden esetre az eredeti lapp mesekineshez tartozik a következő, mely a lapp fiúkról és a varjuról szól:

Egyszer egy lapp asszonynak két fia volt. Ezek ősszel rénszarvasokat öltek le, hogy húsokat télre eltároggyék. Oda jön hozzájuk a varju és húst kér tőlök. «Nem adunk neked vén tolvajnak semmit sem, mindjárt elhozzuk hazulról puskánkat, agyon lövünk.» A lapp legények haza szaladtak a puskáért, de az anyja figyelmezteté öket, hogy a világért se lőjék meg a varjut, mert szerencsétlenség éri öket, inkább menjenek vissza, adjanak neki a húsból. A legények szót fogadtak, húst adtak a varjunak. Megörült a varjú s azt mondta: mivel hozzám jök voltatok, szerencsétek lesz rénszarvasaitokkal; de ha nem adta-

tok volna a húsból, csak szerencsétlenséget károgtam volna nektek. Szaladjatok most gyorsan a szarvasaitokhoz, a medve akar köztük pusztítani, vigyétek magatokkal a puskátokat is. A legények csakugyan agyon löték a medvét, a húsát hazaszállították, megfőzték és sok lappot és a varjut is meghívták vendégnek. El is jött a varju és velök evett. A legények anyja örömeben ezt a nótát dalolta:

Édes, kedves gyermekeim,
Jók legyetek a hollóhoz.
Meglássátok, ha így tesztek
Nektek mindig szerencsét hoz.
A viláért ne bántsátok,
Mert akkor bajt károg rátok.

A varju pedig ezt károgtá jó kedvében :

Jó fiukhoz jó leszek én
Jó fiukkal jót teszek én.
Hogyha nekem hust nem adtok,
Most ugyancsak bajban vagytok.

Nem is lövik a lappok azóta a varjut és a levágott rénszarvas húsból mindig juttatnak neki is.

A meséken kívül kilencz monda is van gyűjteményemben. Mind ezek történeti eseményeken alapszanak és homályos világot vetnek a lappok néhány század előtti történetére, midőn a svédek és norvégek kezdték az addig csak a lappoktól elfoglalt vad, kietlen területet némi művelés alá fogni és azon időre, midőn a norvég és svéd nép folytonos ellenségeskedésben élt egymással. Az új telepítvényesek erőszakkal szorították ki a lappokat megszokott vándorútjuk pihenő helyeiből és büntetlenül lopták, lödözték rénszarvasaikat. Ezek *skiülma*, gazember, név alatt szerepelnek a mondákban. Nem kevésbé bántották a lappokat mind a két népnek a hegységbe tévedt fegyveres hordái, kik a védtelen nép között nem egyszer vandál módon rabolva, gyilkolva pusztítottak. Természetes, hogy aztán a lappok, a hol lehetett, kegyetlen bosszút vettek ellenfeleiken: Íme egy e mondák közül:

Egyszer régi időben Norvégia és Svédország régi királyai háborút viseltek egymással. Történt, hogy egy kis hadesapat elosont a háborúból és a svédországi lappokat rabolták, öldökölték, a merre csak mentek. Aztán ama keleti hegyek, az Apij és Ar tavak mellett jöttek el, és mindenütt véres nyomokat

hagytak, a merre csak az a csunya rablócsapat járt. Egy sátor volt a többi lappok sátraitól félre és ezt a sátrat nem találta meg a hadcsapat. Ebben a sátorban két testvér lakott, az egyik nős volt, a másik nem. Egy öreg asszony is volt ott, a két testvérnek anyja. Mikor a testvérek künn voltak a rénszarvasokat őrizni, észrevették, hogy a rablócsapat megölte a szomszéd lappokat és hogy aranyokat, ezüstjüket, szarvasaikat elrabolták. A két testvér látta, merre ment a csapat. Haza mentek, otthon elbeszéltek, mi történt és mondták, hogy üldözőbe veszik a hadcsapatot és nyilaikkal lelődözik. Sok nyilat készítettek el az útra, az asszonyoknak pedig mondták, hogy maradjanak otthon. Az asszonyok sehogy sem akartak otthon maradni és velök mentek a rablócsapat után. Mikor egy nagy hegyre értek, az asszony igen elfáradt és mondta a többieknek, nyugodjanak ki egy kicsit a dombon. Annyira elfáradt az öreg asszony, a ki vak is volt, hogy ültében elszunnyadt. Midőn fölébredt, nagyon nevetett és azt mondta a testvéreknek: «vízi madarak úszkálnak a tóban». Fölzaladnak erre a testvérek a dombra, hát látják, hogy a hadcsapat levetközve a tóban úszik. Mikor ezt megmondták az asszonyoknak, lesbe álltak egy domb mögé és lödöztek a hadcsapatokra, mely a tóban volt. Sokat leterített a nyíluk, úgy hogy a víz egészen vörös lett és a csapatbeliek nem vették észre, hogy egymásután elhullottak az emberek. Végre csak egy maradt a többi közül; ezt sehogyan sem találták, bármikép lödöztek is. Végre megmondták a testvérek az asszonyoknak, hogy ezt az egyet nem bírják eltalálni, nem tudják, mit csináljanak. Kérdezi az öreg asszony: «minden nyilat megpróbáltatok már?» — «Mindet megpróbáltuk». — Az öreg asszony egy darabig hallgatott, aztán megint kérdezte: «hát a bűvármadár orrából készült nyilat megpróbáltatok-e már?» — «Nem, azt még nem». — «Hát adjátok nekem ide a bűvármadár orrát.» Odaadták a testvérek, az öreg asszony fogta, megtapogatta és azt mondta menyének: «Vedd e bűvár-orrát a kezemből, tedd a kebledbe, tartsd ott egy darabig, aztán add oda a férfiaknak, hadd próbáljanak evvel szerencsét». A fiatal asszony úgy tett, a mint a napa mondta és a testvérek a bűvár-orral elindultak, hogy azt az utolsó katonát is lelőjék. Mikor a bűvár-orr a katonába furódott, eljajdult, nem gondolta, hogy bűvár-orrrel is lőnek és ő is meghalt. Aztán a testvérek eltették a hadcsapat ezüstjét, aranyát, hazamentek és boldogul éltek.

Még több érdekes mesét és mondát is fölemlíthetnék gyűjteményemből, de úgy hiszem ennyi is elég mutatványnál a szövegek tartalmának megítélésére. Mostani útam alkalmával összesen hatvankét darab különböző tartalmú szöveget gyűjtöttem, ötvennyolcz mesét és mondát, két elbeszélést, egy a sajevókról szóló mythologiai töredéket és egy leánykérő verset.

Ennyi volt rövid nyári útamnak az eredménye.

(Megjelent: *Budapesti Szemle*, 51. köt., 1887.
321-343.)

NYOLCZ NAP A SKALSTUGU-HEGYSÉGBELI LAPPOK KÖZT.

(Felolvasatott a f. é. november 13-án tartott ülésen.)

Az 1884. és 1886. években ismételten beutaztam a lappok, különösen a svédországi lappok földjét, még pedig első sorban azért, hogy nyelvészeti tanulmányokat végezzek. A nyelvész azonban, ki valamely nép között utazik, közötté él, önkénytelenül is az ethno- és geographia birodalmába téved, s midőn nyelvi följegyzéseit teszi, nem vonhatja el figyelmét a körüle nyilatkozó sajátos természeti és életviszonyok tanulmányozása elől sem. Az éjszaki szélességnek 62. fokától a 69. fokon túlig élő lappok közt több helyen megfordulva, nekem is elég alkalmam nyílt, hogy az ősi kezdetleges állapotban levő lapp népet különböző életviszonyaiban megfigyeljem és azt, a mit róluk olvastam, saját tapasztalatommal is igazoljam és kiegészítsem. E tapasztalatokat a lappokról szóló nagyobb ethnographiai munkában szándékozom összefoglalni, mostani felolvasásom keretében azonban utazásomnak csak egy kisebb epizódjával kívánom hallgatóimat megismertetni, hogyan töltöttem el nyolcz napot a Skalstugu hegységben élő déli lappok sátoraiban.

Mielőtt azonban erre áttérnék, röviden vázolom majd a Svédországban élő lappok földrajzi elterjedését és a tőlük lakott terület felosztását.

A svédországi lappok a három legéjszakaibb svéd tartományban, Norrbotten, Vesterbotten és Jemtland länben élnek, az elsőben svéd és finn, az utóbbi kettőben pedig csak svéd lakosság közé ékelve. Mindegyik tartománynak legnyugatibb részeit foglalják el és e részeket lappmarkoknak nevezik. Norrbottenben három lappmark van: Torne, Lule és Pite, Vesterbottenban csak kettő: Ume és Åsele. E lappmarkokat egészen önállóan kezelik és ide rendszerint csak olyan tisztviselőket és papokat neveznek ki, a kik a lappok nyelvét jól értik és a világi és lelki bajokat az ő nyelvükön tudják elintézni. A lappoktól Jemtlandban elfoglalt területet politikailag nem szokás lappmarkokra osztani, hanem az egyes hegységekben élő lappok a hozzájuk legközelebb eső svéd kerületekbe (distrikt) vannak beosztva; nevezetesen a főlingi és undersåkeriba, melyek a tulajdonképpeni Jemtland tartományban vannak és a tennäsibe, mely a Jemtlandhoz csatolt Herjedal länhez tartozik. Nem hivatalosan azért itt is szokás lappmarkokról beszélni és három kerület szerint Jemtlandot is felosztják három lappmarkra, t. i. Fölinge, Undersåker és Herjedalra. Ezeken már nem akad tisztviselő, a ki a lappok nyelvét értené, sem pap, a ki az ő nyelvükön hirdetné az isten igéjét.

A jemtlandi lappok a legdélibb lappok és az éjszakai szélesség 65. fokától dél felé egészen a 62. fokig vannak szerte szórva. Végső telepük a Rut hegységben van s tovább délnek már egyáltalában nem akadunk lappokra. Az 1883-diki népszámlálás szerint összes számuk 813-ra rugott. A Fölinge lappmarkban 444, Undersåkerban 228, Herjedalban pedig 141 lapp ember élt. Ezek egy-két koldus kivételével valamennyien ott élnek a svéd-norvég határon emelkedő hótakart hegységekben, melyeknek legnagyobb része három, egész négyezer lábnyira, a Sylfjäll pedig mintegy hatezer láb magasságyira emelkedik. Az itt élő lappok közül egy sem lakik városban vagy faluban, valamennyien nomád életet folytatnak, foglalkozásuk kizárólag a rénszarvas-tenyésztés és ezekkel vándorolnak a különböző évszakok szerint különböző helyekre. E vándorlás azonban rendszerint bizonyos meghatározott területen belül történik. Van külön tavaszi és őszi, nyári és téli tartózkodó helyük, a hová rendszeren visszatérnek

és a hol kissé huzamosabban időznek. A nomád lappokon kívül csak még néhány koldus vagy napszámós lappra akadunk Jemtlandban. Rendesen olyan lappok ezek, a kik vagy hanyagságuk vagy farkas pusztítása következtében elvesztették nyájukat. Egy ilyen koldus család ott időzésem alkalmával az Östersund városa melletti senyöerdőben tanyázott.

Azok a lappok, a kikről jelen fölolvadásomban szólni akarok, Undersåker lappmarknak legnyugatibb részén, az éjszaki szélességnek körülbelül $63^{\circ} 40'$ alatt éppen azon a helyen laktak, a hol a svéd-norvég határvonal huzódik végig.

* * *

Julius utolsó napján Skalstuganban voltam, a svéd Dufved és norvég Levanger helységek közti országút egyik lóváltó állomásán, és onnan készültem a közelben, mintegy másfél órányira, tartózkodó lappokhoz, a kiket megelőzőleg egyszer már meglátogattam. Elhatároztam, hogy egy darabig közöttük, sátraikban fogok élni. Holmimból kiválogattam, a mit szükségesnek itéltem, hogy magammal vigyek, a vendéglőben különféle eunivalóval láttam el magamat és vezetőt fogadtam, a ki oda kalauzoljon és egy közbeeső tapon átszállítson. Mikor indulóban voltam, jelentették, hogy egy lapp asszony van ide át a hegységből, éppen onnan, a hová menni készültem. Krisztina asszony nagy örömmel fogadta a hírt, hogy hozzájuk szándékozom és mindjárt felszólított, hogy az ő kunyhójában szállásoljam el magamat. Készségesen fogadtam el ajánlatát, annál is inkább, minthogy tudomásom szerint nála volt szolgálatban egy értelmes lapp ember, a kit lapp nyelvi tanulmányaimnál nagyon használhattam. Krisztina asszony azért jött Skalstuganba, hogy egy itt levő tárházukból lisztet és egyéb apróságot vigyen magával haza. Ez a tárház egy kis fabódé volt a vendéglő közelében, melyben mindenféle holmit szoktak tartogatni, a mit a hegyek közé nem akarnak vagy nem tudnak magukkal vinni. Ez a bódé a földön fatörzsökön nyugodott, és némileg különbözött azon bódéktól, melyeket a déli lappok közt több helyt volt alkalmam látni. A rendes lapp bódék ezen a vidéken úgy készülnek, hogy négy a a földből meglehetősen magasan kiemelkedő czölöpre vaunak építve. Még nem állhattam, hogy be ne tekintsek a bódéba, és egy pár darab füstölt hust, néhány télre való sajtot, két zsák lisztet, több rénszarvasnyerget és tehervivő edényt láttam benne. Ezen kívül

mint Krisztina asszony mondta, volt vándorlásuk útjában egy másik e fajta bódéjuk is, Skalstugantól vagy két-három óra járásnyira az erdőben, a hol téli szerszámaikat, szájjaikat és a fölösleges rénszarvasbőröket tartották. Krisztina asszony egy fél zsák ócska lisztet vett a hátára egy igen praktikus kis alkotmányon, mely rövidke hintához hasonlított; vele jött tizenegy éves unokája is czepeelt valami apróságot, aztán a vezetővel, a ki elemőzsiámat és podgyászomat vitte, útnak indultunk.

Egy fél óráig nagyobbrészt fenyvesekkel tarkált, ritkás nyírfa erdőn haladtunk keresztül; azután vége szakadt a gyalogútnak, elértük a tengerszine fölött 2000 lábnyira levő Skal tavát, mely egy mérföldnél valamivel hosszabb és háromnegyed mérföld széles. Itt csónakra ültünk és egy órai evezés után odaát voltunk a tulsó parton. Dombok és lápos területek közt fölfelé haladva talán egy negyedórai gyaloglás után elértük a svéd-norvég határvonalat és ezután nemsokára a norvég oldalon utazásom célját, a lappok tanyáját. A hatalmas, örökös hóval borított 5000 láb magas Kōlahōga, norvégül Kjøllhaugen tövében, mely a többi körülötte levő kisebb magasságú heglánczolatból, a Skurdal-fjäll csoportozatból, különválva emelkedik ki, volt a lappok lakóhelye alig pár száz lépésnyire a hóhatártól. A lappok általában olyan helyeken tartózkodnak nyári időben, a melyek nem edzett emberek részére majdnem megközelíthetetlenek. Sem országút, sem taposott ösvény nem visz arra, a merre ők járnak, hanem süppedékes helyeken, rohanó jéghideg hegyi patakokon kell annak a legtöbbször keresztül gázolnia, a ki közelükbe akar jutni. Természetesen a lappok nem a maguk jószántából választották ezeket a kietlen vidékeket tartózkodásuk helyéül és valamikor, midőn a lakosság Svédországban és Norvégiában aránytalanul gyérebb volt, azokon a területeken barangoltak, a hol most virágzó városokat, falvakat és jól termő földeket találunk. Most azonban ezeket az emberek lakta vidékeket csak télen kereshetik föl, midőn a földet hó borítja és a rénszarvas nem tehet kárt az emberi munkában. Az ugynevezett nybyggare-k, a kik a földművelés és marbatenyésztés számára minden alkalmas helyet lefoglaltak, lassankint egészen kiszorították a lappokat azon helyekről, melyeken azelőtt ős időktől fogva legeltették nyájaikat és utoljára azon vették magukat észre, hogy számukra és rénszarvasaik számára csak azon helyek maradtak fenn, a hol már a fű sem nő oly dúsan, a hol a gabona már

egyáltalában nem teremne meg és a melynek birtokában csak még a vadállatok osztozkodnak velük.

A lapp monda azonban egészen máskép fogja fel a körülményt, hogy a csupasz hegyekre vannak szorítva. E szerint hajdanában a lappok és svédek egy nép és ősatyák édes testvérek voltak. Történt azonban, hogy egyszer nagy vihar támadt és erre az egyik testvér úgy megijedt, hogy egy deszka alá bújt. Ettől származtak a svédek és Isten a deszkát házzá változtatta. A másik azonban, a ki bátrabb volt és nem akart elbújni, a lappoknak ősatyja lett, a kik mai napig is úgyszólván a szabad ég alatt laknak. (Högström.) Az utolsó civilizált ember lakta helységtől vagy háztól az ő tartózkodásuk helyéig nem ritkán 15—20 órai, sőt két-három napi igen fáradságos út is van lakatlan vidéken keresztül.

Ehhez képest az az út, mely a skalstugani lappokhoz vezetett, csak csekély és kényelmes, könnyű volt; a vidék azonban, a melyen laktak, épp oly kietlen, zordon volt, mint az, a hol a többi lappok tartózkodtak. Tűz és berkenye bokrokkal, imitt-amott néhány nyirfával benőtt dombok, melyek a Skal tótól számítva 200—1000 lábnyira emelkedtek, kisebb völgyek, mindenfelé süppedező turfás láppal borítva és oldalvást a hóborította Kölahöga, ez volt a lapp tanya környéke.

Maga a lapp tanya szintén egy kis dombon volt, ritkás, elcsenevészett nyirfaerdőtől körülvéve, melyből sátorczölöpjüket és tüzelőfájukat vették. Három család lakott itt a Skalstugu hegységben, kettő turfával, egy pedig ponyvával fődött ugynevezett kuotie-ban. Mind a három kuotienak egészen egyforma alakja volt, csak nagyságra nézve különböztek egymástól. Az első kunyhó akkora volt, hogy kívül tizennyolcz jó lépéssel meg tudtam kerülni; mögötte egy kissé oldalvást volt a második legkisebb kunyhó, melyet tizenkét-tizenhárom lépéssel is körülleptem; e mögött a harmadik, az elsővel majdnem egyforma nagyságú sátor. Ezek a kunyhók nemcsak itt, hanem mindenütt a hol csak lappok között jártam, a következően vannak fölépítve:

Mindenekelőtt kiválaszt a lapp ember valamely egyenes helyet és ha ilyent nem talál, egy kissé kiegyenesíti. Téli időben előbb tisztára elsöpri a havat és úgy építi föl sátrát. Ezen egyenes helyen egy kis kört csinál, aztán vesz hét czölöpöt és ezeknek az alját a körbe illeszti. Négynek egyforma alakja van: alsó részük egyenes, felső részük pedig 3—4 láb hosszúságra iv

alakra van növe. A négy czölöp közül kettő-kettő párosával egymásra hajlik, az egyik pár a kör elején, a másik a kör legvégén és a két czölöpöt egy a felső végükön levő lyukba dugott 5—6 $\frac{1}{2}$ láb hosszú kereszttrúddal kötik össze. A négy főczölöp és az őket összetartó kereszttrúd által képzett elég erős kuotie alaphoz az egyik, rendszeren déli oldalon levő czölöppárhoz, még két fölül szintén kilyukasztott czölöpöt erősítenek olló alakban összetéve. Ez utóbbi két czölöp képezi az ajtónyílást. Ezekkel szemben a másik czölöppárhoz is erősítenek még egy czölöpöt. Ez a hét czölöp képezi a lapp sátor alapját. Ezen alapra aztán kívülről még vagy nyolcz-tíz más duczot tesznek, először egyet-egyet az ajtó mindegyik oldalára, a többit pedig összevissza az alap körül. Ennyiből áll az egész épület faalkotmánya. Mikor ez készen van, kétfélekép földik be; vagy ponyvával, mely rendszeren durva vitorlavászonból való, és vándorlás, költözködés közben mindig így; vagy pedig ha tovább maradnak egy helyen, ponyva helyett turfadarabokkal. A Skalstugu hegységben levő lapp sátor ponyvája nem terjedt egészen a földig, hanem a földtől talán két lábnyira turfával volt a faalkotmány befödve és csak a többi rész ponyvával.

Én az első lapp sátorba szállásoltam el magamat. Ez volt, mint említettem, a legnagyobb, de ebbe se volt kényelmes a bemenet. Akkora ajtónyílás marad csak, hogy földig alázkodva, térden csúszva lehet bejutni a sátorba. Előbb azonban félre kell lebbenteni az ajtótakarót. Ez az ajtónyílás alakja szerint alul széles, fölül pedig majdnem csúcsba végződik. Nem fából, hanem egy darab vászonból vagy posztóból van készítve, melyet fadarabokkal peczkelnek ki. Szükség esetén rénbőrt használnak ajtó gyanánt, mint azon a kunyhón is, melyben én laktam. Ezt az ajtókarót madzaggal vagy szíjjal ráakasztják fölül az egyik czölöpre és szabadon lóg le. A mint az ajtónyílást félrelebbenti az ember, utána mindjárt magától visszaesik.

A kunyhóba belépve megálltam, mert nem tudtam merre menjek. Az egész kuotie közepe a tűzhelytől volt elfoglalva, mely a legprimitív módon van szerkesztve. Lapos kövek vannak majdnem négyszögben egymás mellé rakva, de csak egészen lazán, semmivel sem összekötve. Ezen négyszög közepe üres. Ide teszik az apróbb fát, melyet meggyújtani akarnak és föléje a kövekre a vastagabb fát. A Skalstugu hegységben csak nyír-fát és fűzfagalyakat égetnek, mert feyőfa erre már nem tenyé-

szett. A fenyőfa ugyanis csak bizonyos magasságig él meg, és 2000 lábnyira a tenger színe fölött nem található. Helyette a nyirfa lép föl, de 2500' magasságra ez is mind inkább enyészik és helyette fűzbokrok tengetik életüket. A lappoknak itt igen kicsiny nyirfaerdejük volt, a nagyobb részét elhasználták már részint tüzelésre, részint sátorczölöpökre. Azért míg más gazdagabb fás vidékeken kora reggeltől késő éjjelig szakadatlanul lobog a tűz, itt a Skalstugu fjällbeli lappoknál megtörtént, hogy napjában többször is elhagyták aludni a tüzet. A tüzhelyet arnie-nak hívják és most hogy beléptem, vígan ropogott rajt a tűz és rengeteg füst töltötte be az egész sátrat. Nem is tudtam, meg nem is mertem volna egyenesen állni, hanem azonnal leguggoltam és az arnie-től jobbra eső oldalra mentem, hogy ott a lekuporodásra alkalmas helyet találjak. A sátorban csak ülve vagy fekvé lehet tartózkodni. A büszke testtartást sem a füst, sem a sátor alkata nem engedi meg. Felállni a közepén lehetne benne, de ezt meg a tüzhely foglalja el. A füst a sátor legalsóbb részeit szabadon hágyta és ha a földön ült az ember, a szeme meglehetősen védve volt. Az arnie fölött üst lógott egy lánczon, mely a keresztrúdra volt erősítve. Ebben az üstben főzték minden ételüket, a kávé kivéve, melyre más edényt használtak. A bemenettől az arnie-ig való helyet kivéve az egész föld nyir- és fenyő galyakkal volt behintve. Ez volt az összes bútorzat, asztalnak, széknek, ágynak se híre, se hamva, miudezt a pusztá föld pótolta. A lapp ember rendszerint törökösen ül a sátrában vagy hasra fekvé elmélkedik a világsorsa fölött. Az ajtóval szemközt, a sátor hátsó felében a hajdani pogány lappoknál szintén volt egy kijárás. Ezt szent helynek tartották, melyen keresztül asszonyoknak soha sem volt szabad a sátorba belépni, hanem csak a házi gazdának és ez is csak akkor jött be vagy ment ki rajta, mikor medvevadászatra indult vagy onnan jött haza és ilyenkor nagy szertartások között hozta be az elejtett vadat a kunyhóba. Most a lappok a poaššát, így hívják a kunyhó hátsó részét, arra használják, hogy itt tartják minden velük levő apróbb és féltettebb holmijukat és élelmi szereiket. Egész zsibvásár van egy ilyen poaššá-ban: kisebb, nagyobb üstök, kávékanna, ládikák, melyekben apróbb holmikat (czukrot, kanalakat, findzsákat) őriznek, latálat, egy zsákban liszt stb. Magam is itt tartottam a poaššá-ban élelmi szercimet, melyeket a skalstugani vendéglőlől magammal hoztam, mert a mint

alább még látni fogjuk, a lappok élelem dolgában is a legkezdetlegesebb állapotban vannak. Ezt a poaššá-t, ha más nem, a kutyák még most is szent tiszteletben tartják. Ezek háborítatlanul ki és bejárnak a sátorban, de azért egész ottlététem alatt egyszer se történt, hogy egyik vagy másik a poaššá-ban egész szabadon levő elemózsiámat meg merte volna dézsmálni. Szent borzadálylyal tekintgetnek a poašša felé, de a világért se mernének egészen oda menni. Sok verést kaphattak, míg e szent félelmet megtanulták.

Az ajtónyíláson kívül még csak egy nyílás van a lapp sátoron és ez a tetőnyílás, melyet riehpene-nek hívnak. A mint az előbb leírt módon az egyes czölöpök összehajolnak, fölül talán egy fél méter átmérőjű köralakú nyílás marad. Ezen hűződik ki a füst és itt árad be a világosság is, a kémény mellett tehát az ablakot is pótolja. Az egyes duczok belső oldalán, főképen a hátsókéin egy vagy több kampó, ághely is szokott lenni, melyekre főképen a füstölni való élelmi szereket, mint hust, sajtot szoktak aggatni, no meg erre akasztják a kis gyerek bölcsőjét is.

A sátorban letelepedve a hegység lapp lakossága egyenkint dugdosta be a fejét és buerak köszönő szóval beljebb alázkodott. Ezt a sok jövevényt pedig a pálinka csalta be, melyet magammal hoztam és most sorra kínáltam. Másodszor gyakoroltam velük szemben Hebe szerepét, hogy annál jobban megnyerjem jóindulatukat. A lappok ez italt valóságos nektárként fogyasztják és nagyokat hunyorgatva adogatják tova elégtől ábrázattal a mind jobban üresedő flaskót. Ritkán juthatnak e nemes italhoz. A svéd kormány egy bölcs rendelettel falu helyekről egészen kitiltotta a szeszes italok árusítását és csak városokban engedi meg egy-két kijelölt helyen. Megesett velem, hogy borszesz masinámat használni akarva, egy faluban az ottani boltosnál szeszt akartam venni és a negyedik községben levő patikába utasított, csak ott lehet ezt a szert kapni, nekik szigorúan meg van tiltva az elárúsítása. E törvény hatása rendkívül üdvös volt nemcsak a lappokra, hanem az egész skandináv lakosságra, mely azelőtt nagyban hódolt a szeszes italok élvezetének. A 325 □ mértföld terjedelmű egész Jemtlandban csak egy város van, Östersund; Jemtland lakossága legnagyobb részének nagy utat kell tehát tenni, ha pálinkaivó vágját ki akarja elégiteni. Csak a körüllevő falvak juthatnak hozzá könnyű szerrel. Ezek iszákosságának mérséklésére azonban több társaság is keletke-

zett, az ugynevezett gudtämplareké, kiknek az a céljuk, hogy a néppel teljesen megutáltassák a szeszes italokat. A lappokhoz, a kik a nyári és őszi időben olyan messze tartózkodnak Östersjundtól és legföljebb téli időben juthatnak közelébe, nem igen kerül pálinka, hacsak hozzájuk vetődő turisták nem örvendeztetik meg vele. Vannak azonban lelkiismeretlen parasztok, a kik Östersjundban bevásárolt pálinkát hozzájuk csempésznek a hegyekbe és azért cserébe a lappoktól értékes bőröket és szarvasokat csálnak ki. Nem hiába nevezi a lapp nép a svédet tārānak, azaz csalónak. Én magam ezt nem tapasztaltam, de Jaakola Károly, björneborgi finn tanár, a ki azon időben egy darabig velem együtt szintén a jemtlandi lappok között tartózkodott, beszélt, hogy midőn az Anaris hegységben lakott egy lapp családnál, egy kis hordócska pálinkát csempészett be egy lelkiismeretlen svéd paraszt és a míg a pálinka tartott, majdnem folytonosan részegek voltak.

A lappokhoz való menetelem alkalmával bőségesen elláttam magamat dohánynyal is, még pedig kétfélével, pipa- és rágó vagy bagódohánynyal; ez utóbbit tekercesekben árulják. Mind a kettőt sorba kínálhattam és férfai asszonya egyiránt megtöltötte a dohányos zacskóból gyűszűnagyságú kis pipáját; a férfiak pedig ráadásul a tekeresből is vágtak le egy darabot, hogy pipázás végeztével fél pófára rakják. A lapp ember szája sohasem hever tétlenül. Ha nem eszik vagy iszik, akkor pipázik, még pedig rendkívül erős, kábító dohányt; ha pedig pipája kialudt, a bagó váltja föl. A gyermekeket kivéve, mindenki pipázik és nem egy tizenhat éves lapp szépséget találtam bodor füstfelhőket eregetve. A bagózás azonban a férfiak kiváltsága; de néha titokban az öregebb asszonyok is megpróbálják. Legalább előttem nagyon gyanus volt egy idősebb lapp hölgy ábrázata, melynek fél pófája többszörösen föl volt duzzadva, ha nem volt pipa a szájában. Különben ez a szenvedélyes dohányzás és bagózás nemcsak a lappoknak, hanem a svéd parasztoknak is tulajdonsága. Ott is találtam nem egy éltebb nénikét pipával a szájában és nem egy igen művelt úri embert bagódarabot forgatva a zápfoga tájékán.

Mikor a konyhába bejöttem, éppen hús főtt az egyik üstben; s mikor adományaimmal előhozakodtam, Krisztina asszony sem akart kínálás nélkül hagyni. Levette a húst rotyogató üstöt a lánczról és helyébe a kávéskannát akasztotta. Mikor a

kávé fölforrott, az egyik nyirfahéj ládikából elővett egy porcellán esésztél, melylyel már egyszer megismerkedtem, majdnem szízig megtöltötte kávéval és azután egy kanál rénszarvastejet tett hozzá. Olyan fehér lett tőle a fekete lé, mintha nálunk hetnyolczad rész tejhez egy nyolczadrész kávéval töltenénk. Ez a kávé azonban sokkal erősebb volt, mint a milyent a svéd és norvég parasztnál ittam, mert ezek még gyöngébbre főzik, mint a lappok.

Ezen közbe bejött egy kis fiú jelenteni, hogy jönnek haza a szarvasok a legelőről. Egyszerre kifelé indult mindenki, mert egy munkabíró sem maradt most tétlenül. A szarvasokat fejés végett hajtották haza. E célra egy bekerített helyre terelték be őket, mely a sáttortól nem messze egy csak igen keveset lejtő dombon volt. E kerítést kiettié-nek hívják. Magam persze a legnagyobb kíváncsisággal követtem őket és otllétem alkalmával kétszer napjában a kihajtás, hazahajtás és fejés látványa volt a legkellemesebb és igen tanulságos szórakozásom.

A déli lappoknál az a karám, a hová a nyáját fejés végett terelték, véges-végig kerítéssel volt körülvéve és e kerítés nyirfalörzsekből volt csinálva. Két nyílás volt rajta. Az egyik, a melyben a lappok jártak ki meg be a karámnak sátraik felé eső oldalán, a másik pedig ezzel szemben sokkal nagyobb, a melyen át az őrzők a nyáját terelték be meg ki. Mind a két nyílást keresztbe tett dorongokkal zárják el.

A kittiébe behajtott szarvasok nagyobb csapatokban szorultnak össze. Szép látvány az ilyen szarvasnyáj! Egyik része lefekszik és nyugodtan kérődzik, egy másik a fejét föld felé tartja, a harmadik büszkén emeli föl ágas-bogas szarvát, a negyedik méltóságos léptekkel kerülgeti a többit, az egyik ide, a másik oda fordul, az egyik összerázkódik, a másik lábával dobant, az egész nyáj örökös mozgásban, nyugtalan elevenségben van. A szarvas alig tud egy perczig nyugodtan meglenni a helyén.

De kezdődik a fejés. Három négy lappnak kezében van a fejő edénye, az u. n. n ä h p i e, kettő, három pedig egy 30—40 láb hosszú, karikára összetett hurkos kötelet tart a kezében. A hajító kötelet biztos szemmel, ügyes kézzel a fejésre kiszemelt szarvas feje köré veti. Ha a szarvas szelíd állat, egy-két bakugrás után nyugodtan megadja magát, engedi hogy féket tegyenek a fejére és miután a hurkot leveszik róla, a fékkel egy fához kötik. De igen sokszor nem ily könnyen folyik le a dolog. Nem minden szarvas engedi magát ily könnyen megfogatni. A

mint a hurkot szarva körül érzi, nagyokat ugrál, de persze ez által a legnagyobb része csak annál rosszabbá teszi helyzetét, mert a hurok mind szorosabban fűződik nyaka köré és végre is kénytelen magát megadni. A vadabbja, a mint a hurkot rávetették, ijedten veti föl fejét és eszeveszett futásnak ered. A lapp ember azonban szorosan fogja derekára erősített kötelét és ilyenkor a szarvas gyors iramodásában hirtelen föltartóztatva rendszerint elesik. De alig hogy a földre került, mint a villám azonnal talpon terem ismét, fölugrik a levegőbe, előre-hátra szalad, forog ide-oda és minden áron szabadulni igyekszik. Néha sikerül is neki, a legtöbbször azonban diadalmaskodik rajta a lapp ember. A szarvas e szabadkozása közben akárhányszor megesett, hogy a hirtelen mozdulatok következtében egyik-másik lapp is elesett és a kötelet erősen a karja köré tekerve a földön is tovább viaskodott a megvadult állattal. Mihelyt azonban az ilyen megvadult szarvas a féket szája körül érzi, azonnal lecsendesedik és kevesebb ellentállással engedi magát egy fához köttetni. Van a nyáj között igaz, hogy igen kevés annyira megszelidített szarvastehén is, hogy még a hurkos kötelet sem vetik rá, hanem pusztá kézzel fogják meg. Bámulatos, milyen ügyességgel tudják a lappok a szarvasokat így megfogni. Mert nem magában áll az illető szarvas, hanem negyven-ötven vagy száz-kétszáz darabból álló csoport közepette és a hurokvetőtől gyakran 30—40 lábnyi távolságra. És mégis ritkaság, hogy elhibázza célját és még nagyobb ritkaság, hogy olyan szarvastehenet fogjon meg, a melyet ez alkalommal egyszer már megfajtek, pedig itt Skalstuganban mindennap kétszáznál több megfajendő tehen volt.

A fejés alkalmával, mint említettem, a szarvasokat egyes lákhoz kötik a féknél fogva. A lapp asszonyok nagyobb része és egy-két férfi is, úgy feji meg a szarvast, hogy az egyik kezébe fogja a *nähpie-t*, a másikkal pedig erősen ráráütöget a szarvastehén tőgyére, hogy gyéren folydogáló tejét leadja. Itt a Skalstugu hegységben két fiatalabb férfi és egyik erősebb leánycseléd vetették ki a hurkos kötelet, fogták össze a szarvasokat, a többi pedig fejt. Egy szarvastól egyszerre csak igen keveset fejhetnek; meg vannak elégedve, ha egy deciliternél valamivel több tejet kapnak egytől.

Ott időzésem alatt kétszer tapasztaltam, hogy a kicsi borjúk szájába fék vagy peczek forma volt téve, melyet a déli lap-

pok škrauwá-nak hívtak. Minthogy a borjak ettől nem szophattak, azokon a napokon többet fejhettek a szarvastehenektől.

A skalstugani három lapp családnak összesen nyolczszáz rénszarvasuk lehetett. A lappoktól hiába kérdeztem, mennyi szarvasuk van, mindig azt felelték, nem tudják. Mit volt mit tennem, magam olvastam össze naponként a nyáját, a mint kierogették a kietliéből és így jutottam a föntebbi hozzávetőleges számhoz, mert egy alkalommal többet, máskor kevesebbet olvastam össze. A lappok ügylátszik babonáságból nem mondják meg szarvasaik számát, mert attól tartanak, hogy ezáltal döghalál, farkaspusztítás vagy egyéb baj éri a nyájukat. Legalább ilyesmifélet gyanítottak. Mert majdnem lehetetlennek tartom, hogy ők, a kik kétszáz és több szarvastehén közt is anynyira eszükbe tudják tartani nemcsak azt, hogy melyiket fejték már meg és melyiket nem, hanem bármelyiknél is meg tudják rögtön mondani, hány éves, melyiknek hány borja volt és az összes rénszarvasokról is minden legesekélyebb apróságot tudnak, ő róluk lehetetlennek tartom, hogy éppen a legkönnyebben megjegyezhető, az egész nyáj szarvasainak számát ne tudják. Ők azt mondják, hogy sohasem olvassák meg, csak arra vigyáznak, hogy a mi van, megmaradjon; mondják, hogy a szarvasok száma igen gyakran változik, egyet a farkas öl meg, másik elmarad a nyájtól, a harmadik eldöglik, mit használ tehát, ha a számukat eszükben tartják.

Négyféle szarvas van minden nyájban. A legtöbb a szarvastehén. Skalstuganban 350—400 lehetett. A tehének után a legnagyobb számmal volt a rénbika 30—40 körül. A többi különböző korú borjú volt. A rénbikák termetre nézve a legnagyobbak és a legjobb dolguk van. Szabadon legelnek egész esztendőben és semmi dolguk sincs, csak a nyáj szaporítása.

A rénökör a téhenen kívül a lappnak leghasznosabb állata. Ősszel, tavasszal és télen egyaránt munkába van fogva. Ősszel és tavasszal az ő hátára és oldalaira akasztják és kötik a terbeket, télen pedig a szánt kell húznia. Mind ezekre nagyszerűen be vannak tanítva.

A rénszarvas általában igen szép állat és termete a szarvashoz hasonlít, csakogy sokkal vaskosabb. A feje is nagyobb, orrának alakja pedig olyan, mint a téhené. Testének hosszúsága 4—5½ láb, magassága pedig 3—3½ láb. A bőrének színe igen különböző, de nagyobbára barnás szürke, háta tájékán pedig

valamivel sötétebb. A sötét szürkés alapszint rendszerint világos szürke vagy egészen világos foltok szokták tarkítani, némelyik pedig egészen fehér, de ez igen ritka. A szeme tájéka mindegyik szarvasnak, bármily színű szőre is van különben, sötétbarna. Ez a szarvasnak nyári színe úgy, a mint én láttam, de a mint a lappok mondták, és a mint a sátorban levő bőrökön magam is láttam, télen a szarvasnak egészen más színű ruházata van és csak a fehérek tartják meg a nyári gunyájukat. A többieknek szőre nyári színükhöz viszonyítva vagy világos szürkére vagy egészen leherre változik, ép úgy, mint az éjszakon élő állatok legnagyobb részének bundája.

Legnagyobb szarva a rénbikának van, melyen gyönyörű elágazásokat találunk. Majdnem hasonló nagyságú a rénököré is, a szarvastehéné azonban valamivel kisebb, de azért ezé is jelentékeny nagyságú. Szarvatlan rénszarvast ritkán lehet látni és csak a réntehenek közt található. Sajátságos, hogy azok a szarvasok, melyeket az 1888-ban Budapesten járt lappok magukkal hoztak, majdnem mind szarvatlanok voltak. Lehet, hogy úgy okoskodtak, hogy a legkülönösebb szarvasainkat visszük el magunkkal. Lehet különben, hogy azért hozták ezeket magukkal, mert a szarvatlan rének a legszelidebbek szoktak lenni. Egy ilyen szarv igen nagyra meg szokott nőni, sokszor három lábnál is magasabbra. A homlokból egyenesen vagy egy kissé hátrahajolva nő ki, a közepe felé pedig ívalakban előre irányul és mindegyik része ismét számos ágra oszlik. Az ágak egy része rendszerint járt a szarv tövében lefelé irányul és igen soknál szélesre lapátalakra nő több apró ágacskaival. A szarv alakja és elágazása rendkívül változatos és majdnem minden szarvasnál más és más.

A rénszarvasnak sajátos hangja van és leginkább a disznó rőfögéséhez lehet hasonlítani. Mikor az ember a nyáj közt tartózkodik, szünetlenül hallja a rénteheneknek borjakat hívogató rőfögését és a borjakat, a mint anyjoknak, szintoly hangon felelgetnek és őket keresik. A rénökrök és bikák nem hallatják ezt a hangot.

A rénszarvasok általában igen szelid állatok és bátran járhat az ember közöttük, ráteheti a hátára vagy a szarvára a kezét, azért nem haragszik meg. Három-négy éves kis gyermekek ott csötlöttek-botlottak közöttük és egy két esztendőös kicsike is bátran mászkált és tipegett a legsűrűbb csapatban. Nem hallgott anyja »alie«
tiltó kiáltására. De ha megakartam egyiket vagy

másikat fogni, különösen pedig, ha bogas szarvába akartam kapaszkodni, összerázkódott és erős mozdulattal ragadta ki magát kezemből és iramodott tovább. Egyszer az egyik úgy megharagudott, hogy első lábával ki is rúgott. A szarvas általában soha sem öklel és úgy látszik se védelemre, se támadásra nem használja a szarvát, hanem annál gyakrabban kirúg. Nem egyszer voltam tanúja, hogy fejés közben, mikor a szarvas megunta már a fejést és a tőgyére való ütögetést, egyszerre csak rúgott egyet és a nühpiet több szarvastól nagy nehezen összelejegetett tartalmával együtt kiütötte a fejő kezéből. Teljesen megszelídíteni a rénszarvast, hogy az ember minden akaratához alkalmazkodik, nem lehet. És ez nem is csoda. Hisz a szarvas soha sem él istállóban, soha sem kap az embertől ennyivalót, hanem szünetlenül künt van a szabad ég alatt és télen nyáron maga keresi táplálékát.

Nyáron a szarvas minden növényt megeszik a mi utjába akad és épp úgy eszi a zöld fűvet, mint akármily más állat. Télen azonban, mikor a földet vastag hó borítja, ez alól zuzmót kapar ki magának, vagy a fákról a mohot eszi le kénytelenségből.

Mikor a lappok közt tartózkodtam, egy pár napig igen meleg volt. A szarvasok ekkor derekasan izzadtak, a rénszarvasbögölyök pedig tömegesebben röpködtek körülöttük. Ezek nagyon ölizgatják, majdnem dühbe hozzák a szarvast. Mikor meglátja vagy zümmögését hallja, fölemeli fejét, mereven néz, idegeinek minden porcikája összeremeg és egész testébeu összerázkódik, kirúg, horkant egyet, hogy a veszedelmes bogarat távol tartsa. Egyik ilyen bögölyfajta a szarvas szőrére rakja tojásait, melyek ott kikelnek, keresztülfurják a bőrét és ott alatta bebábozzák magukat. Ezt a déli lappok *špahtá*-nak hívják. Egy másik ilyen bögöly fajta a szarvas orra alá rakja petéit, ennek *nurõpa* a neve. Az előbbi olyanféle, mint egy kisebb úri darázs sárga sávokkal, az utóbbi sötétbarna. Lárvaik még nyári időben kikelnek és kiröpülnek a szarvasból és őszszel az tőlük okozott seb is begyógyul.

Még kellemetlenebbül megkínózzák a szarvast a szünnyogok, melyek leginkább bársonyszerű szőrrel bevont és finom veredényekkel alálutott szarvát szemelik ki csipésük tárgyául. Ezen seregesen lehet őket látni; de azért nem kisebb kedvvel keresik föl orralnykait és fülét is, általában mind azon helyeket, a hol a bőre vékonyabb és kevesebb, ritkább szőrrel van fedve.

Borzasztó sok szúnyog van a lappmarkokban, annyi, hogy délibb vidéken lakóknak fogalmuk sem lehet róla. Olyan csapatokban jelennek meg némely vidéken, hogy alig lehet tőlük járni és kisebbszerű felhőknek is beillő rajokat alkotnak. Ha az ember csak egy pillanatra is megáll, százával, ezrével csapódnak arczába, nyakába, beleakadnak ruhájába és kézzel lábbal kell dolgozni, hogy távol lehessen őket tartani. Az itt lakó úri népek szunyoghálót viselnek, melylyel egész arcukat befödik és nyakuk köré kötik, a közönségesebb nép pedig kátránnyal szokta magát bekenni és úgy védekezik csipésük ellen. Mennél magasabb helyre jutunk, annál kevesebb lesz a szúnyog, de azért itt is elég van. Egyszer egy 3000' láb magas és ekkor hóval még teljesen elborított fjäll tetejére érkezve pihenőt tartottunk és még ide is rengeteg rajokban kísérték az apró vérszopók. Leültünk egyet falatozni és dolgunk volt, míg vajjas kenyerünket, mely egy svéd étkezésnél se hiányozhatik, meg tudtuk enni. Egész sereg szúnyogot kellett elébb minden oldalról eltávolítani. A szúnyog és meleg elől szeret a szarvas leginkább a hegység legmagasabb részeire menekülni. A lapp ember maga nem igen sokat törődik a szunyoggal, a szabadban nem védekezik ellene, sátrából pedig a füst tartja távol. A skalstugani hegységben csodálkozásomra aránylag igen kevés szúnyog volt, valószínűleg azért, mert a mocsáros terület se volt olyan nagy, mint másutt szokott lenni a lappmarkokban.

Mikor a szarvasokat megfejték, kinyitják a kerítés kapuját és a kutyák ugató szavára kiindul rajt a nyáj. Egy kis darabig gyorsabban iramlík tovább, de aztán csakhamar lassabban megy, és elkezd legelni. Egyik másik szarvas félre igyekszik a többitől, de a kutyák mindig vissza-vissza riasztják a többi közé. Mihelyt magasabb pontokra érnek, a hөл kevesebb a fű, szerte széled a nyáj, de a nyomukba siető pásztorok szavára a kutyák mindig visszaterelik a nagyon messze kalandozókat. Igen meleg napokon 3000—4000 lábnyira is fölmenekülnek a szarvasok, hogy a hófoltokon lehűtsék magukat. Egy nap magam is velük mentem, de nem messze követhettem őket, mert helyenkint negyedóraig is tartó a megolvadt és olvadozó hótól keletkezett sárterületen kellett keresztül menni, másutt pedig alárohanó patakon kellett volna keresztül gázolni. A lapp ember rá se hederít az ilyenekre. Nyári czipője, mely kikészített bőrből van, szorosan oda van kötözve bocskorkötővel bőrnadrágjához és azon a víz nem hatolhat be.

Egészen más képe volt a nyájnak, mikor haza hajtották a fejeshez. Messziről föltünedezett a távoli dombokon. Csak egész tömegében látszott, még az egyes szarvasokat alig lehetett megkülönböztetni. Ilyenkor olyannak látszik az ágas-bogas szarvakkal megáldott nyáj, mintha mozgó erdő közelednék felénk. Menél közelebb jött, annál gyorsabb lett a mozgása. Föl-föl halatszott a pásztorok kiáltása és a kutyák ugatása. A nyáj mind gyorsabban rohant le a dombokon, majd eltűnt egy darabig a völgyben, hogy újra feltűnjék egy másik domb tetején. Itt már tisztán látszottak az egyes szarvasok, a mint feltartóztathatatlan futásban ugráltak egyik szirtdarabról a másikra, majd gyors fordulattal el-eltűntek mögöttük. Mikor négy-ötszáz lépésre lehetek a kiettiétől, a leggyorsabb iramlásban törtetett előre az egész nyáj, messze maga mögött hagyva az ugató, kergető kutyákat és nemsokára mind benn volt a kiettiében.

E látványban minden nap kétszer gyönyörködhettem, mert napjában kétszer hajtották haza a nyáját: délelőtt úgy 10—11 óra tájban és délután 5—6 óra közt. Mindannyiszor jó két, sokszor három óráig is eltartott a fejes.

A fejt tejet a lappok a nähpiéből egy kannához hasonló hordócskába, az ugynevezett kükki é-be, töltötték, melynek fölül nagyobb nyílása van. Az ilyen kükkie mellett rendszeren egy láb hosszúságú rénszarvascsontból készült kanál is szokott lenni, melylyel a megaludt vagy megsűrűsödött tejet a hordócskából kimerik. Azt a tejet, a mi a napi használatból megmarad, a déli lappok úgy szokták eltenni, hogy a hordócskát mindenestül elássák a föld alá; ott aztán megaszik és beszárad. Ezt a tejet kierkie-mielki-nek vagyis kötej-nek nevezik és az ilyen tej igen sokáig 3—4, sőt némelyek szerint husz évig is elállhat. A lappok ebből a tejből visznek magukkal, ha valahová útra indulnak és ilyenkor egy kis friss tejjel hígítják föl a meglehetősen összeszáradt és keményedett aludt tejet. Egyszer egy herjedáli lapp emberrel mentem együtt egy darabig és ennek összes elemőzsiája egy fadobozban valami pempőféle ételből és ebből az aludt tejből állott, mely már két éves volt. Megkóstoltam és elég élvezhetőnek találtam. Csipős, régibb lip-tai túróhoz hasonló ize volt. A napi használatból megmaradt tej másik részéből sajtot készítenek, vajut csak ritkábban.

A frissen fejt rénszarvastej is igen sűrű, körülbelül olyan, mint nálunk a tejszín v. tejsel. Nem is lehet így inni, hanem a

lappok felényire vízzel keverik és úgy isszák vagy használják főzésre. Igen kellemes íze, de egy kissé különös, a kecsketejéhez hasonló szaga van.

Miután bevégződött a rénszarvasok fejése és a tejet részint az egyes háztartások között elosztották, részint a fölösleget kelően eltették, a nyájjal őrzésre kiment lappokon kívül a többiek mind visszatértek sátraikba, hogy kipihenjék magukat és egy kis kávé igyanak. Mert hát kávé nélkül ma már lapp ember el nem lehet és akárhová jövünk közéjük, a legéjszakai és legdélibb részeken, a legkietlenebb hegysek közt vagy városok és falvak közelében, ezt a luxuscikket mindenütt megtaláljuk. A szeszes italok helyét ez pótolja mindenütt. A kávé erősen megpörkölik és aztán egy kövön vagy egy másik kővel vagy pedig a fejszefokával összetörlik. Helylyel-közzel azonban már kávéőrlo masinát is lehet látni. A kávé megfőzésére és leszűrésére ugyanegy edény szolgál, mely belül egy kis szűrővel van ellátva. A kávénak sajátos ízt ad az, hogy némi sóval főzik. Mindig tejjel isszák a löntebb említett módon, de csukrot nem tesznek beléje. A lapp ember úgy tesz, hogy kezébe vesz egy kis darab csukrot, harap egyet belőle és úgy iszik rá egy korty kávé. Napjában nem egyszer, se kétszer, hanem legalább négy-ötször látjuk ott a kávékannát a tűzön és aztán a földön guggoló kávészüresölgető lappokat.

A kávé kívül a déli lappoknak egész nyáron át, körülbelül május végétől egész szeptember végeig majdnem egyetlen táplálékuk egy pempőszerű étel, melyet úgy készítenek, hogy az üstbe kétharmad rész vizet és egyharmad rész tejet forralnak föl és mikor ez fölforrott, annyi lisztet habarnak bele, míg sűrű péppé nem lesz. A lisztnek a vizes tejjel való összekeverésére itt egy kis seprőt használnak. Mikor a pempő elkészült, nyírfából való majdnem lapos tányérokba mernek belőle, aztán egy másik hosszukás vagy gömbölyded kivájt fatányérkába félig vízzel hígított tejet tesznek, és hozzálatnak az evéshez. Először egy kanál pempőt vesznek, azt megeszik, azután belemerítik a másik tálban levő tejbe és egy-két kanál tejjel leöblintik. Mikor üresedik a tál, félreteszik a szintén nyírfából készült kanalat, most már a begörbitett mutató ujj veszi át a kanál szerepét, melylyel a maradékot kotorják ki. Mikor pedig a mutató ujj is megtette kötelességét, kezdődik, a nyelv szerepe, mely hámulatra méltó munkát végez. Olyan tisztára kinyalják vele az edény oldalaira

tapadó ételt, hogy a leggondosabb mosogatás se vihethé le jobban. A lappok tapasztalatom szerint nem is mosogatják el a kisebb edényeket soha sem. Csak az üstöket láttam nagyjában kiöblíteni.

A kávéfőzést rendszeren az asszony nép végezte, a pempő és hús főzés azonban egész ottlétem alatt a férfiak dolga volt. Az én szállásomon vagy öreg házigazdám vagy pedig J ú n á s z nevű szolgálja voltak a szakácsok. Érdekes volt az ilyen főzést végig nézni. A keverő szerszámot többszörösen kivette, hogy megnézzé, milyen az étel, de leginkább hogy alkalma legyen a seprő végignyálására. A világerért sem tette volna úgy vissza az üstbe, hogy a rátapadó zsiros levet vagy pempőt rajta hagyja. Minek lett volna akkor szakács, ha kampóra fogott ujjával és nyelvvel meg nem tisztította volna? Ez a szakács kiváltsága.

A ki a lappok között van, annak nemcsak az effélét kell megszoknia, hanem arra is rá kell magát szánnia, hogy abból az ételből, a mit így lát elkészíteni, és abból az edényből, a mit így tisztogatnak el, még egyik is. Meg kellett nekem is tennem, részint kíváncsiságból miféle íze van az ételüknek, részben hogy meg ne sértsem vendéglátó szivességüket. Igaz, hogy a mennyire lehetett, iparkodtam, hogy ne nagyon legyen benne részem és inkább csak a kávéivásra szorítkoztam. Erre a célra Krisztina asszonynak két porcellán csészéje és két ezüst kanala volt, hogy az őt meglátogató idegeneket azokban kínálhassa meg. Ezek voltak az egyedüli fényűzési czikkek, melyeket sátraikban láttam.

A kávé és pempőn kívül nyári időben igen ritkán élnek más ételekkel. Néha-néha halat is fognak, de a skalstugani lappok csak a hegyről lezuhogó patakban foghattak, melybe a Skal tóból úsznak föl egyes pisztráng és lazac fajta. A Skal tóban egyáltalában nem volt szabad halászniok, mert ez már nem tartozott azon területhez, melyért a lappok adót fizettek. Mert bizony adót még a lappoknak is kell fizetniök, még pedig azért a legelőterületért, a melyen nyári időben tartózkodnak. Igaz, hogy igen csekély összeget, melyet más úton busásan visszakapnak a kormánytól. A halászatra különben nem is értek rá, annyira el voltak a sok rénszarvas őrzésével és fejésével foglalva. Hust nyári időben nem jószántukból esznek, hanem csak akkor, ha okvetetlen le kell vágniok a szarvast vagy ha vadállat (farkas vagy rozomák) szaggatta szét. Éppen odaérkezésem alkalmával

tépett szét a farkas egyet, de sikerült a fenevadat elriasztani ok és a húst a maguk számára megmenteni. Ottlétem alatt még egyszer megjelent a farkas a nyáj között és egy szarvasnak az egész vékonyát fölszaggatta, de minthogy a megtámadott állatnak hamar segítségére siettek, még élve sikerült megmenteniök és ez a szarvas életben is maradt. A farkastól néha rendkívül sokat szenvednek és télen alig mulik el hét, hogy egyet-kettőt meg ne ölnének a nyájból.

Kenyeret a lapp ember nem eszik. Igen ritkán történik, hogy egyik vagy másik torkosságból kenyeret süt. A harmadik sátorban, a hol öt gyermek volt, voltam egyszer ottlétem alatt ily kenyérsütésnek tanuja, melynek az ottani legidősebb kis lány volt a mestere. Ne olyan kenyeret képzeljünk, mint a milyen nálunk van, jól megkelt, megdagasztott három-hat kilós kenyeret, mert ilyent az egész éjszakon sem igen ismernek. Egész Svédországban és részben Norvégiában negyed hüvelyk lángos v. langalló vastagságú és alakú kétszersült, az ország belsejében pedig a parasztok közt még ennél két-háromszorta vékonyabb, a zsidók laskájához hasonló alakú és nagyságú kenyér van használatban. A kis lány ilyen laskaforma kenyeret sütött. Egy tányérba egy kis lisztet és vizet tett, aztán meggyúrta, és a kezében kinyujtván, odadobta a tűzhelyre. Egy pár pillanat alatt megsült. Ilyen laskát négy-ötöt csinált és megkente rénszarvasvajjal, de csak a gyerekek ettek belőle, a nagyobbak nyalánkságnak tartották volna.

Növényi táplálékot a lappok főzélék alakjában soha sem használnak, de van egy pár növény, melyet nem otthon a sátorban, hanem künt vándorlásuk vagy legeltetés alkalmával szívesen fölkeresnek és megesznek. Ilyen növény volt itt egy Angelika fajta, melynek a száráról a külső héjat leszedik és a beiet megeszik. Ezt azonban nemcsak a lappoknál, hanem norvég parasztnál és norvég úri körökben is láttam. Egy séta alkalmával egy kisasszony nagy élvezettel kereste föl a majdnem embermagasságra megnövő Angelikát és nekem is juttatott beléből, melynek édeskés fanyar íze van. Itt Skalstuganban az Angelikát nem igen lehetett találni, hanem annál több volt a lápos területen egy a mi földi szedrünkhez hasonló növény, egy rubus fajta, melynek szép pirosas, kellemes ízű és jó illatú gyümölcsét igen szerették enni.

Én a lappokhoz négy napra való eledelt vittem magammal,

vajat és sajtot s egy pár doboz konzerv húst, melyet a skalstugani vendéglős tett el. E dobozokban hófajdok voltak, melyeket itt rengeteg számmal szoktak télen vadászni, bár nagy fáradsággal jár az elejtése. Husának íze igen jó, csekély kesernyőséget könnyen meg lehet szokni. Ezt csak azért említem föl, hogy a lappokat másik oldalukról mutassam be. Mikor a rendszeren sült kenyérré vajat kentem vagy akármi módon evéshez fogtam, biztos lehettem benne, hogy egy csomó gyerek és felnőtt házbelleim is körülfognak. Áhítattal kísérték ilyenkor minden mozdulatomat és alig győzték várni, mikor juttatok már nekik is a ritka eledelekből. Mielőtt evéshez fogtam, rendszeren előbb a lapp népségnek kentem föl a vajas kenyeret és annak is juttattam mindenkől, a mi velem volt. Először adtam a kicsinyeknek, kik nagy tisztességtudással odaléptek hozzám, kezét fogtak velem, miközben térdüket meghajtva pukedlit csináltak és kuččien, alties »köszönöm« szavakat rebegték. Az öreg lapp mozdulatlanul maradt s csak svédül »tackar« szóval köszönte meg az odanyújtott falatot. Krisztina asszony azonban nagyon udvarias akart lenni és mind a két térdét igen erősen meghajtva szokta megköszönni az adományt. Ennek az adakozásnak persze az volt a következése, hogy érlelmi szereim előbb kifogytak, mint a mint számítottam és egy napig a huson kívül majdnem teljesen lapp kosztra voltam szorítkozva. A skalstugani vezető hozott át ottlétem alatt háromszor új szállítmányt és utasításom szerint különösen kenyérral és vajjal látott el bennünket bőszégesen.

Égyszer Liebig húskivonatából levest főztem és nem tudom, mitől, rettenetesen rossz íze lett, a lapp gyülekezet azonban esetlegtetle a nyelvét és alig győzte dicsérni, milyen jó portéka ez.

Tekintsük most egy kissé közelebről a lappokat, a kik itt a Skalstugu hegységben laktak. Mint említettem, három család élt itt együtt három külön sátor vagy kunyhóban és szarvasait együtt legeltették. Mind a három sátorbeli lakosság szoros rokonsági viszonyban volt egymással. Az első sátorban lakott házigazdám, egy öreg hetven esztendő s lapp ember, a ki mogorván, szótlánul tekintett bele a világba. Annál beszédesebb volt a felesége, Krisztina asszony, a ki maga volt a megtestesült barátságosság. Negyven esztendő s nek mondta magát és második felesége volt az öreg úrnak. Három apró gyermek bizonyította, hogy házasságuk boldog volt. A legidősebb négy, a

legkisebbik két éves lehetett. A második sátorban házigazdám testvére, egy özvegy asszony lakott, a kinek az urát valamikor norvég parasztok verték agyon. Fiának elbeszélése szerint ez úgy történt, hogy mikor egyszer az öreg mindenféle holmit ment el bevásárolni egy faluba, ott egy lakodalmas házba tévedt. A házi gazda jól tartotta, de a háznép közt voltak egyesek, a kik haragudtak a lappokra, mert a rénszarvasok nagy kárt tettek szénájukban és most ezen a lapon akárták boszújukat kitölteni. Összeverték, rugdalták és kidohták. Út közben aztán, mikor haza felé ment, belebotlott egy folyó árkába és ott találták holtan.

A harmadik sátorban lakott az öreg lappnak első feleségétől való fia a feleségével és öt gyermekével. Összesen tizenhét lélekszámból állt az itteni lapp lakosság. A sátrak, úgylátszik, a gazdák kora szerint voltak elhelyezve. Legelől volt a legöregebb gazdáé, és legutoljára a legifjabbiké.

E szorosan a családbeliekhez tartozókon kívül még három cseléd, jobban mondva rénszarvaspásztor is volt a Skalstugufjäll-ben; az első sátorban egy szolga, a harmadikban pedig két cselédleány. Cselédet kell minden lappnak tartania, a kinek nincsen felnőtt fia vagy leánya, mert a rénörzés rendkívül fáradságos, vesződéses. A nyáj sokszor mérföldekre elkalandozik, nagy hőségben néha fölmenekszik a hegység legmagasabb pontjaira 3—5000 láb magasságra. A pásztor nem aludhatik egész éjjel, mindig a nyáj nyomában kell lennie, aztán meg napjában kétszer is hazaterelik fejni. Egy maga a lapp a gazda ezt minden fizikai erejét elővevő munkát meg nem bírná. Fogad tehát cselédet, a ki évenként száz kronát, körülbelül hetven forint készpénzt meg egy-két rénszarvast kap. De egy cseléd maga sem győzné a dolgot. Rendesen ketten-hárman együtt legeltetik a nyáját, hogy könnyebben boldoguljanak vele. A szegényebb lappok cselédkedés által szereznek maguknak egy kis tőkepénzt meg rénszarvasokat és így válhatnak később a maguk gazdáivá, rénszarvastulajdonosokká.

A lappok kicsisége ismeretes dolog. De azért nem oly törpeszerű a termetük, mint a mint gondolnók. A Skalstugu hegységben levő felnőtt négy férfi közül három biztosan volt öt láb magas és valamivel több is, a negyediknek termete azonban nem érte el az öt lábat sem. De azért a déli és éjszaki lappok közt jártomban kivételesen olyanokkal is találkoztam, a kik a hat

lábát is megütötték és a legmagasabb termetűek közé számíthatták magukat. Valószínű, hogy ezek nem mindenkor voltak tiszta lapp származásúak, hanem svéd vagy norvég apára ütöttek. A lappok különben már azért is kisebbnek látszanak, mint más halandó, mert boeskoruknak soha sínesen sarka. Az asszonyok termete olyan arányban áll a férfiakéhoz, mint nálunk, rendszerint valamivel alacsonyabbak.

Arczuk kifejezése általában nem nagyon tér el a körülöttük élő svéd és norvég lakosságétól és ha a lappok nem járnának sajátos ruhájukban, a legtöbbször nem lehetne felismerni, kivel van dolgunk.

Köztük jártomban igen kevés olyan tipikus arcot találtam, melyre hármilyen körülmény között azonnal rámondhattam volna, hogy ez lapp arc. Az ilyenek sovány, szikár emberek voltak kiálló pofacsontokkal és széles szájjal. Orruk tövében lapos volt és szemük mélyen bent ült üregében. A skaltsugani hegységben még aránylag a legtipikusabb alakokkal találkoztam és a két legöregebbiknek, a házigazdámnak és a szomszéd sátorban lakó nőtestvérének volt a legerdekesebb arczuk. Az öregnek a főt említett tulajdonságokon kívül még igen gyér bajsza és alig egy-két szálból álló szakállja volt az álla körül. Ez azonban nemcsak őt, hanem a többi lappokat is jellemzi.

Ha asszonytestvérel úgy éjszakának idején véletlenül találkozom, azt hiszem, megijedtem volna. A mit gyermekkori mesékben boszorkányokról hallottam, annak e lapp hölgy megtestesülése volt. Termete kicsiny, sovány, arcza feketésbarna. De ez alig volt az eredeti színe, a nap heve és a sätortüz füstje barnította meg. Szeme még mélyebben bent ült az üregében, mint a testvéreé és a mellett egészen gyuladt volt. Szeme héja olyan vörös volt, mint a főtt rák és boesánat a szóért, köröskörül mindenféle színárnyalatú csipa folyta be. Barnás haja kibontva szabadon lebegett és kuszáltan, ziláltan verdeste vállát. Hozzájárult még öltözete, mely komikus kisértetiességét még csak növelte. Mindig kikészített szarvasbőr ruhában járt, mely egészen olyan szabású volt, mint a férfiaké. Lába fejét a különös alakú lapp boeskor, szárát magyar szabáshoz hasonló szűk nadrág, felső testét pedig ing forma kabát takarta. A mint golyavékonyosságú lábát és rajt az idomtalan nagy boeskort szemléltem, mindig a vékony száron sityegő nagy pipa jutott az eszembe. Fején egy különös alkatú római sisakhoz legjobban

hasonlító fejdíszet, kontyot viselt, a milyent sehol máshol nem láttam, csak a déli lapp asszonyok fején. Különböznék, békés, barátságos természete éppen nem felelt meg boszorkányos külsejének.

Fejés közben a többi lapp asszonyok és lányok is rendszeren bőr ruhát viseltek. Ezt nem kell a pizsoktól és szakadástól féltetni. A férfiak nyári időben otthon a hegyek között rendszerint ilyenben járnak. Mind a két nembeliek azonban durvább posztóból készült ruhát is viselnek, melynek egészen olyan szabása van, mint a bőrruhának.

Ennek kapcsán röviden bemutatnunk a lappok ruházatát is. Nemcsak kikészített bőrből és posztóból, hanem szőrös bőrből is készül, még pedig télen kizárólagosan ilyenből. Kezdjük legalul. A bocskorok csónakhoz hasonló alakúak. Rendszerint három darab bőrből állnak. Az alsó képezi a sarkot és talpat és fölfelé görbülő kikerekített csúcsban végződik. A felső keskenyebb és puhább bőrdarab szintén csúcsosan végződik; a harmadik bőrdarabból pedig a bocskor szárát csinálják. E három darab bőrt a rénszarvas idegeiből készült czérnával összevarva kész a bocskor. Harisnyát a lapp ember nem ismer, helyette egy bizonyos carex fajjal, melyet előbb jól megtilol és meggerébenéz, béleli ki a cipőjét, épp úgy télen, mint nyáron. Ez a bocskorszéna tartja lábát télen melegen és óvja meg az átnedvesedéstől, ha patakon vagy mocsáron kell átgázolnia. Ilyen szénát a lapp ember vándorlása közben mindenüvé magával visz és ha sátorba jut, legelső dolga, hogy bocskorát levette kiszedje a benne levő szénát és vagy frissel váltsa fel, vagy ha pedig az nincsen, az az átnedvesedett megszárítsa. Anélkül, hogy evvel a szénával belül jól ki ne lömködné, a lapp ember az idomtalan nagyságú cipőben nem is tudna járni.

A cipő szárán a varrat egyik oldalára egy kis fület erősítenek, a másik oldalára egy szíjat, a szíj végébe pedig egy posztó szalagot. Ezt a szalagot jó szorosán körültekerik a cipő szárán a boka felső részétől fogva vagy három-négy hüvelknyire és ezt a szalagot úgy erősítik meg, hogy bojtos végét a legfelső rétegen keresztül dugják.

A bocskor szára azonban már a nadrágon nyugszik. A nadrág, mint említettem, szabásra nézve egészen a magyar nadrághoz hasonlít. Alul a bokáig terjed, fölül pedig a csipőig, a melyre szíjjal erősítik meg.

Inget vagy más alsó ruhát a lappok nem viselnek. Felső

testüket egy az ing szabásához hasonló kabát fűdi be, melyet *kapté*-nak hívnak. Elöl a mell közepéig nyitott és a férfiaknál térdig, az asszonyoknál valamivel a térden alul, lábikráig ér. Sok *kapté*-n két-három hüvelyk hosszú egyenesen felálló gallért is lehet látni, a férfiaknál rendszeren, asszonyoknál nagy ritkán.

Mellényt a lappok szintén nem ismernek, hanem helyette melltakarót használnak. Ez mindig posztóból való és béléssel is el van látva. A nyakuk köré kötik és a kabáttól csupaszon hagyott mell betakarására szolgál. A melltakaró egyik oldalának bélésén kis zsebforma van és ide teszi a lapp ember legföltettebb kincsét, a pénzét.

A *kapté*-t férfi és nő övvel erősíti a test köré. Ez rendszeren vagy szíj vagy gyapjúszalagból van a végén kapcsokkal, csattal. Az asszony az övet úgy szorítja derekára, hogy a *kapté* egész szorosán simul a testére, a férfiak ellenben testök felső részén jól fölhuzzák az öv fölött a *kapté*-t és ezáltal a *kapté*-n belül a mell tájékán nagy üres hely marad; a kebel, a hová a lapp ember mindenféle apró-cseprő jószágot szokott dugdozni: kését, pipáját, dohányját, ivó és evő kanalát, tűzszerszámát és csekélyebb utra való ételmi szereit. Az övön a férfi a láda kulcsát, ivókanalát, az ugynevezett *kuksie*-t, néha a kését is és gyakran egyes bőrzacskókat hord, melyekben némelyik azon holmikát szokta vinni, a miket a másik keblében rejteget. Az asszonyok öve czifra szokott lenni, ezüst vagy czinfonállal kivarrva. Az ő övükön egy kis csont- vagy fémkarikára szíjdarabokkal erősítve, különféle varró eszközök függenek: kis kés olló és sajátos alakú tűtartók.

Igy voltak a lappok öltözködve Skalstugu fjällben. Csak még a fejfödőről kell szólnunk. Mig a többi ruha szabása, alakja, és anyaga az összes lapp területeken egyforma, addig a fejtakaró alakja igen különböző szokott lenni és sapkájának vagy fejkötőjének alakata szerint a legtöbbször már külsőleg meg lehet ismerni, melyik lapp hová való. Van azonban egy sapkaalak, mely úgy látszik, az eredeti és legéjszakibb és legdélibb részeken egyaránt előfordul. Ez posztóból való, kupaalakú és vagy két vagy több kisebb darabból van összevarrva. Ez a sapka a déli lappoknál rendszeren barna színű és alul többnyire piros posztó szalaggal van díszítve. Ezt viselik a nők is, csakhogy nem huzzák a homlokukra, mint a férfiak, hanem úgy teszik fönt behajtvá a fejükre, hogy elől a hajuk jól kilássék. Ennek a sapkának a déli lappok-

nál nincs a csucson bojtja, mint éjszaki vidékeken. Van azonban egy másik alakú sapkának, melyet csak a déli lappoknál láthatunk. Ez az előbbihez egészen hasonló, csak hogy kívül több apróbb posztódarabból hozzávarrt pereme, szegélyezett van, melyek közül az elől levőt ernyőnek le is lehet a szemre húzni. Csak még a fejkötők közül említünk két fajtát. Az egyik lányoknál, asszonyoknál egyaránt használatban van és a francia katonák vállrojtjához hasonló. Olyan mintha két darabból állna és a fejhez simuló középső részén szalagdísz van. Egy másik fajta fejkötő a már említett római sisak féle, mely úgy kapja különös alakját, hogy fejükre olyan forma kontyot tesznek és erre kötik a kendőt.

A lappok korán megöregesznek, különösen az asszonyok és ekkor borzasztó csunyák lesznek. Akárhány lapp asszonyt találkoztam, a kit legalább is hatvan-hetven esztendőre becsültem és kérdezősködésekre az sült ki, hogy harminczöt, negyven, negyvenöt évesek. A fiatalabbak közt nagyon sok a csinos. A Skalstugu hegységbeli kisebb és nagyobb lapp gyermekek közt négy-öt volt olyan, a kiknek a szépségével bármelyik anyja dicsekedhetett volna. Az egyik leánycselédnek is igen csinos vonásai voltak és ez tudta is, hogy szép. Mikor idegenek jöttek, a mi kétszer történt ott tartózkodásom alatt, mindig sietett átöltözködni, föltette fejére francia dupla vállrojtához hasonló fejkötőjét, lesimitotta a haját és csak úgy mutatkozott előttük. A másik pásztorleány pufitos, képü egy cseppet se szép leány volt. Ez már nem volt hiú és megmaradt abban a formában a milyenben a vendégek jötte előtt. Lehet, hogy azért viselkedett így, mert maga is tudta, hogy egy cseppet sem szép, de valószínűleg azért, mert neki nem volt már oka mással törődni, volt már vőlegénye.

Ez a vőlegény pedig nem volt más, mint, a sátorombeli lapp szolgálja. Mint nagy titkot árulta el nekem e nevezetes dolgot Krisztina asszony, mert a déli lappoknál illetlenség számba megy valakit nyilvánosan vőlegénynek, menyasszonynak bemutatni. De Krisztina asszony se mondta meg, melyik pásztorleány a boldog menyasszony és nem is tudtam meg egész otlétem alatt, melyik a szerencsés. Midőn kérdeztem őket, mind a kettő lülig elpirult és szörnyen tiltakozott ellene, de e mellett hamiskásan mosolygott is. Jónás se vallotta be, melyik a szive választottja és a valóságot csak 1888-ban tudtam meg, mikor az állatkertben magukat akkor mutogató déli lappok közt Johann Jonassont, ez

volt a szolgálja neve és Serina Johansdottert, a pufitos képű pásztorlányt mint boldog házastársakat láttam viszont.

A családi élet a két gyermekekkel megáldott sátorban, a mint ott időzésem alatt tapasztalhattam, igen jó volt. Soba sem hallottam ez idő alatt egy pörlekedő szót se közöttük, és szinte látni lehetett rajtuk, mily gyöngéd szeretettel viselkedtek gyermekeik iránt. El-elnézegettem, a mint lefekvés előtt az öreg lapp minden este összetépte kis gyermekei kezeeskéjét és áhitattal mondta elő és mondatta el velük az estéli imádságot s a Mi-atyánkot. A kis gyermekek, még a két esztendő is egészen olyan ruhában járnak, mint a felnőttek és igen komikus alakok voltak. A fiatalabb házaspárnak nem rég kis fia született, mely odajövetelem alkalmával még csak két hetes volt. Ott feküdt a sátorban egy kis bölcőben; de milyen bölcőben? A déli lappok *kierhka ma*-nak hívják és fából készítik. A lappok életmódjához viszonyítva rendkívül gyakorlati tárgy ez. Mindössze talán egy méter hosszú és talán $\frac{1}{6}$ méter széles volt. Alakra legjobban egy óriási félczipőhöz lehet hasonlítani, csak hogy a félczipő sarkának megfelelő rész egy kissé keskenyebb, a hegyének megfelelő pedig szélesebb. A bölcő ívalakban beborított fele alá jön a kiseded feje, a bölcő oldalaira pedig egy rénszarvasbőr van crősítve, melybe a kisededet takarják. A kisedednek semmi ruhája sincs, hanem egész mezitelenül finom puha bőrbe göngyölgetik és alája mohot tesznek. Valahányszor a gyermeket kivesszik, mindig új mohot tesznek a régi helyébe. Ennek a bölcőnek nincs lába vagy kereke, nem is nyugszik a földön, hanem az elején és hátulján egy kötél vagy szij van ráerősítve és annál fogva akasztják az egyik sátordűcz kiálló kampójára. Ha az anya elmegy hazulról akár a messze eső templomba, akár máshová, vagy ha az egész család más helyre költözködik, a bölcőt a köteleknél vagy szijnál fogva a hátára akasztva viszi.

Este 9—10 órakor van a vacsora, mely újra csak az örökös pempő és miután ezt elfogyasztották, lefekvésre készülnek. Előszedik a sarokból a rénszarvas bőroket, levetik a bocskorokat, egyik-másik a *ka pte-t* is és lefeküsznek a nyírfagalyakkal behintett földre. A tűz ilyenkor még élénken lobog, de csakhamar kisebb lesz a láng, utoljára csak pislog egyet és izzó parázs marad hátra, hogy egy óra múlva annak se legyen nyoma. A szerint, a mint a tűz mindinkább elalszik, válik a sátorbeliek közt folytatott szapora beszéd mind vontatottabbá, majd meg-

szünik minden szó, és pihegés, horkolás váltja föl a beállott esendét. A házi gazda, az asszony és gyermekek a bemenettől balra feküdtek a tűzhely mellett, és ha a szolga éjjel otthon volt, rendesen az is azon az oldalon feküdt, valószínűleg azért, hogy a vendégeknek kényelmesebb helyük legyen. Különben a szolga azon az oldalon szokott feküdni, a hol nekem és a később szintén ide érkezett Jakkolának volt fekhelyünk. Én is lefeküdtem teljes öltözetesen a puszta földre, fejem alá tettem a téli kabátomat és betakaróztam a plaidemmel. A kemény fekvőhely és a szokatlan helyzet, nem hagytak aludni. Sokáig nézegettem a körülöttem heverő embereket, a kik oly nyugodtan aludtak, mintha selyempárnákon feküdnének, majd a derengés-szerű világosságot szemlélttem, mely a tetőnyíláson beömlött. Mert itt még augusztus elején se volt teljes éjszaka és künt a szabadban bátran lehetett olvasni az éjféli világosság mellett. Mennél jobban befelé haladtunk azonban az augusztusba, annál jobban és jobban kezdett homályosodni az éjszaka és később, mielőtt a lappoktól távoztam volna, a tetőnyíláson már egy-két csillagot is láttam bekandikálni. A mint majd az alvókat, majd a gyenge világosságot nézegettem, nagy sokára mind jobban összezavarodtak, összefolytak a gondolataim és végre álom zárta le szememet. De nem sokáig aludhattam. Egyszerre valami sötét állat sompolygott be az ajtón és az én fekvőhelyem felé tartott. Egyik sátorbeli kutya volt. Egészen odajött hozzám és ráfeküdt a lábamra. Szinte jól esett, hogy a kutya engemet választott ki fekvőhelyének, mert a tűz elaludtával a külső hidegség mindjobban érezhető lett a sátorban is és leginkább a lábam fázott. Első álmomból kizavarva, nem is tudtam aztán már aludni és nyugtalanul hánykolódtam, forogtam kemény fekvőhelyemen hideg takaróm alatt, mert a kutya álmában haborgatva, nem sokáig maradt rajtam melegítőnek. Alig vártam, hogy négyet mutasson az óráim, felkeltem és észrevétlenül kiosontam a sátorból.

Tudtam, hogy a lappoknak a közelben egy forrásuk van, a honnan vizet hoznak és azt indultam el fölkeresni, hogy megmosakodjam nála, de nem találtam meg. Barangolásomban oda értem egy hegyi patakhoz, mely pompásan kigyózáva csörgedezett le a hegyek tetejéről, itt-ott jókora eséseket alkotva. Megmosdottam jéghideg habjaiban. Ez volt ezentúl mindennap a mosdótálam és ide jöttem szomjúságomat is kielégíteni. A nap már ekkor régen fönn ragyogott az égen. Odaérkeztemkor a nap

fél három óra táján kelt és valamivel kilencz előtt nyugodott le. Nyolcz napi ott időzésem alatt azonban már jelentékeny változás állt be a nap keltének és nyugtának idejében. Az utolsó napon valamivel három után mutatkozott és úgy nyolcz óra táján bujt a hegyek alá. Nem is hinné az ember itt délben, milyen nagy ereje, heve van a napnak ott a távol éjszakon is. Igaz, hogy a mi nyarunk melegségét nem találjuk, de néha majdnem kiállhatatlan volt a hőség s oly melegséget éreztem, hogy meg nem állhattam, hogy egy párszor a Skaltó hideg bullámaiban ne fürödjem. Este felé aztán az ellenkező végletbe csapott át a hőmérséklet. Ilyenkor igen hűvös kezdett lenni és reggel fölébredve egyszer-kétszer dérral borítva találtam a földet. A kis patak vize, melyet reggel alig tudtam meginni, dél felé majdnem ihatatlan, langyos lett.

Reggeli barangolásom alatt, a mennyire lehetett, az egész vidéket igyekeztem megismerni. Egy ilyen barangolás alkalmával a lapp tanyáktól beljebb nyugatnak három egészen ép, de teljesen lakatlan lapp kunyhót találtam. Kérdézősködésemre, hogy miért hagyták oda előbbi tanyájukat, azt felelték, hogy a mostani sokkal alkalmasabb. Ez azonban alig volt az igazi ok, mert egyik hely se különbözött a másiktól, legfeljebb abban, hogy a régibb messzebb volt a tótól. A tónál azonban a lappoknak soha se volt semmi dolguk. Valószínűleg babonáság vitte őket rá, hogy a régibb sátrakat odahagyják. Ezt egy följegyzett meséből gyanítom. E mese szerint egyszer a lappok egy sik mezőn laktak. Ezen volt a kerítésük (karámjuk), a hová a rénszarvasaikat szokták behajtani és e sik hely mellett voltak a sátraik. A lappoknak nem volt szerencsájük a szarvasaikkal, a borjak egyre hullottak és nem tudták, mi lehetett az oka. Egy napon egy saivo (ez a pogány lappok hite szerint föld alatt egészen lapp módra élő manó volt) jött a karámhoz és a lapp embertől tejet kért. Mikor a lapp ember adott a saivónak és ez ivott, azt mondta a lappnak, hogy kövesse őt a lakásába. Hát elindultak és egy lápra értek. A lápban egy nyílás volt. Azt mondja a saivo: „ülj föl a hátamra, majd leviszlek a lakásomra.” A lapp ember előbb szabadkozott, de mikor a saivó megigérte neki, hogy ne féljen semmitől, visszahozza, fölült a saivó hátára, a ki lebujt vele a föld alá. Lakására érkezve a lappnak ételt és pálinkát adott. De mikor a lapp ember hozzá akart fogni az evéshez, iváshoz, piszkos lé folyt a saivó asztalára. A lapp ember

megkérdezte a saivótól, honnan jön ez az útálatos lé és a saivo azt mondta, hogy a lappok rénszarvasainak rondasága folyik le ide a karámból és e miatt nem tudnak ők sem enni, sem inni. Ezért küldték a saivók a rénborjakra a döghalált, de ha elköltöznek onnan a lappok máshová, ismét szerencsájük lesz a szarvasaikkal. Az ember megígérte, hogy elköltözködnek onnan, aztán saivo sok pénzt adott neki és visszavitte a tanyájára. A lapp ember elmondta a többieknek, hogy a saivóknál volt és ott mi történt vele, aztán csakugyan más helyre mentek a szarvasaikkal és a borjaik nem hullottak többé.

Lehet, hogy a Skalstugu fjällbeli lappoknak is sok bajuk volt egyszer a szarvasaikkal és a saivók haragjától való félelem birta rá őket is, hogy a mostani tanyájukhoz alig tíz perczre levő régi sátraikat ott hagyják és a tóhoz közelebb költözködjének; de ezt nekem nem merték megvallani, mert a lappok különben igen buzgó keresztények és mindent ovatosan kerülnek, a mi régi pogány hitükre emlékezteti őket és idegenek előtt szégyenlik a babonájukat. Néha-néha azonban elszólják magukat. Egy este sokáig beszélgettünk a sátorban és többi közt a gonosz szellemekről volt szó. Jónás azt mondta, hogy ördögök vannak, de más nincsen, hanem azért elmondott egy történetet, a mi egy ismerősével esett meg. Ez elköltözött egy hegyről, de a sátrát nem vitte magával. Visszament érte és egy éjjel maga hált benne. Egyszerre csak hallott valakit kívül zakatolni. Ez úgy dobogott, mint a ló, aztán fölemelte a sátorajtót és a lapp ember borzalommal látta, hogy egy nagy sörényű fekete szörnyeteg volt. Jónásnak szinte vaczogott a foga, a mint a történetet elbeszélte és meg is bánta, hogy elmondá, mert másnap semmikép sem akarta lediktálni az elmondott történetet. Még meséket sem szívesen mondanak el és a fiatalabb nemzedék a déli lappoknál már alig is tud ilyeneket. Otlétem alatt egyszer sem hallottam őket dalolni. A gyermekek egyáltalában semmit, az öregek pedig alig valamit tudnak a régi dalokból. Illetlen dolognak tekintik a dalolást, a ju ö i k e m a - t, a mint a világi dalt nevezik, és ha maguk között jó kedvében egyik-másik megereszti is a hangját, idegen előtt a világért se tenné. Csak a legnagyobb nógatásra, faggatásra tudtam köztük időzésem alatt egy-két dalt gyűjteni; de dallamot csak háromszor hallottam, egyszer a Lule lappmarkban egy leszegénykedett tehénpásztor asszonytól, egyszer a käläseni lapp kápolna helyen egy leánykérő dalt, és har-

madszor itt Budapesten ugyanattól az asszonytól, a kitől a déli lappoknál időzésem alatt is jegyeztem le egy pár dalt, de a kit akkor, akár mint biztattam, sem tudtam rávenni, hogy a dallamát is elmondja. Sátraikban világi dalok helyett zsoltárokat énekeltek.

A lappoknak, különösen a déli lappoknak műveltsége meglepi az idegent. Annál az őseberre emlékeztető életmódnál, pizsoknál, mely a lappokat jellemzi, nem várnók azt az értelmességet, a mit soknál találunk. S e tekintetben a Skalstugani lappokat első helyre kell tennünk. A két öreget kivéve a többi mind tudott írni és olvasni, sőt számtauból, földrajzból is volt ismerete. Az éjszaki kormányok gondoskodnak róla, hogy a lappok a tudás elemeit elsajátítsák és részint vándortanítókat tartanak közöttük, részben pedig központi iskolákat tartanak főn, a hol a lapp gyermekek bővebb kiképzést nyerhetnek. Ilyen központi iskola volt a jemtlandi lappok számára Edsásenban, a hol több hétig tartózkodtam. A második sátorban a déli lappok legműveltebbje lakott, Daniel Mårtenson, a ki nemcsak az elemi iskolákat végezte, hanem Östersjundban a tanítóképző intézetben is hallgatott egy pár szemesztrist. E nagyobb képzettsége mellett azonban egészen úgy járt, öltözködött és élt mint a többi lappok, épp úgy őrizte a réneket, épp úgy vesződött a fejjésnél, mint többi atyjafiai. Mikor a lappok legfáradságosabb foglalkozása, a fejjés véget ért, vándortanító lett belőle és egyik hegységből a másikba járt, a lapp kicsinyeket az írás, olvasás és valástan elemeire tanítani és ezért a kormánytól kétszáz krona, körülbelül 140 frtot kapott.

Augusztus 10-kén isteni tisztelet volt a käläseni kápolnában a Jemtland éjszakibb részein élő lappok számára. A skalstugu hegységbeli lappok közül is többen odakészültek. A harmadik sátorbeli kisedet akarták elvinni keresztelni. Már két nappal az elindulás előtt észre lehetett venni a készülődést. A kis gyermek apja két napon át alig tett mást mint hogy új bocskort csinált a felesége számára. A felesége az idegeket ezernává finomította, ő pedig szünetlenül formálta, puhítgatta a tehénbőrt, mert abból készül a nyári czipő legnagyobb része. A lappok különben minden ruhadarabjukat és háziszzerüket maguk készítik és sokszor igen csinos munkát állítanak elő. A náluk látható kések, kanalak, övök, tűtartók, a ruhájukon levő ezüst és cizlonál diszitmények a legtöbbször igen csinosak és eredeti felfo-

gásról tanuskodnak. Csakhogy nyáron az effélék készítésére nem érnek rá, házi iparral csak télen foglalkoznak.

Augusztus 7-én este az első sátorból Krisztina asszony, a másodikból a lapp tanító, a harmadikból pedig Dániel Andersson, a boldog apa és a felesége, a ki kisedét bölcsőstül a vállára vette, lefelé indultak a Skal tóhoz, hogy csónakjukon át-evezzenek Skalstuganba. Elbúcsúztam az otthon maradt lappoktól és velük tartottam. Nekem is az volt a célom, hogy Käläsenba megyek és részt veszek a lapp isteni tiszteleten, hogy az oda éjszakibb vidékről érkező lappok nyelvét is megismerjem. Skalstuganig velünk jött még Jonas is, a mesetudó lapp szolga, a ki még a csónakon is ragyogtatta mesemondó tudományát. Skalstugani tárházukban megrakodtak az útra szükséges holmikkal, kis füstölt hússal, sajttal, Krisztina asszony és a menyecske pedig a ruhájukhoz való ünnepi díszet is magukhoz vették. A holmikát a két férfi egy mindenféle lyukakkal és szíjakkal ellátott tarisznyaélébe tette és még az nap este neki indultak a havas hegyeken és lápos földeken át vezető fárasztó, több mint kilencz mérföld hosszú útnak. Én nem tartottam velük, hanem kényelmes kanyarulót tartva és Svédország egyik legszebb vidékén keresztül haladva, két nap mulva értem Käläsenba, a hol újra találkoztam Skalstugu-fjällbeli ismerőseimmel.

Ez útnak és a lapp isteni tiszteletnek a leírásába azonban nem bocsátkozhatom; félek, hogy már eddig is túlságosan kimerítettem a tisztelt Társaság figyelmét, bár a lappoknak egyformaságában is rendkívül változatos életéből alig egy-két jellemző részletet kaptam ki. Megelégszem vele, ha e felolvasás szűkre szabott keretében csak csekély részben is elértem azon célomat, hogy a déli lappok nyári életéről némi halvány képet adjak.

(Megjelent: *Földrajzi Közlemények*, 18. köt.,
1890. 446-476.)

HARMADIK LAPPFÖLDI ÚTAM.*)

Nem akarom a mélyen tisztelt Akadémia figyelmét útasom általános részleteinek elmondásával fárasztani, mert hisz megtettem ezt már, midőn második útam eredményével számoltam be. Most is ugyanazon útasági irányt követtem, gyorsan keresztül haladtam Németországon, Svédország délnyugoti vidékein és a norvég fővárost érintve, Drontheimban szálltam hajóra.

Mióta utoljára itt jártam, rendkívül megelégnék a hajóforgalom. A nyári időszakban hetenkint négyszer megy föl pósta-gőzös egész a Nordkapig és azonkívül kétszer hetenkint külön turista-gőzösök is bejárják az éjszak legszebb vidékeit. Én a megérkezésem napján induló *Kong Halfdan* pósta-gőzöst kerestem föl, hogy azon jussak el mindenek előtt Tromsöbe, a hová június második felében évenként út szokott jönni néhány lapp család a svédországi Tornio lappmark karesuandói egyházkerületéből.

A hajón igen tarka közönség verődik össze és legérdekesebbek a földézet útasai. A hatvanhetedik fokon túl gyakrabban láthatni ezek között lappokat is. Trondhjemtől való elindulásunk ötödik napján reggel fölébredve, a földézetén én is találtam két lapp nőt, egy idősebbet és egy fiatalabbat, a ki amannak a leánya volt. Nem akartam a kedvező alkalmat elszalasztani és miután néhány Qvigstadtól gyűjtött meséskének fölolvastatása által jó kedvre hangoltam őket, hosszas nógatás után rá tudtam venni az egyiket, hogy az olvasott mesét

*) Fölolvastatott a m. t. akadémia 1891 november 23-dikán tartott ülésében.

az ő nyelvjárásán mondja el, a másikat pedig, a ki értelmesebb volt, hogy a főbb nyelvtani alapokra nézve fölvilágosítással szolgáljon. Másfél órai vesződség után nagy nehezen végig mentem segítségökkel a névragozáson, az igeragozásból a jelen és múlt idő alakjain és főbb vonásokban a nevezetesebb, e dialektust jellemző hangtani sajátosságokat is össze bírtam állítani.

Még az nap este Gibostadban, már Tromsö közelében egy másik lapp is szállt a hajóra, a ki Karesuandóból jött réunyjával a norvég partvidékre. E lappnak azonban nem sok hasznát vettem. A mint tapasztaltam, ennek a lappnak igen kifejlődött kereskedői szelleme volt. Hetenkint kétszer, háromszor utazott Tromsöbe és vissza Gibostad vidékére, hogy otthon nagy ügyességgel elkészített lapp tárgyain az ezeken kapva kapó turistáknál túl adjon. Egész kis raktárt hozott magával lauhku (tarisznyá-)jában a rénszarvas-csontból faragott kanalakból, késekből, tüttartókból és rénbőrből készült bocskorokból, dohány- és pénzes zacskókból. Sokkal jobban érdekelte az, hogyan adjon ezeken túl, mint sem hogy lapp tudományt áruljon és épen azért csak egy csomó szavat bírtam tőle lejegyezni.

Éjjel után két óra felé érkezünk meg Tromsöbe. Ezúttal azonban nem szálltam ki, hanem tovább utaztam Norvégia legegyszerűbb részeibe, hogy egy pillanatra a finmarki lappok életébe is betekintsek. Hammerfest utcáin számos ögyelgő lappra akadtam, a kik e népfajnak a söpredékét alkotják és a kik közül egyvel sem bírtam szóba állni a nélkül, hogy mindjárt második szavukban skilling-et ne koldúttak volna tőlem. Egy ilyen lappal, a ki a halászat idején napszámosként szokott szegődni egy-egy tehetősebb norvég halászhoz, a lakására is elmentem, mely a városon kissé kívül esett. Inkább bódénak nevezhető házikóban lakott, de örültem, mikor ismét kiszabadultam büzhödt levegőjü, kívül-belől szeméttel, piszokkal borított tanyájából. A tehetősebb lappok magából a Qualö sziget belsejéből szoktak ide jönni a partján épült Hammerfest utcáira, hogy egyes czikkeket vásároljanak, de különösen, hogy pálinka-ivás utáni vágyukat kielégítsék.

Ezen, egész a Nordkapig folytatott, inkább turistikai kirándulásból visszatérve Tromsöben állapodtam meg s itt harmadfél napot töltöttem főleg azon czélból, hogy az ott tartózkodó karesuandói lappoktól öt év előtt gyűjtött szókinccset még egy-

szer átnézzem. Tromsönek azonban a lapp nyelvet kutató előtt más fontossága is van. Ez lett újabb időben a lappok közti hit- és műveltség-terjesztésnek központja. Van tanítóképzője, melyben rendszerint találhatunk egy-két lapp születésű tanító-jelöltet is és az intézetnek élén olyan férfiú áll, a ki a lapp nyelv tudományos búvárlása és gyakorlati művelése által egyaránt kitűnik. Qvigstad K. Y., mint öt évvel azelőtt, most is lekötelező szívességgel fogadott. Útbaigazitásokat adott, merre találhatok lappokat, ha majd délebbre Saltdalen vidékére útzom; rendelkezésemre bocsátott egy a seminariumában tartózkodó, Finmarkenből való lappot, a kivel a vidékebeli fontosabb hangtani jelenségeket, különösen a diphthongusok bonyolult szereplését, átvettem; azon kívül egész sereg olyan lapp irodalmi terméket ajándékozott, melyeknek csak máról holnapra való életök van és melyekhez ép azért igen nehezen vagy egyáltalában nem lehetne hozzáférni. Mindjárt a m. t. akadémia részére is átadott belőlök egy-egy példányt s kötelességemnek tartom, hogy e helyen is kifejezzem érte köszönetemet. A kapott lapp dolgok részint halászatra, vadászatra, és hegyi lappokra vonatkozó hirdetések és törvények, részint a lappok vallásos életének előmozdítására irányuló prédikációk, zsolttárok és apró kis elbeszélések. Különösen érdekesek a zsolttárkönyv, keletkezésénél és az elbeszélések megjelenésök alakjánál fogva. A zsolttárkönyvet ugyanis egy Bakke András vagy a mint magát lappul nevezi, Jovn bardne Anders Bakke (János fia Bakke András) nevezetű lapp ember írta, illetőleg fordította le a norvég egyházi zsolttárokból a szokásos könyvnyelvtől több tekintetben eltérő dialektusra. Maga is nyomatta ki Tromsöben 1874-ben, még pedig már második kiadásban. Ránk csak ez a második kiadás maradt, de ez sem teljesen és ez is elkallódott volna örökre, ha a könyvnyomtatónál véletlenül rá nem bukkan Qvigstad egy csomó ott maradt ívre. Teljes példányt csak egyetlenegy tudott ezekből összeállítani és ez az ő birtokában van. Azon kívül még vagy öt-hat csonka példányt menthetett meg az enyészettől, a melyek közül három darabot magammal hoztam. (Ezekből a hozott példányokból a 65—128. lap és a vége hiányzik.)

Svédországban és Norvégiában, különösen a legéjszakibb részekben gyakran találhatni vándor apostolokat, a kik rendszeren a félreeső helységeket és vidékeket keresik föl, hol a lakos-

ság a templom távolsága és az ehhez való jutás nehézsége következtében ritkán vehet részt isteni tiszteleten. Ilyen helyeken a vándor apostolok gyűjtik magok köré a közönséget és betanult prédikációkkal, zsoltárok és imádságok olvasásával serkentik áhitatra, vallásosságra. Rendesen közönséges, műveletlen emberek, egyszerű parasztok, éjszakon többször lappok ezek a vándor prédikátorok, a kik kenyérkeresetből is űzik ezt a mesterséget. A kevés hivatott közt több a hivatlan, kiknek működését még a papok sem kísérik jóindulattal, mert többet ártanak, mint használnak. Magam kétszer voltam jelen ilyen vándor prédikatori szereplésnél. Az egyik különösen élénk emlékezetemben maradt. Öt évvel azelőtt Hatfjelddalban tartózkodván, egy napon jelentette háziasszonyom, hogy «bön» vagyis imádság lesz a házában, az emberek már össze vannak gyülekezve, nem jönnek-e én is hozzájuk. Mire lementem, a Svédországból átjött missionarius, így nevezte magát, már javában fújta kenetes hangon előadott beszédét. Sötét képekben tárta föl a hallgatók előtt a pokol rémeit, mindenféle változatban szólította föl őket bűnbánatra s beszédének hatása oly nagy volt, különösen az asszonseregre, hogy egyik-másik alig tudott megjuhászodni a görcsös zokogástól. E missionariusok újratoskodó fölléptével gyakran riktó ellentétben van életmódjuk. Parasitákként élőködnek egyes hiszékerty családokon és Hatfjelddalban, mint nekem az odavaló pap mesélte, tizenhét nő siratta meg egy ily alakoskodónak ocsmányságait.

A mi Bakke Andrásunk is vándor prédikátor volt, de úgy látszik, a hivatottak közé tartozott. Legalább arról tanúskodik testes zsoltárfordítása. Kiadójuk, elárusítójuk önmaga volt. Mikor az első ív ki volt nyomtatva, bejárta vele a lappok kunyhóit, elénekelt a benne foglalt zsoltárokat és csekély árért eladogatta. Mihelyt annyi pénze volt együtt, hogy a következő ív nyomtatása kitellett belőle, visszatért Tromsöbe s aztán a kinyomtatott folytatásokkal újra kezdte vándorútját. Ez az oka, hogy némely ív, a melynek jobb kelete volt, teljesen elfogyott.

A vándor prédikátorok intézményének szervezését újabb időben a Tromsö városában alakult «Norsk Finne-Mission» (norvég lapp-térítő társaság) vállalta magára, a mely nem csak több jóra való hivatott, nagyobb részt lapp eredetű «reise-predikant»-ot küld ki főleg a lästadianusi tanoktól fenyegetett vidékekre, hanem kiküldöttei és a papok útján számos imád-

ságos s egyéb vallási könyvet és szentírásbeli példányokat is osztogattat szét a szegényebb vagy a hit iránt közönbösebb lappok között.

A magammal hozott hét darab, külsejére nézve a mi ponyvairodalmi kiadásainkhoz hasonlító termék is a vallást akarja szolgálni. Egyszerű, sokszor egygyűjű történetkéek ezek, melyeknek azonban megvan a hatásuk az egyszerű emberekre. Mindegyiket egy kis kép díszíti, melyeknek ép úgy, mint a történetkéeknek, csak az a bajuk, hogy nem lappokat ábrázolnak és nem az ő életviszonyaiból vannak merítve. E kis elbeszélések közül három tisztán lappul van írva, négy azonban norvég fordítással is el van látva.

Tromsöben még a különösen lapp dolgokban gazdag múzeumot is megtekintettem. A pogány korból származó néhány tárgyon kívül, mint a varázsdob, a stallo csöve, melylyel a monda szerint az emberek vérét szokta kiszívni, a lappok életviszonyaira vonatkozó majd minden régibb és újabb eszközt megtalálunk itt. A különböző vidékek öltözékei, a halászó és vadászó szerek, a háztartásban használt tárgyak, a házi iparukra vonatkozó igen érdekes kezdetleges eszközeik, nyári és téli sátoruknak, turfakunyhójuknak, bódéjuknak mintái stb. szépen, áttekinthetően, szakértelemmel vannak csoportosítva.

Miután e városban elvégeztem dolgomat, a Nordland nevű hajóval délnek fordultam és Bodöben állapodtam meg. Ez a tengerparti városka a legalkalmasabb kiinduló pont több lapp nyelvjárás kutatására. Innen mennek a helyi hajók hetenkint egyszer-kétszer éjszak felé az Ofoten-, Tys- és Foldenfjordba, dél felé a Beieren- és keleti irányban a Salten- és Skjærstædfjordokba, a melyekben részint állandóan laknak többnyire a szomszéd országból átköltözött lappok és a melyekből másrészt néhány napi fúrasztó úttazás után a Svédországból élő lappokhoz is el lehet érni.

Bodöben két napig kellett vesztegelnem, míg a Skjærstæd és Saltenfjordba vivő helyi hajó elindult. A mint az első napon a postára megyek, az útczán egy lappot láttam meg. A Foldenfjordból jött ide csolnakon egy társával és ez útjára huszonkét órai evezésre volt szüksége. Azért keresték föl a távol Bodöt, hogy lisztet, czukrot és kávév vásároljanak. Minthogy a vásárlást már elvégezték, rábeszéltem, hogy jöjjön velem a lakásomra. Nem is sokáig szabódott és elindultunk a vendéglő felé.

Útközben betértem az üzletbe, hogy közönséges és bagó-dohányt vásároljak lappom számára és ez által nagyobb kedvet csináljak neki a rá várakozó unalmas munkára. Lappom a vásárlás alatt kint maradt, midőn azonban kiléptem, nem volt se híre se hamva. Meggondolhatta a dolgot s ott hagyott a faképnél. Szerencsére hamar kitudakolhattam, merre ment s nem sokára megtaláltam a tengerparton, a hol már megrakodott csolnakjában üldögélt. Öregebb társának biztatására aztán mégis ráfanyalodott a keserves dologra s néhány percz múlva már ott izzasztottam kérdéseimmel a vendéglőnek egy szobájában. Közbe-közbe kis szünetet adva neki, összesen mintegy hét órát töltöttem vele s ez idő alatt a foldenfjordi dialektusnak nem csak főbb alaktani sajátosságait állítottam össze, hanem egyes mondatokat és néhány elbeszélést is bírtam gyűjteni.

E vizsgálat alatt meggyőződtem, hogy a foldenfjordi nyelvjárás legközelebbi rokona annak, melyet hét esztendővel azelőtt a Lule lappmark jokkmokki egyházkerületében részleteesebben kutattam. És ez nagyon természetes is, mert a Folden fjordban élő hét lapp család a jokkmokki egyházkerülethez tartozó Qvikkjokk vidékéről költözött át Norvégiába. A főbb eltérő hangtani sajátosságok, hogy az *ä* magánhangzó nemcsak a következő szótagbeli *ē*, *i* hatása alatt változik *ē*-re, hanem a név- és igeragozás egyéb alakjaiban is. Rendszeres változásou megy keresztül az *oa* diphthongus is, mely a ragozás bizonyos alakjaiban *ō*-ra változik. A mássalhangzók eltérése közül legszembeszökőbb, hogy a jokkmokki *c*-nek rendszeresen *č*, a *š*-nek pedig *š* felel meg, például jokkmokki *ohcot* «keresni» ige itt *ohčot* alakban él; *vaššet* «menni» itt *vaššet*.

A tulajdonképeni tanulmányútam azonban csak most kezdődött. Július elején egy szerdai nap kora reggelén indultam el a Skjærstad és Saltenfjordot bejáró hajóval, hogy mindezek előtt a fjord végső állomására, Rognanba jussak. Tizenhárom órai hajózás után ott voltam a kicsiny, de e vidékre nézve igen jelentékeny helységben. A mint messziről közeledünk feléje, egész városkának képzeljük. Száznál jóval több épület emelkedik előttünk s a part mellett egész sereg kisebb-nagyobb csolnak himbálódik. Csakhamar azonban észreveszszük, hogy ez épületeknek csak igen csekély része lakott és hogy a legtöbb épület nem egyéb, mint bódé, tárház, melyekben a messze lakók halászeszközeiket és a templomba járás-

hoz szükséges holmiaikat tartják. A több mint hatvan kilométernyire benyúló rendkívül szép és aránylag termékeny Saltalennak (Sóvölgynek) Rognan a központja. Talán húsz lakóháza közt itt emelkedik az egész völgynek egyetlen temploma is, itt lakik az orvos s a templomtól félórára egy szomszédos tanyán a Fiskevaagnál a pap és a völgynek egyetlen hivatalos embere, a lensmand, a kibén a bíró, jegyző és rendőrtiszt egy személyben egyesül.

A hosszú völgynek közel háromezer lakosa van és ezek között öt vagy hat lapp-család. Földműveléssel, épületfához való törzsek kivágásával és szállításával, csonakkészítéssel foglalkoznak, januáriustól egész április közepéig pedig a Lofotok szigetcsoportján végbemenő nagyszerű hálászatokban vesznek részt. A lappok kivétel nélkül szegény emberek, a kik még nem régen azelőtt Svédországnak arjepluogi egyházkerületében éltek, a hol rénszarvas-tenyésztéssel foglalkoztak. Egykét szigorú tél azonban tönkre tette rén-nyájukat és e régi lakóikkal szomszédos völgybe költöztek, hogy egy kis földműveléssel, napszámmal, halászattal keressék meg kenyerüket. Az Evenesgaardban és Vasbottenben lakók még megtartották nemzeti viseletöket is, néhányan azonban, különösen az aszszonyok, már közönséges norvég ruhában járnak. Mindnyájan értik a norvég nyelvet is, a kis gyermekek pedig majdnem kizárólagosan ezt, s nincs messze az idő, mikor ez a csekély számú elzüllött töredék teljesen beleolvad a többi lakosságba.

Rognanba megérkezve, az ottani *qjástgiveri*-be (vendéglöbe) szálltam és első dolgom volt, hogy a lappok felől tudakozódjam. A kereskedőhöz utasítottak, a ki e tekintetben legjobb fölvilágosítást tud adni. Még az nap fölkerestem kettőt is s részint a Tromsöben, részint itt kapott útbaigazítások alapján megállapítottam további utazásom programját. Az egyik kereskedő említette ugyan, hogy itt közelében is lakik egy lapp-család, de mivel nem sokat bíztam az ilyen nagyobb helységekbe települt lappok nyelvismeretében s a norvég nyelv befolyásától már nagyon inficiálnak hittem, elhátároztam, hogy befelé indulok az országba s fölkeresem a nekem legértelmesebbnek dícsért lappot.

Másnap korán reggel akartam utazni, de mivel hirtelen förtelmes rossz idő támadt, delutánra halasztottam az elmenést. Addig, gondoltam, megnézem, miféle lappok azok, a kik Rog-

nan mellett laknak. Odamentemben az úton találkoztam egy norvég ruhába öltözött alig öt láb magas emberrel, a kinek egész tipusa elárulta, hogy lapp. Csakhamar megtudtam tőle, hogy ő ugyanaz a lapp ember, a kit keresek és elmentem vele a lakására. Rognantól talán tíz percznyi távolságra egy dombon volt a háza, mely semmiben sem különbözött a többi norvég szegényesebb házaktól. A picziny előszobába belépve meredek lépcsőn fölvezetett a padlásra. A padlás két részre volt osztva. A lépcsővel szemközt egy sötét térben mindenféle vaczak volt rendetlenül összehalmozva és kamarául szolgált. Deszkafal választotta el e térséget a padlásszobától, melybe igen alacsony ajtón keresztül kellett bebújni. Itt lakott ez a hatvan esztendő körül levő lapp ember ugyanolyan korú feleségével és egy nyomorék huszonnégy éves leányával. Két durván összerovott ágy, egy alacsony asztalka és két zsámoly magasságú padocska volt az egész bútorzat, egyetlen disze pedig a szarufákról lelógó hervadt levelű nyirfagalyak.

Mikor előadtam jövetelem czélját, kis szabódás után, különösen mikor fizetéssel kecsgettem, az öreg lapp késznek nyilatkozott, hogy rendelkezésemre bocsátja tudományát. Hogy dialektusába bele jöjsek, kezdetben szavakat kérdeztem tőle s egyes mondatokat, melyek a fontosabb grammatikai alakokat feltárják, majd Qvigstad lapp mesegyűjteményéből fordítottam le vele egy mesét norvégből lapp nyelvre. E kérdezősködésem közben tapasztaltam, hogy a milyen gyöngye lábön áll a norvég nyelvismerete, olyan erős a lapp tudománya. A család tagjai egymással mindig lappul beszéltek s a két öreg csak törte a norvéget. Az öreg lappal való vesződés közben jött be a földön csúszva a leánya, egy lábatlan, púpos teremtés, a ki egy darabig csöndesen nézte az apjával való kínlódásomat, majd megszólalt s a kényesebb helyeknél ő adta meg a kívánt fölvilágosítást. A tanítás szerepét ő vette át s csakhamar arra a tapasztalásra jutottam, hogy e nyomorék leányban megtaláltam, azt az individuumot, a melyet lapp nyelvi tanulmányaimhoz kerestem. Nem csak a lapp nyelvet beszélte és értette kitünően, hanem a norvég irodalmi nyelvben is járatos volt. Ez pedig nagy szó, mert az itteni lappok csak a saltdaleni, az irodalmi nyelvtől igen eltérő norvég dialektust beszélnek és ezt is törve.

Az itt nyert benyomások alapján elhatároztam, hogy

szombatig mindenesetre Rognanban maradok s ennél a családnál folytatom lapp nyelvi tanulmányaimat s csak akkor megyek tovább, ha látom, hogy várakozásomban csalódtam. Szombatig már csak azért is ott akartam maradni, mivel a kapott értesülések szerint ezen a napon a Saltdalenban tartózkodó legtöbb lapp be szokott jönni részint bevásárlás, részint a templomba menés céljából.

A következő napokon rendszeresen megkezdtem a gyűjtést és azon kellemes tapasztalatra jutottam, hogy ez a család szokatlan terjedelemben és frissességben őrizte meg a múlt idők hagyományait, mondáit és számos olyant is, a miről másutt már semmit sem tudtak. A jégkérget azonban csak lassankint sikerült megtörnöm. Kezdetben nagyon különös embernek tarthattak és majdnem megbotránkozást keltett bennök, midőn *stallū*-ról, *jēhtanis*-ről s más effélékről szóló elbeszéléseket kértem tőlük. Nem is akartak velők mindjárt előállni s ha nagy nehezen el is mondtak egyet, rendszerint kis erkölcsös leczkét csatoltak hozzájuk. Midőn pedig mindig jobban meg jobban faggattam őket, *stallū* mese helyett két gyilkos gazembernek a történetét beszélték el s mikor már leírtam, utoljára az én épülésemre a következő intést csatolták hozzá: «Végre arra kérlek tégedet, a ki ezeket leírtad és olvasod, imádkozzál az ég urához, hogy óvjon meg ilyen bünbeeséstől és ne légy olyan, mint az az ember, a kiről meséltünk».

Így folyt a gyűjtésem egészen szombatig. Ezen a napon csakugyan megérkeztek a lappok, egymásután toppantak be a padlásszobába, én pedig fölhasználtam az alkalmat, hogy velők beszédbe ereszkedve megtudjam, nem tér-e el az ő nyelvök lényegesen attól, a melyet Nils Anteres Domak vagy helyesebben Stomak (ez volt az öreg lapp neve) családjánál figyeltem meg. Tapasztalásom szerint a többi lapp is ugyanazt az arjepluogi nyelvjárást beszélte, beszélte annál is inkább, mert a legtöbben a rokonsághoz tartoztak.

Szombaton este elvégezve a lapp családnál dolgomat, visszatértem a vendéglőbe. A mint oda érek, egy bányász-zubonyba öltözött úri ember szólít meg németül, azt hallotta, hogy «Landsmann» vagyok. A megszólító Ausztriából szakadt e vidékre és a Sulitälma hegység tövében újabb időben föltárt nagy réz- és kénbányának volt az igazgatója. Most több mérnökkel egyetemben üzleti ügyekben jött ide a fjordot bejáró

hajóval s még az nap este vissza szándékozott vele indulni. Beszélgetés közben addig-addig magasztalta egy bányájában dolgozó lappnak kitünő énekmondó tudományát, addig-addig hivatgatott, unszolt, nógatott, hogy jöjjenek vele, nem fogom megbánni, míg végre nagy hirtelen elhatároztam magamat, hogy velök tartok. Hamarjában összecsomagoltam a legszükségesebb holmikakat és tíz óraker este ott voltam a hajón

Éjfél után egy óraker értünk Fineidet-be. Egy keskeny földnyelven való hat percznyi gyalogolás után elértünk az úgynevezett Nēdre vand (alsó tó)-hoz, a hol már várt ránk a bányatársaságnak az idén beszerzett kis gőzhajója, majd egy keskeny folyón át, hol a hajó járata ki van pecézve, a hatalmas sziklálktól szegélyezett Övre vand (felső tó)-hoz értünk, mely az előbbinél majd négyszer olyan hosszú és úgy reggeli fél négy óra tájban ott voltunk Skjönstue-ban. Itt egyelőre vége szakadt a hajózásnak. Előttünk van ugyan a folyó, de hatalmas vízesesét és sellőit látva, tisztában lehetünk vele, hogy ezen nem folytathatjuk útunkat. Az egész Sulitälma vidéke csak újabb időben lett könnyebben hozzáférhető és ez a bányatársaságnak az érdeme. Mivel a folyó hajózhatóvá tételét meg sem lehetett kísérteni, a lefolyt évben országutat építtetett és épen most keskeny vágányú vasút is van készülöben. Skjönstuetól fogva kocsin indultunk tovább. Kezdetben az 1148 méter magas Mid-dagsfjeld óriási sziklafalainak lejtőjén kapaszkodtunk fölfelé, aztán az alattunk maradó völgy megkerülésével az örökös hóval fődött Blaamand kopárkinyúlványain keresztül vitt merész útunk. előttünk teljes fönységében bontakozott ki a vakító hótömegű Sulitelma-csoportozat, míg végre elertük Fossent, azt a magányos tanyát, a hol a Langvand (hosszú tó)-ból jövő folyó nagy vízesést alkotva viszi tovább a gleccserek jéghideg vizeit az alantabb levő tavakba. A folyókhoz jutva, csólnakba szálltunk. Az első kilométernyi utat a Fossen-elv (Fossen folyó) rohanó habjain tettük fölfelé, a Langvand közelében azonban olyan sebes lett a folyása, hogy a hajósoknak a partra kellett ugor-niok és úgy húztak bennünket tovább, míg nyugodtabb vízbe értünk. A Langvand nagyobb részén végig hajózva, kilencz óra reggel lett, mire Furulundba, a bánya helyére jöttünk.

Mikor az út fáradalmaikt kissé kipihentem, első dolgom volt, hogy az annyira dicsért lappal beszéljek; de várakozásomban nagyban csalódtam. Per Vasau, ez volt a lappnak a

neve, igen ügyes bányász volt, tudott elég dalt is, csakhogy nem lappot, hanem norvéget és annyira volt, hogy már anyanyelvét is majdnem egészen elfeledte. Az akaratlanul vallott kudarcot némiképen enyhítette az a körülmény, hogy a bánya munkásai között több lapp is volt, a többek között egyik főmunkásnak a felesége, a kit férje egyenesen lapp sátorból hozott e vidékre. Ennél még az volt a baj, hogy rendkívül nehéz feje volt s egy fél óráig tartott, mire a legközönségesebb kérdésekre feleletet tudott adni. Három nap alatt alig néhány lapnyi jegyzetet bírtam a segítségével összeállítani, melyekből a quickjokki dialektust megismerhettem. E jegyzetem szokat, nyelvtani alakokat és két régebben lejegyzett mesének átdolgozását foglalja magában.

A quickjokki nyelvjárás, mint már említettem, legközelebbi rokna a jokkmokkinak és a mint itt alkalmam volt meggyőződni, abban különbözik leginkább tőle, hogy az *ä* itt is ugyanazon ragozásbeli esetekben változik *ē*-vé, az *oa* diphthongus pedig *ō*-vá mint a Folden fjordiban.

Furulundban való tartózkodásom utolsó napján kirándulást tettem a Sulitelma vidékének egy olyan pontjára, a hol esztendőnként ez időszakban már szoktak lenni lappok. Eleveztem a Langvand felső szélén levő Fagerlidba, onnan aztán másfél óráig köomladékokon kapaszkodtunk meredeken fölfelé, de kirándulásom célját, a Svédországból átjövő lappokat, még nem találtam szokott helyökön. Minden évben itt szoktak már július első napjaiban rénszarvas-csordáikkal lenni, az idén azonban nagyon későn köszöntött be a tavasz. Még június közepén is erős havazás volt mindenütt a lappmarkokban és a hosszú tél alatt számos rénszarvasuk pusztult el. Legnagyobb bajt az okozta, hogy közbe-közbe kissé olvadozott, de aztán ismét erős fagy köszöntött be és ennek következtében olyan erős jégkéreg képződött a hó fölött, hogy a szarvasok nem bírták alóla a zuzmót fölkaparni. Nagy részének aztán éhen kellett elvesznie. Még nagyobb bajuk volt a tavasszal született rénborjakkal, melyeket az idő viszontagsága és a hiányos táplálkozás még jobban megviselt. Sokkal gyöngébbek voltak a megmaradtak is, mintsem hogy a fárasztó útat a nagy hómezőkön és rohanó hegyi patakokon keresztül meg merték volna velök tenni és július eleje helyett csak augusztus első napjaiban értek e tájékra.

A Sulitelma vidékén való három napi tartózkodás után visszaindultam Rognanba. Távollétem alatt úgy látszik megváltozott a lappoknak rólam táplált véleményök, mert az öreg Nils Anteres avval a kérdéssel fogadott, hogy igaz-e az, a mit mondanak, hogy én vagyok olyan nagy úr, mint az ő papjuk. Hiába tiltakoztam ellene, azért az oda jövő lappoknak mégis, mint olyan embert emlegettek, a ki akkora úr, mint az ő papjuk. Most már tisztában voltak vele, hogy nem akartam őket kísértetbe vinni és nem csupa istentelenségből kérdezősködtem a *stallū*-k s más efféle borzalmas lények felől. Most már szívesen előszedegették emlékezetök tárházából azt, a mit a régi hagyományokról tudtak.

Ezután három hétig szakadatlanul folyt a gyűjtés munkája. Naponkint kétszer látogattam el hozzájuk s néha tíz óra este vetett haza a lakásomra. Az itt uralkodó örökös világosság alig tett különbséget a nappal és éjjel között. Fő mesterem, mint említettem, Nils Anteresnek a leánya, Else Britta volt, a ki szellemileg igen ki volt fejlődve. Az írás mesterségét, mint az odavaló pap is beszélte, egészen magától tanulta meg. Minta-lapokat kapott csupán és ezek alapján, minden külső segítség és útbaigazítás nélkül, olyan szépen belejött az írásba, mintha rendesen végzett volna iskolát. Olvasni is társaitól tanult meg de ezen a téren is kevés van a környéken, a ki vele versenyezni tudna. A pap küldözget neki rendesen olvasni valót, egyes erkölcsös könyveket és heti lapokat, melyeknek tartalmáról értelmesen számol be ámulattal hallgató szüleinek. Azon napon, mikor megkapta a *Familienbladot*, nem lehetett vele sokra menni. Ilyenkor zavartan, kapcsolat nélkül beszélt, lelkét az olvasásra kapott lap tartalma kötötte le. Kézi munkában is a legügyesebbek közé tartozik és otlétem alatt két norvég menyasszony is fölkereste, hogy a kelengyjök hímzését rábizák. Egy szóval, ez a nyomorék teremtés nemcsak saját lapp atyjafiai, hanem a norvég parasztok között is kiválik ritka értelmessége és az alapismeretekben való jártasságá következtében.

Igen élénk emlékező tehetsége és ügyes elbeszélő képessége is volt. Otlétem alatt száznál jóval több mesét, mondát, közmondást és dalt mondott tollba és elmenetelem alkalmával még koránt sem merítettem ki emlékezetének gazdag tárházát. A mint ő maga mondta, még néhány hónapig is eltarthatott

volna meseszóval. Időm azonban rövide volt kimérve és nem aknázhattam ki teljességgel a kedvező helyzetet. A folkloristikus szempont nálam úgyis csak másodrendű volt, a fő céljt pedig, a melyért ide jöttem, tudniillik a Pite lappmark arjepluogi dialektusának megismerését, elértem.

A szövegek összegyűjtésénél különben az egész család közreműködött. A meséket előbb úgy mondtam el, a nélkül hogy leírtam volna. Ilyenkor egyes helyeknél vagy az atyja vagy az anyja, később pedig hétszámra ott időző nagynénje szólt közbe és hol helyreigazítottak, hol pótoltak valamit. Csak miután a családi tanácson keresztül ment, vetettem papírra az egyes elbeszéléseket. Voltak egyes dolgok, különösen speciális lapp eredetű mondák, melyeket Elza nem tudott, mert szülei ezekkel a pogány dolgokkal nem igen hozakodtak elő. Kérdőzködéseimre kísült, hogy vagy az apja vagy az anyja, különösen pedig ez utóbbi, emlékeznek efféle hagyományokra. Ilyenkor az öregek vették át az elbeszélő szerepét; egyik a másik emlékező tehetségének jött segítségére s mikor végre összeállították a megőrzött adatokat, Elza foglalta még egyszer össze és mondta nekem tollba. Az öregeket ez utóbbi célra nem igen lehetett használni. Nagyon nehezen lehetett velök boldogulni valamely grammatikai adat megállapításánál is, mert mindent össze-vissza zavartak és itt ismét Elza volt az, a ki gyors fölfogó képességével hamar bele találta magát kérdező módszerembe és sokszor meglepő pontossággal tudott egyes kényesebb kérdésekben is fölvilágosítást adni.

Miután most számot adtam gyűjtésemnek külső körülményeiről, áttérek szövegeim nyelvészeti és tartalmi értékének megismertetésére.

Az a nyelv, melyet itt Rognanban volt alkalmam tanulmányozni, mint már említettem, a svédországi Pite lappmark arjepluogi egyházkerületének nyelve, melyről eddigelé egy sornyi közlemény vagy ismertetés sem jelent meg. Ez a nyelv, szókincsét tekintve, közel áll a szokásos svéd-lapp könyvnyelvhez, melyet az arjepluogi lappoknak már nem nagy fáradságukba kerül megérteni. Ezt a közelséget úgy kell azonban érteni, hogy azért sokkal jobban különbözik tőle, mint például a mi irodalmi nyelvünk a göcseji dialektustól. Hogy milyen fontos azonban nyelvészeti szempontból még a könyvnyelvhez ilyen közel álló dialektus tanulmányozása is, arról legjobban

itt végzett kutatásaim tanúskodnak. Több olyan lényeges kérdésre nézve találtam vizsgálatom közben fölvilágosítást, melyek ide jövetelem nélkül talán mindig homályosak maradtak volna előttünk.

Tudvalevőleg összehasonlító nyelvészetünknek egyik fontos kérdése, hogy milyen viszonyban van a lapp a finn nyelvhez. Budenz szerint a lappság távolabbi rokona a finnek, mint akár a mordvin vagy cseremisiz nyelv, Donner ellenben egyenesen a finn egyik dialektusának tekinti. Saját kutatásaim alapján meggyőződtem róla, hogy a lappság, ha nem is dialektusa, de az összes ugor nyelvek közül mindenesetre legközelebbi rokona a finn nyelvnek s e nézetemet még jobban megerősítette az arjepluogi nyelvjárás tanulmányozása, melynek egyes hangtani sajátosságai még több és szerintem alapos bizonyítékokat szolgáltatnak e kérdés megoldásához. Nagyon természetes, hogy jelentésem szűkre szabott keretében még csak meg sem kísérhetem, e kérdés tárgyalását. Elég ha itt még az Arjepluogban szerzett adatokra is csak röviden mutatok rá. Ilyen itt szerzett adat az, hogy számos olyan szóban változik át a ragozás egyes alakjaiban az *a* tömagánhangzó *i* (*é*)-re, az *o* pedig *u*-ra, melyeknek a finnben is *i*, illetőleg *e*, *y*, másutt pedig *u* felel meg. Kétségtől eredeti hangállapotot őrzött meg ezekben az arjepluogi nyelvjárás és a finnhez közeledő egyéb földtűnő hang- és alaktani sajátosságainál fogva bizvást föltehetjük, hogy az említett hangváltozások sem a véletlenül alapszanak.

Egyébként az arjepluogi nyelvjárás a többi lapp dialektusokhoz való viszonyánál fogva is elég tanulságot szolgáltat. Ez még megőrizte a legéjszakibb lappság *ʃ* és *ʒ* hangjait, megőrizte ezek *b* és *d* erősbüléseit ott is, a hol a többi svédországi lapp nyelvjárások közül már egyben sem találjuk, tudniillik diphthongus és *l*, *r* után is, és ebből azt következtethetjük, hogy az őskorban mind az említett mássalhangzók, mind pedig ez erősbülések az összes lappság közös sajátosságai voltak. Eredeti hangállapotra mutat az is, hogy a többi nyelvjárásokban használt legtöbb diphthongus helyett itt egyszerű hangok élnek. A többi nyelvjárások *oa*-jának itt *ō*, az *uo*-nak *o* és *ū* vagy *ō*, az *ie*-nek pedig *ē* felel meg.

Egyéb fontosabb hangtani sajátosságai, mint átmeneti dialektust jellemzik. Az éjszaki lapp nyelvjárásokban, mint tudjuk, rendszeresen él az úgynevezett mássalhangzó-erősbülés

és gyöngülés törvénye. A közép svéd-lapp ismert nyelvjárásokban ez a rendszeresség szünő félben van és számos szó csak egy alakban állapotott meg, rövid mássalhangzós töben hosszú, hosszú mássalhangzósban pedig rövid magánhangzóval. A déli lapp nyelvben aztán a mássalhangzó-erősbulés és gyöngülés teljesen megszűnt ragozásbeli tényező lenni. Az arjepluogi nyelvjárás, melyet a közép svéd-lappsághoz sorozhatunk, még rendszeresen megőrizte ugyan a mássalhangzó-változásnak említett törvényét, de több tekintetben látható már rajta a bomlás folyamata, mely aztán mind nagyobb meg nagyobb lesz, minél inkább haladunk dél felé. A Lule lappmarkban megtaláljuk még a *hkk*, *hpp*, *htt*, *hčč*, *hcc* erősbuléseket, Arjepluogban azonban helyettök *hkk*, *hhp*, *hht*, *hhč*, *hhc* fordul elő, melyekből aztán természetesen fejlődnek a délebben kizárólagosan használt *hk*, *hp*, *ht*, *hč*, *hc* aspirált hangok. A *gy*, *dd*, *bb*, melyek a ragozás alkalmával *kk*, *tt*, *pp*-re változnak, sem hangzanak itt már teljesen zöngésen, mint még Jokkmokkban is, hanem inkább félig zöngés *kk*, *tt*, *pp*, hangoknak, melyekből szintén legtermészetesebb az átmenet a délibb vidékek *kk*, *tt*, *pp* egy alakban megállapotott hangjaihoz. Teljesen ismeretlen Arjepluogban az éjszaki lappság *k*: *uh* változása is, mely tovább délre szintén nem található. — A magánhangzók terén az eddig ismert éjszaki dialektusokban se az *a*-nak rendszeresen *i*-re, se az *o*-nak *u*-ra változását nem találjuk, hanem igenis a déli nyelvben. E szerint tehát az arjepluogi ebben a tekintetben is átmenetet képez a déli lappságba.

Az alaktan terén szintén több fontos új adatot találtam. A többi közt igen kiterjedt használata van itt egy *k* ragos prolativusnak, mint *varrēk mannā* «a hegy mentében megy», *paiddēk kähcā* «fölfelé néz». Ennek eddigelé csak néliány névmásos határozó szón találtuk nyomát s jelentését inkább csak sejtettük. Egyébként alaktanilag nagyobbára a Lule lappmarki nyelvjárással egyezik meg. Nagyobb eltérései, hogy a névragozásban az egyes szám accusativusában az *u*, *v* mellett *p* (*b*) is lép föl, hogy az egyes genitivusban nagyobbbrészt *n* rag van, mely a lulei dialektusban csak némely szólásokban és névmásokon maradt fönn, továbbá, hogy itt az inessivusban már igen gyakran előfordul *-sne* az *-n* rag mellett. Az igeragozásnál a többes szám első személyében a *-p* mellett teljesebb *pe*, a dualis második személyében a lulei *-pihte* helyett *-pehtēn*,

a múltban pedig a *-me, -te, -ka*, dualisi ragok helyett teljesebb *-men, -ten, -kan* alakok élnek.

Több tekintetben különbözik e nyelvjárás a többitől, szókincse, mondattani sajátosságai által is, de ezekre ezúttal nem terjeszkedem ki és a mélyen tisztelt Akadémia engedelmével áttérek gyűjteményem tartalmának rövid ismertetésére.

A Rognanban följegyzett szövegek igen változatos tárgyak és mondhatom, hogy összes eddigi útazásaim közt, a gyűjtés mennyiségét és minőségét tekintve, egyik sem volt olyan eredményes, mint a mostani. A lappok közt a régi pogány korra emlékeztető hagyományok ma már kiveszöben vannak és nagy területeken ki is veszték. Itt azonban olyan helyre kerültem, a hol a régi hagyományokból még igen sokat megőriztek, habár a legtöbbit itt sem egészen eredeti tisztaságában és teljességében.

Gyűjteményemben meglehetősen számmal találhatók az olyan népmesék, melyek nagy vándorlásuk útjában a lapp sátorokba is betértek és a melyeknek másait Európa és Ázsia majd minden népénél megtaláljuk és a melyek egyszerű átvétellel útján kerültek a svéd vagy norvég mesevilágból a lappokhoz. A hol király, királyfi, királykisasszony és kastélyok szerepelnek, ott első tekintetre kitűnik a mese idegen volta és ezek csak annyiban érdekesek, hogy mikép olvasztotta bele a lapp nép a saját gondolatvilágába. Még a *stallū*-k és *jēhtanis*-okról szólók nagy része is az idegen hatás alatt keletkezett, de tagadhatatlan, hogy ezek között több olyan mese is van, mely a lappok eredeti képzelő tehetségének szülötte és a hajdani mythikus, ősmondai világból is őrizett meg egyes nyomokat.

A *stallū* eredeti lapp mesealak, a ki valószínűleg a hajdani vikingeknek köszöni lételet, a ki a lapp földön való térfoglalása közben gyakran összeütközésbe jött a lappal. Ennek az erősebb előtt meg kellett hátrálni, de aztán mindenféle csel alkalmazása által mégis kifogott rajta. Emberszerű lénynek van föltüntetve, a ki sátorban lakik, mint a lapp, van rőnszarvas-nyúja is, melyet rendszerint lappoktól rabol el és gyakran emberhússal él. Nagy termetű, hatalmas erejű, vas ruhát visel, van egy csöve, melylyel ellenségei vérért szívja ki. Mind oly tulajdonságok, melyek a pánczélos és később puskával lödőző normannra mutatnak. Nagy ereje mellett rendszeren igen ostoba.

Az újabban gyűjtött *stallū*-mesék közül elég lesz a következőt bemutatni: Egyszer egy *stallū* talált egy fiút és meg akarta magának sütni. A mint mennek, kérdezi tőle a fiú: «mitől félsz, öregapám?» Azt mondja a *stallū*: «nem félek mástól, mint a kígyótól. Ha ezt meglátom, messze elszaladok, nem bírom a hangját hallani». Eljutnak egy helyre s a *stallū* megparancsolja a fiúnak, hogy rakjon tüzet s ebben a tűzben akarta a fiút megsütni. Addigra míg jól ég, lefeküdt egy kicsit alunni. Míg aludt, a fiú nedves tuskókat keresgélt s azokat rakta a tűzre, hogy sísteregjen, pattogjon. Mikor elkezdett a fa sísteregni, fölkelte a *stallū* s azt mondta: «kelj föl, öregapám, kígyót hallok». A *stallū* kérdezte: «hol öregapácskám?» — «Amott a tűzben». Erre fölugrott, elkezdett hallgatózni s csakugyan hallotta, a mint sziszegett valami a tűzben s azt hitte, hogy kígyó van benne.

Erre megijedt, fölkapta a fiút, beledugta egy zsákba, a melyben minden pénze volt és szaladt vele, a mint csak a lába birta. Ezalatt a fiú fölhasította egy késsel a zsák fenekét, aztán kipottyant és minden pénz is kifolyott belőle. Mikor a fiú kiesett a zsákból, elkezdett kiabálni: «jaj a kígyó elért engemet, most megszúr!» Ekkor a *stallū* még jobban elkezdett futni, hogy a lába sem érte a földet. — Így szabadult meg a fiú a *stallū*tól, hogy nem sütötte meg és mikor hazaért, nagy örömmel beszélte el, hogyan tette lóvá a *stallū*-t és kapta meg minden pénzét.

A másik óriásszerű alakot, a *jéhtanis*-t következőképen írja le egyik mesém: «Volt neki egy nagy botja, a botnak a végében volt az élet és a halál; volt egy sapkája is s ha ezt a fejére tette, senki sem láthatta; volt egy kabátja s ha ezt rávette, úgy tudott a tengereken keresztülmenni, mintha szárazföldön járt volna és olyan csizmái voltak, hogy ha ezeket fölhúzta, egy lépéssel száz mérföldet birt megtenni». A mostani gyűjteményemben róla szóló mesék között egy sem különös érdekű, ismért mesék cselekvénye fűződik nevéhez.

Valószínűleg skandináv eredetűek az ördögről szóló elbeszélések is. Az egyikben a Faust-monda nyomát ismerhetjük föl. Egy ember kincsért eladja magát az ördögnek, a ki a legnagyobb boldogsága, lakodalma napján jön el érte. Egy másik mesében az ördög muzsikus képébe bujik és addig táncoltatja a mulató embereket, míg leszakad a lábuk és mind elpusztul.

nak. Egy harmadikban egy örökösen táncolni szerető lánynak tánczosává szegődik, a kit csak a miatyánk elmondása ment meg attól, hogy az ördög él nem viszi. — Az ördög azonban néha csuful is jár. Egy emberhez szegődik el szolgának. Mikor már fizetését meg kellene kapnia, hangos kiabálással elárulja a többieknek, ki a szolgálja, s erre az ördög bér nélkül megszökik.

Legváltozatosabb körűek a gyűjteményemben levő mondák. Ezeknek egy része a lappok pogány hitébe nyúlik vissza és tartalmuknál fogva rendkívül érdekesek. Az egyik az emberek boldog korszakát festi, melyet következőképen ír le: Valamikor igen jó, boldog korszak volt. Csupa tej volt a forrásokban, folyókban, az folyt bennök víz helyett. A fákon édes fűszerek, gyümölcsök függtek, magok hajoltak le az ágak, hogy az emberek elérhessék és ehessenek róluk. A fagyanta volt a zsírjuk, tapló volt a sajtjuk. A fák zöld levelei szolgáltak nekik ruhául s szélesek voltak, hogy egészen betakarhatták magokat velök. Nem volt arra semmi gondjuk, mit igyanak, mit egyenek, mibe öltözzenek. Könnyen jutottak eledelhez, mindenféle ehettek, a merre jártak, tejet ittak a forrásokból, folyókból s ha elszakadt a ruhájok, fogták a nagy faleveleket és magokra öltötték.

Arra már nem tudtak mesét mondani, hogy lett e más népek Schlaraffenlandjára emlékeztető boldog korszaknak vége.

Ős eredetűek az állatok teremtésére, keletkezésére vonatkozó egyes mondák is. Töredékei ezek egy nagyobb teremtési mondának. E töredékekből is kitűnik, hogy a lappok régi hite szerint két teremtő is volt, az egyik a gonosz szellem, a ki csak az élettelen testet bírta megalkotni és a jó szellem, az Isten, a ki az élettelen testbe lelket lehelt. A gonosz az emberek ártalmára akarja az egyes állatokat teremteni, de Isten rendszerint megakadályozza vagy legalább enyhíti az ördög gonosz szándékát. Mikor az ördög a lovat megalkotta, hosszú fogakat adott neki, hogy az embereket agyonharapja; azonban nem birt belé életet lehelni és Istent kérte meg erre. Isten adott is életet a lónak, de kimondta, hogy az embereknek engedelmes legyen és szolgálja őket. — A csukát is csak arra a célra akarta az ördög teremteni, hogy az embereket összeharapja, mikor a tavakon járnak. Isten azonban azt parancsolta, hogy az emberek rendelkezésére legyen és eledelül szolgáljon. — A kigyót

szintén csak azért teremtette az ördög, hogy az embereket halálosan megcsípje, midőn azonban Isten életet adott neki, meghagyta, hogy az embereknek orvosságul szolgáljon. A megölt kígyó gerinczét ugyanis megszárogatják és egy-két porrá tört ízét a kínosan vajjúdó asszonyoknak szokták beadni, hogy könnyebben szülhessenek. — Megteremtette az ördög a farkast is, de nem teremtett neki farkat, hogy gyors legyen és senki sem érhesse utol. Midőn azonban az ördög megkérte az Istent, hogy lelket adjon neki, ez kezébe fogott egy fenyőfa-koronát és utána dobta a futó farkasnak. Ez a fenyőcsúcs odanőtt a farkas hátuljához s azért van neki olyan hosszú nehéz farka s most azért bírják az emberek üldözés közben utolérni.

Ide tartoznak a rénszarvasra vonatkozó mondák is. Mikor a rénszarvas meg volt teremtve, még nem volt olyan ugráncsi, mint mostan, de az ördög azt akarta, hogy az embereknek sok bajuk legyen vele. Irigységből tehát beleköpött a rénszarvas lábába. Nyilaslyuk annak a helynek a neve, a hová a gonosz köpött és ettől lett olyan ugráncsi, hogy soha sem nyughatik.

Egyszer egy másik teremtő azt mondta a rénnel: «miért nem nyugszol te éjjel úgy, mint a többi állatok?» A rénszarvas azonban azt felelte: Nem azért élek én, hogy egy helyen aludjam». — Erre azt mondta neki a teremtő: mivel ilyen engedetlen vagy és nem fogadsz szót, hullasd a szőrödöt, a merre jársz és találjanak meg a farkasok, a mint éjjel szaladgálsz. Azóta hullatja el a rên mindenfelé a szőrét és szaggatják szét a farkasok, ha éjjeli kószálásában megtalálják. — A rénszarvas ez örökös kóborgását egy másik monda avval magyarázza meg, hogy nem akarta Istent egy mocsáron keresztül vinni.

Ugyan e mondakörbe tartoznak egyes más állatok eredetéről szóló mondák is. Hosszabb elbeszélés keretében tudjuk meg a békának és egy büzös bogárnak az eredetét. Volt hajanában két asszony. Az egyiket *Áhció-hētnē*-nek hívták, a ki gonosz teremtés, a másikat pedig *N'ā-rič-hētnē*-nek, a ki szelid asszony volt. *N'ā-rič-hētnē*-nek fiúgyermek, *Áhció-hētnē*-nek pedig leánya volt. Ezek az asszonyok egy napon találkoztak, mikor az erdőben bogyókat szedtek. *Á.-h.* szerette volna *N'.-hētnē*-nek fiúgyermekét és azt mondta, hogy fogadjanak. A kinek az edénye előbb tele lesz bogyóval, azé legyen a fiú. *N'.-h.* ugyan nem akart, de *Á.-h.* kényszerítette őt és aztán csakugyan fogadtak. Mikor elkezdtek a bogyót szedni, *Á.-h.*

félig tele rakta az edényét avarfűvel s így hamar megtelelt. Aztán oda szaladt N'.-h. h. h. és elvette a fiút, N'.-h. pedig megkapta a leányt. Erre mindegyik haza ment a lakására. A.-h. nagyon szerette a fiút, ez pedig azt hitte, hogy ez az asszony az ő igazi anyja.

Midőn a fiú megnőtt, az erdőbe ment vadászni és sok kövér madarat és más ennivaló állatot hozott haza és vad rénszarvasokat is lőtt. Egy napon, mikor hazajött a vadászatról, anyja épen dalolt és nem tudta, hogy a fia hallgatózik. Hát a fiú meghallotta, hogy anyja e dalában azt mondta:

«En itt vagyok kövér asztal mellett
N'ävié-hēnē üres nyálat nyelhet.»

Gondolkodóba esett a fiú, hogy ugyan mit motyog itt magában az anyja, de nem szólt semmit. Máskor ismét elment vadászni és igen messzire eltévedt. Egyszer csak látja, hogy füst száll föl egy sátorból. Odamegy, fölmászik a sátorra, betekint a sátor tetején levő füstlyukon és látja, hogy a sátorban két asszony van, az egyik öreg, a másik fiatal és azt is látja, hogy bocskorszéleket főznek. Azelőtt megsütötték, ma pedig megfőzték. Erre a legény hájdarabokat dobált a füstlyukon keresztül a fölö fazékba s mikor a háj megfőtt, zsírt eresztett magából. Ekkor azt mondta a fiatalabbik az idősebbiknek: «Íme zsír úszik a fazékban!» — «Úszik ám az anyád oldalából, a ki a fiamat ellopta,» felelt az idősebbik. De aztán maga is oda nézett a fazékhoz és látta, hogy csakugyan zsír úszik rajta. Aztán fölnézett a füstlyukra s midőn észrevette a legényt, azonnal megismerte és azt mondta neki: «hogyan jöttél ide, fiam?» Erre a legény leszállt a sátorról, belépett és N'.-h. mindent elmondott neki, hogy mi történt.

Mikor a legény meghallotta, hogy A.-h. nem az igazi anyja, hanem álnok úton úgy rabolta el, azon gondolkodott, hogyan szabadúljon meg tőle. A vad rénszarvast, a mit ma lőtt, ott hagyta az anyjának eledelül, aztán haza ment. Mikor haz ért, igen nagy tüzet rakott a sátor körül, akkorát, hogy meggyuladt tőle. A.-h. beleesett a tűzbe és elkezdett kiabálni: «jőjj fiam, segítsd meg emtető anyádat!» Mikor pedig a legény nem jött a segítségére, kikiáltott hozzá: «bizonyára megtaláltad már szépséges anyádat!» Hát benne égett A.-h. s mikor elégett, kompo rowdē (egy bogár) lett belőle.

.. Azután a legény elment az anyjához és megmondta neki, mit csinált. Most még azt a leányt is meg akarta ölni. Anyja nem akarta engedni, de a fiú azt mondta: «meg kell ölni, az is csak olyan, mint az anyja!» Hát elhívta a legény a leányt magával játszani s a mint egy tó körül kergették egymást, egyszerre csak beletaszította a leányt a tóba és béka lett belőle. Azért van a békának ugyanannyi tagja, mint az embernek.

Így kapta vissza N'.-h. a fiát s most már nem kellett többé éheznie, mivel a fia nagy vadász volt.

A harkály eredetét a következő mesével magyarázzák: Egyszer, mikor az Üdvözítő a földön járt, egy asszonyhoz jött, a ki éppen kenyeret sütött. Ez asszony igen keményszívű és kapzsi volt s mikor az Üdvözítő kenyeret kért tőle, csak úgy akart neki adni, ha előbb a fáját föl vágja. Míg az Üdvözítő a fát vágta, fogott egy kis tésztát és oda tette sülni. Mikor megsült, igen nagy kenyér lett belőle, hogy a fősvény asszonymak nem volt szíve odaadni az Üdvözítőnek. Mikor ez bejött és megkérdezte, kész-e a kenyér, azt felelte, hogy még nem. Újra kiment az Üdvözítő fát vágni, az asszony pedig fogott egy még kisebb darab tésztát, hogy abból süssön kenyeret. Azonban ez még sokkal nagyobb lett, mint az előbbi és el sem fért a sütő vason. Megint kérdezte az Üdvözítő, hogy kész-e már a kenyér s az asszony megint röstellte odaadni azt a nagy kenyeret és újra kiküldötte fát vágni. Azután még kisebb darab tésztát fogott, a kenyér azonban sokkal nagyobb lett, mint az előbbiek. Harmadszor is bejött az Üdvözítő megkérdezni, hogy kész-e a kenyér s mikor most sem kapott, azt mondta az asszonymak: «mivel olyan fősvény voltál, hogy csak úgy akartál kenyeret adni, ha előbb fát vágok érte s mivel akkor sem adtál enni, mikor a fádat föl vágtam, most az lesz a büntetésed, hogy magad vágd a fát és úgy keresd meg élelmedet». — Erre ez az asszony úgy repült ki a füstlyukon, a mint a sátorban üldögélt és madárrá változott. Fekete és fehér kendő volt a fején, azért repül ez a madár mai napig is fekete meg fehér fejjel az erdőben és kopogtatja a fákat, a merre jön. Ennek a madárnak harkály a neve.

A holdra vonatkozólag is sok monda forog közzájön. Újabb gyűjtésem közt a legérdekesebb a sütő holdra vonatkozó. Az őszi idején világitó holdat nevezik sütő holdnak, melyre nem szabad ujjal rámutogatni. Egy öreg emberrel egyszer

három gyermek volt együtt a sátorban. Ezek egyre oda mutogattak a holdra és kiabáltak: amott a hold, a hold, a hold! és az öreg nem intette őket, hogy csendben maradjanak. A szomszédban lakott egy öreg asszony szintén egy pár gyermekkel, de ez nem engedte őket kiabálni. Éjfél tájban észreveszi ez az asszony, hogy nem süt a hold és kiment. Hát látja, hogy a szomszéd sátor égett, a hold pedig ott ült a fa tetejében. Mire az asszony oda ért a szomszéd sátorhoz, addig a hold lenyúzta annak az embernek a bőrét és az érkező asszonytól azt kérdezte: «mit akarsz?» Az asszony megijedt és azt mondta: «tűzért jöttem». Hát a hold adott neki egy darabot az emberből s egy kis paraszat s ekkor az asszony hazament. Aztán a hold megsütötte ezt az embert és a kiabáló gyermekeket s mikor ez megtörtént, ismét fölszállt az égbe. — Éjfélkor mindig zörögnek, hajladoznak a fák s azt mondják, hogy azért hajladoznak, suhognak, mivel a hold a tetejükben ült és nagyon nehéz volt.

A régi medvekultusznak is maradtak nyomai. Egy asszony elszökött testvéreitől, a kik gyűlölték őt. Az erdőben barangolva egy medve barlangjába bújt. A medve azonban nem bántotta, hanem feleségül vette és egy fia született. Mikor megöregedett, azt mondta a fiának: «nem hagyhatok neked semmit sem örökségül, hanem ha azt hallod, hogy meghaltam, menj oda azokhoz az emberekhez, a kik meglöttek és kérd tőlök a bőrömet; ha pedig nem akarják odaadni, berkenye-veszszővel háromszor csapkodd meg a bőrömet.

Egy idő múltával, hallja a fiú, hogy az emberek egy helyen olyan medvét löttek, a melyiknek arany gyűrű volt az orrában; arany gyűrű az orrában volt ugyanis az ismertető jele. Ezek éppen megnyúzták a medvét és a húsából fől is tettek főzni. Mikor odaért, elkérte tőlök a medve bőrét, de sehogy sem akarták odaadni. Erre elment az erdőbe, berkenye-ágakat tördelt s mikor visszajött, ismét megkérdezte, neki akarják-e a bőrt adni. Megint csak megtagadták tőle. Ekkor fogta a berkenye-veszszőt s a mint rácsapott a fazékra, ez csupa vér lett. Megijedtek az emberek, de mégsem akarták a bőrt odaadni. Most másodszor is rácsapott a fazékra és a medve húsa, csontja össze kezdett állni. Erre igen nagyon megijedtek az emberek és odaadták neki a medve bőrét. Ha a legény háromszor rácsapott volna a fazékra a medve föltámadt és az embereket

szétszaggatta volna. — Mivel a medvének parasztasszonytól emberfia lett, azért mondják a lappok ma is, hogy a paraszt medvecsaládból származik, a medvének egyik neve pedig most is *tašša*, vagyis «paraszt».

A medve bőrével a lappok mai napig is több bűbájosságot visznek véghez. Van gyűjteményemben egy elbeszélés, mely igazán megtörtént dolgot ad elő és annak a családnak szeme láttára történt, a hol szövegeimet följegyeztem. Egyszer egy lapp jött hozzám, a kiről híre járt, hogy ért a varázsoláshoz. A faluban egy beteg paraszt volt, ehhez hívták el gyógyítani. A gyógyításhoz úgy készült, hogy nappal berkenyevesszőket hozatott feleségével s aztán éjjel kiterítette a medve bőrét a padlóra, rá-rácsapkodott a berkenye-vesszőkkel, elkezdett hozzá könyörögni s így szólt: «*tašša, čuoččaltahtē tāčcau!*» «paraszt, állítsd talpra, gyógyítsd meg a parasztot!»

Ósi hagyományt őrizett meg egy másik medve-monda is. Ebben a medvét elevenen el akarják égetni, de nyolcz ember sem bír vele semmire sem menni. Csak mikor a kilencedik, másik versio szerint két édes testvér jön hozzájuk, bírják legyőzni és aztán oda hurczolják a nagy tűzre s elevenen elégetik szőröstül, bőrostül. Nagyon valószínű, hogy egy nagyobb medve-éposznak a töredékei e prózai alakban megőrzött mondák.

A régi pogány vallás főtényezői közé tartoztak az úgynevezett *noidē*-k, a kik körülbelül a magyar őskori táltosoknak felelnek meg. Ők voltak a népnek papjai, ők látták el az isteneknek hozott áldozatokat, egy varázsdob segítségével megjósolták a történendőket s bűvös igékkel, hasznos füvekkel gyógyították a betegeket. E *noidē*-knak emberfölötti erőt tulajdonították, a kik az istenek és emberek közötti érintkezést közvetítették és arra is képesek voltak, hogy különböző állatok alakját öltve, kárt tegyenek emberben, állatban. Némelyik e táltosok közül egész mondahőssé vált és itt Rognanban különösen egy *Annā Völlā* nevű noidét emlegettek, a ki a leg-híresebbek közé tartozott. Egyszer, a mint ment, egy másik *noidē*, a kivel haragban volt, szintén azon az úton szánkázott. Egyszerre csak látta, hogy *Annā Völlā* rénszarvasa összegyogyott, aztán látták, a mint *Annā Völlā* a szán istrángját a nyaka köré vetette és szánját, rénszarvasát hátrahagyva, farkas képében iramodott tovább. Senki sem mert utána menni.

Ugyanez egy későbbi alkalommal farkasokat küldött a másik varázslónak a rénnyjára s mind összeszaggatták a szarvasait. Ennek nem volt annyi ereje, hogy Annā Vellā varázslását meg bírta volna akadályozni. Ez a híres táltos előre megjósolta a halálát. Egy tavasszal halt meg, mikor még nem volt itt az áldozás ideje. Ősszel szoktak a táltosok áldozni és most maga volt az áldozat. A mint egy tóban halászott, elszakadt a hálókötél, hanyatt beleesett a vízbe s meghalt. A többi lappok kivették a tóból, egy szigeten temették el, a varázsdobját pedig a feje alá tették. Ott pihen az ítélet napjáig.

Egy másik svédországi táltos medve képében szökött átjárni Norvégiába s a parasztok lovait szaggatta szét. Egy okos ember volt köztök s ez mindjárt tudta, hogy aligha igazi medve teszi ezt a nagy pusztítást. Követte a medve nyomát messze be Svédországba és egy kunyhó előtt meglátott egy medvebört. Ralött s ekkor benn a kunyhóban följajdult egy ember és meghalt. A táltos volt ez, a ki mikor hazaért, mindig levetette magáról a medvebört és emberi alakot öltött. Lelke azonban ott volt a medvebörben és meg kellett halnia, mikor erre rülöttek. — Gellivare vidékén élt egy táltos, ez nem tartott pásztorokat a rénnyjá mellett, farkasok őrizték rénszarvasait és mindenben szót fogadtak neki. Ha valaki rénszarvasokat vett tőle, nem bírta messze terelni. Láthatatlan alakok jöttek utána és borzasztó zajt csapva fenyegették. Örültek a vevők, ha ép bőrrel megszabadulhattak.

Különös módon szerzett magának norvég menyasszonyt egy táltos. A szülék nem engedték be a leányhoz és bezárták előtte az ajtót. A táltos azonban csak ráfújt a kulcslyukra és az ajtó azonnal megnyílt előtte, mikor pedig elment onnan, a leány akarva nem akarva követte őt messziről.

Egy noidē bejött a városba, de előbb elment a temetőbe s a halottakkal beszélgetett. A szánját ott hagyta a piac közepén, maga pedig elment lefeküdni. Éjjel odajött egy tolvaj, kiveszi a pálinkás üveget a szánból, de nem bírt belőle inni, sem az üveget vissza tenni. Ott kellett egész éjjel a szán mellett fagyoskodva, dideregve állnia. Csak reggel szabadította meg kínjából a táltos, kinck holmiját láthatatlan szellemek őrizték.

A lappok régi istenei közül az arvidsjauri lappok csak egynek az emlékét őrizték meg, *Aččk-ét*, a dörgés istenének nevét. Egy mondában szerepel, de itt sem biztos, hogy maga

követte el a benne előforduló csodálatos dolgot, vagy pedig egy noidē varázslatának hatása alatt mutatta-e meg erejét. Egy lapp embernek a rénszarvában nagy betegség ütött ki, annyira kisebesedett a rénszarvasok tőgye, hogy nem lehetett őket megfejni. Egy napon hozzájuk jött egy ember s mikor megtudta, hogy mi a baj, három darabra törte a pipáját és három irányba dobta el. Erre rettenetesen kezdett dörögni és a dörgés a nyáját abba a három irányba szórta, a merre az idegen a pipadarabokat hajította. Ettől aztán meggyógyult a nyáj s lehet, hogy az idegen ember maga *Acék* volt.

Számos mesém van azonkívül a lappok mythosi világának, babonás fölfogásának több apróbb lényeiről. Még most is igen élénken él köztök az a babonás hit, hogy az emberek lakása közelében a föld alatt szintén élnek emberszerű lények, a kiknek ugyanaz a foglalkozásuk, mint a lappoknak vagy a svédeknek, norvégeknek. *Kinē* (többes szám: *Kitniha*) a nevek itt Arjepluogban ezen az emberek iránt barátságos lényeknek. Gyakran föl is keresik őket a lakásukban. A ki azonban meglátja őket, annak nem szabad őket megszólítania, hanem legjobb, ha mindjárt lefekszik s valamivel letakarja az arcát, hogy ne is lássa őket. A *kinē*-k adót is követelnek az emberektől. Egyszer egy fiatal asszony hűvös, ködös időben őrizte a nyáját és hallotta, a mint egy *kinē* dalolt s e dalában az mondta, hogy adót vár a fiatal gazdától. Másnap egy rénszarvas-borjú esett bele egy hegyhasadékba, de az emberek kihúzták. Nemsokára azonban egy nagy meddő réntehén esett bele a hasadékba s ezt már nem bírták az emberek kihúzni, csak hallották, a mint ott bögött a föld alatt. Ez volt az az adó, a mit a *kinē* akart.

A *kinē*-k eredetét az arjepluogi lappok a következő mondával magyarázzák meg: Hajdanában maga az Üdvözítő vándorolt a földön és vándorlása közben eljutott egy házba, a hol sok gyermek volt. Az anyjuk azonban szégyelte, hogy olyan sok gyermeke van s mikor emberek jöttek hozzá, eldugta őket. Mikor látta, hogy jön az Üdvözítő, akkor fogott két fiút és két lányt s eldugta őket a pinczébe, aztán arra a kérdésre, hogy nincs-e több gyermeke, azt hazudta, hogy nincs. Az Üdvözítő elmente után elő akarta a gyermekeket hozni, de nem találta őket többé. Eltűntek a föld alá és *kinē*-k lettek belőlök.

Több mondában egy *éhpēr* nevű lény szerepel. Kisdied korokban megölt gyermekeknek kísértetei ezek, melyek a gyil-

kosság helyén addig sírnak, jajgatnak, míg anyjuk, apjuk kitudódik. Egyik mesében az ilyen *ēhpēr* szétszaggatja szüleit, midőn nem felelnek köszönésére. Megkínoz azonban más embereket is s csak úgy lehet tőle megszabadulni, ha a késsel fordítva szúrnak feléje s aztán elejtik. Póru jár azonban az, a ki igazán meg akarja szúrní. A ki az ilyen *ēhpēr*-rel találkozik, legjobb, ha mindjárt megkereszteli s ha nem tudja, fiú vagy lánygyermek volt-e, kettős nevet is adhat neki.

Úgy látszik, norvég eredetű a több mondában *Rauka* név alatt előforduló lény. Ez a vízbe fult embereknek följáró kísértete, a ki addig rémíti az embereket, míg rá nem találnak és szentelt földbe el nem temetik. A rauka sokszor megtréfálja, boszantja is az embereket, de jaj annak, a ki ezért bántani meri. Egy lapp embernek a csolnakjában egy rauka mindent fölforgatott. A lapp ember egyszer megleste s evezőjével rávágott. A rauka erre eltűnt, de azt mondta, hogy hat esztendő múlva eljön majd érte. Mikor ez az idő letelt, s az ember ugyanazon partra ment halászni, a rauka érte jött és elvitte.

A többi halottakról azt hiszik, hogy haragusznak azokra, a kik nyugalomukban háborítják. Egyszer víg legények lövöldöztek a temető tájékán s a halottak mind kikeltek sírjukból.

Gyűjteményemnek igen értékes részét képezik a babonák és különösen a betegségek gyógyítására vonatkozók. A legtöbb betegséget eredeti módon kuruzsolják. Ha valakinek a feje fáj, fog egy békát és addig tartja a markában, míg a béka egészen elkábúl. Mikor egy darabig a kezében tartotta, a vízbe ereszti, hogy föléledjen, aztán ismét fölveszi és megint addig tartja a markában, míg elkábúl. Ettől aztán meggyógyúl a fejfájása. Ha nagy békát vettek és ez beleharapott a markába, akkor késsel kell a békát róla levágni azon bőrrel együtt, a melybe beleharapott, mert a béka állában méreg van.

A leggyökeresebb kúra náluk az úgynevezett *towle* vagy taplógyújtó kúra. Ha valakinek a háta, térde fáj, füle folyik és egyéb helyen érez fájást, a fájó helyet *towlē*-vel égetik meg. Vesznek egy ágvéget, gömbölyűre összehajtják, aztán megfaragják a taplót, hogy alsó vége széles, a felső pedig hegyes legyen, ezt ráteszik a vesszőkarikára és aztán a fájó helyen meggyújtják. Háromszor kell ezt egymásután ismételni, mindig kisebb *towlē*-vel. Az égetett helyet aztán orrváladékkal kenik és

banyaposz porával hintik be. — Nils Anteres három ilyen *toüle*-kúrán keresztül ment helyet mutatott a testén.

Ha valaki valami betegségét érzi, elmegy olyanhoz, a ki tud a betegen segíteni. Ha ez hajlandó őt gyógyítani, este felé keztyüs kézzel elmegy az erdőbe kövekért s mikor az első követ fölveszi a földről, azt mondja ez az ember: «én most tégedet a halottaktól veszlek kölcsön», s avval megkereszteli a követ és betakarja egy kendőbe. Jól meg kell azonban jelölnie azt a helyet, a hol a halottaktól vette kölcsön a követ. Aztán elmegy egy másik helyre, onnan is vesz egy követ s azt mondja: «tégedet ím a tengerből veszlek kölcsön!» Megkereszteli ezt is s miután betakarta a kendőbe és ismét jól megjelölte, honnan vette, tovább megy egy harmadik helyre, onnan is vesz egy követ és azt mondja: «tégedet a földből veszlek kölcsön». Megkereszteli ezt a harmadik követ is, betakarja egy kendőbe s miután jól megjelölte a helyet, haza megy a sátorba. Itt megtüzesíti a köveket, aztán kiveszi a tűzből s mikor kihültek, igen gondosan betakarja s a sátorgerendák alja alá teszi, hogy se a kutya meg ne szagolhassa, se más ember hozzá ne nyúlhasson. Éjjel alusznak s a köveket ott hagyják a sátorczölöpök alatt. Mikor nappalodik, kimegy a köfürdő-készítő vízért, akár folyó, akár álló vízért s mikor talált, ismét bemegy a sátorba, aztán odamegy a kövekhez és ismét megtüzesíti őket s mikor megtüzesítette, fogja az egyiket és beleteszi a vízbe, aztán a másikat, aztán harmadikat és szintén beleteszi a vízbe. Erre a kövek elkezdenek sisteregni, szólni. Ha az a beteg minden tagjában beteg, akkor mind a kövek szólnak különböző hangon, ha pedig egy helyen kapott betegséget, akkor csak az egyik kő szól. Mikor a kövek már nem szólnak többé, kiveszi őket a vízből s ismét oly gondosan betakarja, mint az előbb tette. Aztán fog egy csészét, de ennek igen tisztának kell lenni, avval merít abból a vízből és odaadja a beteg embernek inni. Mikor a beteg megitta, a köfürdő-készítő kiküld minden embert, levetkőzteti a beteget anyaszült mezítelenre és megmossa avval a vízzel. Miután megmosta, ismét elindul, hogy keztyüs kézzel visszavigye a köveket oda, a honnan vette. Kutjának nem szabad követnie, embernek nem szabad látnia. Mindegyik követ a helyére kell tenni, még pedig szépen gondosan, hogy egészen úgy legyen, mint a hogy elvette. Ha nem ismeri meg azt a helyet, a honnan a köveket vette és hibás helyre teszi, akkor a köfürdő-készítő, úgy mondják, megbolondul.

Már három hétig időztem az arjepluogi lappoknál s bár mindennap faggattam őket dalért, mindig azt felelték, hogy nem tudnak. Dúdolt ugyan valamit az öreg asszony, de csak úgy a forma kedvéért s ezt sem akarta meg nem is tudta tollba mondani. Elza szerint csak az anyja tud még valamit a régi dalokból, ők most már vagy norvég dalokat dalolnak, vagy pedig magok csinálnak lapp verseket. A lappoknál kiki arról dalol, a mi épen eszébe jut, a mi épen figyelmét megragadja, a legnagyobb része csak dallamot dúdol, szöveget csak az ügyesebbek, a *čëppë joikat* csinálnak hozzájuk. Az ilyen ügyesebb lapp leánynak vagy legénynek megvan a maga dala, a melylyel társaságban előáll. A mint lassankint kitűnt, az a család, a melynek körében időztem, ilyen ügyesebb verselő család volt. Van gyűjteményemben egy gúnydal, melyet ők csináltak egy ismerős leányra, a ki minden áron völegényt akart s mikor egy végre jött hozzája, az is a faképnél hagyta. Egy verset búcsúzásra nekem is írt Elza Britta.

A legfontosabbak azonban azok a versek, a melyek a múltból maradtak rájuk és ezeket csakis az öreg asszony ismerte. Ha Elza nem tud írni, akkor én soha sem bírtam volna ezeket lejegyezni és különösen nem bírtam volna a rhytmust és versalakot hamarjában fölfedezni. Így azonban Elza jegyezte le őket anyja elmondása után s miután figyelmeztettem, hogy ép úgy vannak az ő dalaikban külön strófák és sorok, mint a zsoltárookban és egyen végig mentem vele, azonnal ki tudta jelölni, meddig tart egy sor és hány sorból áll egy-egy költemény versszaka.

A régi dalok elég változatos tárgyúak. Igen régieknek látszanak a *Peivē rullē* «nap dala», a *pēr'tna rullē* «medve dala», *rēhpcha rullē* «róka dala», *pūhcū rullē* «rénszarvas dala», *jāmikij rullē* «halottak dala», *hējūn rullē* «szegény ember dala» stb. Följegyeztem egy-két szerelmes dalt is, egy leánykérő dalt és a «a lyánynak örömdala» és «a lyánynak bánatdala» címűt. Összesen tizenkilencz vers van gyűjteményemben.

Mutatványul im a következők:

Szerelmi dal.

Hugom, hugom, kedvesem,
Jaj, be szép vagy énnekem!

Nagy te hozzád a szerelmem,
Érted ég csak az én keblem.

A te szemed jaj be ékes
A te szácskád jaj be édes!

Álmomban vagy minden éjjel
S érted ver a szívem ébren.

Leánykérő dal.

A legény így kéri meg a leányt:

Jó napot, jó napot. lyányka!
Igy köszöntlek téged máma

Beszélhetek-e te veled?
Kitárlhatom-e szívemet?

Jó, szép, drága, kedves egrem,
Érted dobog, lángol keblem.

Kedvesem, mondd. vágyosz-e lenni?
Nem várhatok, jőjj felelni!

Oh, felelj, szép. ifju lyánykám,
Nélküled csak bánat vár rám.

Ha nem hallgatsz meg engemet,
Megrepszted a szívemet.

Bárcsak engem választanál!
Jaj, de föl is vidítanál!

Oh kedvesem, szép ga'ambom,
Kérlek, légy a menyasszonyom!

Szeretlek, a meddig élek,
Mindig csakis érted égek.

A leány ezt feleli rá:

Adj Isten, adj Isten, testvér,
Hát téged ma ugyan mi ér?

Nevessek-e mostan rajtad,
Vagy megmondjam az igazat?

Harmadik lapföldi útam.

Nem nevetek, testvér, rajtad,
Elhiszem, mit kimond ajkad.

Beh szép vagy te, oh szerelem,
Jó voltodat be dicsérem!

Ha szeretsz, én is szeretlek,
Őszintén felelek néked.

Menyasszonyod mért ne lennék,
Csak szülémnek szólj róla még.

Ifjú vagyok, de meglátod,
Leszek én hű hites társad.

A szegény ember így panaszkodik:

A szegénynek nagy a gondja,
A gazdag csak nevet rajta;
De szegénynek is süt
Az irgalom napja.

Isten, a ki minden embert
Egyformának megteremtett,
A szegényt sem hagyja
Elveszni nyomorba.

Ne bántson a gond keserve,
Rajtunk Isten nagy kegyelme,
Megsegít az minket,
Megsegít örökre.

E régibb lyrai tartalmú versek legnagyobb része általában nem közvetlen érzelmeket zeng, hanem inkább helyzet-dal, mely, mint a fentebbi, majd a szegény ember keservével, majd az árván maradt gyermek, majd az öregek panaszával foglalkozik.

A régibb pogány világból, a medve-kultusz korszakából maradt fenn a következő

Medvedal.

Szalad erdők szépe díszes bundájában,
Sok barát, ellenség vadász rá hiában.

Aluszik keresztül hosszú, hideg télen,
Jó ízű álmában elmerülget mélyen.

Nyolcz erős embertől nem fél olyan könnyen,
Ámde két testvértől ijed, rémül szörnyen.

Ékes szép medvécske, mindenki kiáltja,
Te vagy az erdőknek hatalmas királya.

Jaj de szép fényesen ragyog a te bundád,
Mennyire díszes vagy, oh ha te azt tudnád!

Egyszer azt az arany gyűrűdet is hordtad,
Bőrödét fiadra örökségül hagytad.

Erdőknek királya, mostan Isten veled,
Ne szórd szét nyájamat, oh te leges legszebb!

Mikor nagy hirtelen föltűnsz a domb hátán,
Dicsérő dalodat zendíti rá a szám.

Verses elbeszéléseik is vannak, különösen az állatokról.
Én a rókaról jegyeztem le kettőt. Az egyik ím a következő:

Egyszer róka koma holtnak tette magát,
Az útra letette vöröses bundáját.

Arra jött egy ember hallal csöndben hajtván,
S nemsokára róka ott a szánon rajta.

Tovább ment az ember s ekkor a mi rókánk
Addig mesterkedett, míg szétment az istráng.

Halas szán elmaradt és a hunczut róka
A sok halat mind a nagy erdőbe hordta.

Vén róka volt, okos volt,
Halat egyszer így lopott.

E család körében egyéb tekintetben is sikeres volt a gyűjtésem. Jegyeztem föl egyes káromkodási formulákat és egy csomó közmondást is, melyek a lappok között talán még ritkábban találhatók, mint a verses költészet termékei. A lappok szelid természete mellett persze a káromkodás sincs igen kifejlődve s nekem, mint legborzasztóbb káromkodást ezt mutatták be: «*kur'titat!* szakadjon a fejed ketté!» (*kūr'titat! tē kalhka*

oivat pára koutat!) Erre is azt jegyezték meg, hogy a mostani emberek már nem mernek ilyen mondani.

A mintegy negyvenre rúgó közmondás között a legnagyobb rész az Európában közkeletűekkel egyezik meg, persze lapp fölfogással előadva. Íme néhány felőllybb: «Nagy bocs-korkötővel sehová sem ugorhatsz!» — «Fősrény ember nem tartja meg a kutyáját.» — «Maga is kutya lesz, a ki a kutyával ugat.» — «Nem vagy az, ha az ember mindig jól eszik» (ezt azokra mondják, a kik vagyon kedvéért házasodnak össze).

Találós mesét csak egyet birtam gyűjteni s ennek sem tudták az értelmét kellően megmondani. Úgy látszik, a népies képzelet e játszi termékei teljesen kivesző félben vannak a lappok között s talán csak ott találhatók nagyobb számmal is, a hol a lappság tömegesebben lakik együtt.

Az arjepluogi lappok között elvégezve dolgomat, ismét Bodöbe igyekeztem, a hol egy délnek induló hajóra szállva, negyedfél nap múlva értem Trondhjembe. E városból Svédországba mentem, a legdélibb lappokhoz, a kik között hét év előtt hosszasan időztem. Most a Skalstugu hegységbelieket kerestem föl sátrukban, de csak néhány napot töltöttem közöttük. Nem újabb szövegeket gyűjtöttem nálok, hanem nyelvtani kérdéseket vizsgáltam és különösen az igeragozásnál uralkodó töváltozások bonyolult törvényét kutattam.

E rövid kirándulással befejeztem idei lappföldi útazásomat. Most már hazafelé tartottam és Stockholmon, Koppenhágán, Berlinen áthaladva, augusztus 20-dikán itthon voltam.

(Megjelent: *Budapesti Szemle*, 70. köt., 1892.
253-284.)

A Halász Ignác által említett fontosabb személyek

- Bakke András:** *Bakke, Anders Jonsen* (1819-1884), norvég-lapp tanító. Skjervøben, később Kvanangenben működött.
- Donner, Otto (1835-1909):** finn nyelvész, a finnugor nyelvtudomány kiemelkedő alakja. Nevéhez fűződik a helsinki Finnugor Társaság (Suomalais-Ugrilainen Seura) megalapítása.
- Düben Gusztáv:** *von Düben, Gustav*. Említett könyve 1873-ban jelent meg Stockholmban.
- Friis:** *Friis, Jens Andreas* (1821-1896) norvég nyelvész, 1866-tól a lapp és a finn nyelv professzora a krisztániiai (oslói) egyetemen.
- Genetz, Arvid (1848-1915):** finn nyelvész, több finnugor nyelvet is tanulmányozott. Neki köszönhető az orosz-lapp nyelv részletes megismerése.
- Jaakkola Károly:** Pori városába való finn tanár, nyelvész (?), személyéről nem találtunk közelebbi adatokat.
- Jalava (Almberg) Antal:** *Jalava, Antti* (eredeti neve: Almberg, Anton Fredrik) (1846-1909). Finn újságíró, népművelő, a finn-magyar kapcsolatok kiemelkedő alakja.
- Laestadius János:** *Laestadius, Johan* (1815-1895), lelkész és tanító Svéd-Lappföldön.
- Laestadius, Lars Levi (1800-1860):** lapp származású lelkész Svéd-Lappföldön.
- Qvigstad, J. K. (Quigstad, I. K., Qvigstad, Y. K.):** *Qvigstad, Just Knud* (1853-1957), norvég lappológus, a tromsøi lapp szeminárium igazgatója. Több magyar tudóssal állt levelezésben vagy személyes kapcsolatban. Nyelvészeti és néprajzi munkái mellett lapp szöveggyűjteményei a legértékesebbek.

Földrajzi nevek

A Halász Ignác írásaiban előforduló földrajzi nevek többségének régi és mai írásmódja között eltérés van, ezért szükségesnek véltük azonosításukat. Ahol ez nem sikerült, *-gal jelöltük. (Rövidítések: N = Norvégia, S = Svédország.)

Aelsvatten, Aelsvand:* tó Hattfjelldal közelében, a svéd határon (N).

Anaris-fjäll: *Anarisfjällen*, 1423 m magas hegytömb Jämtlandban (S).

(A *fjällek* Skandinávia nagy, fátlan, kopár fennsíkjai. Magasabb részeitet gleccserek borítják.)

Ange, Änge:* falu Jämtlandban (S).

Angerman-elf: *Ångermanälven*, folyó (S).

Angermanland: *Ångermanland*, svéd tartomány.

Arjeplog: *Arjeplog*, település Pite Lappmarkban (S).

Åsele lappmark: Svéd-Lappföld egyik tája Västerbotten tartományban.

Arvidsjaur: település Pite Lappmarkban (S).

Beieren-fjord: *Beiarn-fjord*, Bodötől délre fekszik (N).

Bisseldörren:* település a Røssvatn tó mellett (N).

Björneborg: *Pori* finn város svéd neve.

Blaamand: talán az 1571 m-es *Blåmansisen* Bodötől keletre (N).

Bodö: *Bodø*, város a Saltfjord bejáratánál, az Északi Sarkkörön túl, Nordland tartomány székhelye (N).

Dorothea: *Dorotea*, település Åsele Lappmarkban, régen egy lappmark (nem hivatalos) névadója volt (S).

Dronheim: *Trondheim* norvég kikötőváros német neve.

Dufved: település Jämtland északnyugati részén (S).

Dunderlansdal:* völgy Rognantól délre (N).

Edefors: település a Luleälven mellett (S).

Edsåsen:* község Undersåker közelében, Jämtlandban (S).

Evenesgaard:* település a Saltdalban, Rognantól délre (N).

Fagerlid:* település a Sulitjelma-hegység vidkén (N).

Fillingsfors:* falu Hattfjelldal közelében (N).

Finetid: *Finneid*, település Bodötől keletre (N).

Finmark, Finmarken: *Finmark*, Norvégia legészakibb és legnagyobb tartománya. Székhelye Vadso.

- Flöifjeld:*** hegy Tromsdal vidékén (N). (A *fjeld* a svéd *ffjäll* norvég megfelelője.)
- Fokstad:*** település Mosjøen közelében (N).
- Foldenfjord:** *Folda* (*Nordfolda*, *Sørfolda*), fjord Trondheimtől északra (N).
- Fölinge:** *Föllinge*, település Jämtland északi részén, régen egy lappmark (nem hivatalos) névadója volt (S).
- Frostviken:** tó a norvég-svéd határon, Åsele Lappmarkban (S).
- Furulund:*** bányásztelepülés a Sulitjelma-hegység lábánál (N).
- Gellivare:** *Gällivare*, város Lule Lappmarkban (S).
- Gibostad:** város Senja szigetén, Tromsøtől délnyugatra (N).
- Hammerfest:** Európa legészakibb városa a partközeli Kvaløy szigetén (N)
- Haparanda:** kikötőváros a Botteni-öböl partján, a svéd-finn határon (S).
- Hasjö:*** település Jämtlandban (S).
- Hatfjeldal:** *Hattfjellal*, település a Røssvatn-tótól délre (N).
- Helsingfors:** a finn főváros, *Helsinki* svéd neve.
- Hemnaes:*** település Norvégiában.
- Herjeadál:** *Härjedalen*, Jämtland egyik tája (S).
- Hernösand:** *Härnösand*, kikötőváros a Botteni-öböl partján (S).
- Hjerpen:** *Järpen*, település Jämtlandban, a Kallsjön déli partján (S).
- Jemtland:** *Jämtland*, svéd tartomány az ország középanyugati részén. Székhelye Östersund.
- Jokkmokk:** település Lule Lappmarkban, az Északi Sarkkör közelében. A svédországi lappok egyik kulturális központja (népfőiskola stb.).
- Kålåsen:** *Kolåsen*, település Jämtlandban, Östersundtól északnyugatra (S)
- Kall:** település a hasonló nevű tó partján, Jämtlandban (S).
- Kall-tó:** *Kallsjön*, tó Jämtland északnyugati részén (S).
- Karesuando:** lapp település Torne Lappmarkban, a svéd-finn határon (S).
- Kautokeino:** lapp település Finnmark déli részén (N). (Az ún. „kautokeinói vérengzésről” 1. bővebben: *J. Turi*, A lappok élete, Bp. 1983. 261-265, 279-281.)
- Kölähöga, Kjølhaugen:** *Kjølhaugan*, 1247 m-es hegytömb Trondheimtől keletre, a svéd határ közelében (N).
- Krisztiania:** *Kristiania*, *Christiania*, a norvég főváros, *Oslo* neve 1924-ig.

Langvand:* *Langvatn(?)*, tó a Sulitjelma vidékén (N).

Levanger: település Trondheimtől északkeletre (N).

Lofotok: *Lofoten*, szigetcsoport Norvégia északnyugati partjai előtt.

Luleå: svéd kikötőváros a Botteni-öböl partján, Norrbotten tartomány székhelye (S).

Luleå-elf: *Luleälven*, folyó Svédország északnyugati részén.

Lule lappmark: Svéd-Lappföld egyik tája Norrbotten tartományban.

Lycksele-lappmark: Svéd-Lappföld egyik tája. Névadó települése az Umeälven partján fekszik. (Régebben Ume Lappmark volt a neve.)

Mala: *Malåträsk*, település Lycksele Lappmarkban (S).

Mo: *Mo-i-Rana*, város Bodötől délre (N).

Mosjøen: *Mosjøen*, kikötőváros a Vefsnfjord partján (N).

Nordcap, Nordkap: *Nordkapp, Északi-fok*, Európa legészakibb pontja Magerøy szigetén (N).

Norrbotten: svéd tartomány, területén található Torne, Lule és Pite Lappmark.

Ofotenfjord: *Ofotfjord*, a partján épült Narvik kikötőváros Észak-Norvégiában.

Oltfjäll: talán az *Oldfjällen* (1057 m) Jämtland északnyugati részén (S).

Oxtinder hegység: *Okstindan*, 1915 m (N).

Östersund (Östersjund): város a Storsjön partján, Jämtland tartomány székhelye (S).

Pite (Piteå) lappmark: Svéd-Lappföld egyik tája Norrbotten tartományban.

Qvalö, Qualö: *Kvaløy*, sziget Északnyugat-Norvégiában.

Qvikkjokk: *Kvikkjokk*, település Lule Lappmarkban (S).

Raback:* település a Luleälven mellett (S).

Ringvatsö: *Ringvassøy*, sziget Észak-Norvégiában.

Rognan: kikötőváros Bodötől délkeletre, a Saltfjord végében (N).

Röraas, Röras: *Røros*, bányaváros Trondheimtől délkeletre (N).

Rösvaa:* folyó, a Røssvatn-tóba ömlik (N).

Rösvand: *Røssvatn*, nagy tó Észak-Norvégiában, Helgelandban.

Ruderaas:* kis település a Røssvatn-tó partján (N).

Rut-hegység:* kisebb hegység Jämtland déli részén (S).

Saltdal: 60 km hosszú észak-déli irányú völgy Bodötől délkeletre (N).

Saltenfjord: *Saltfjord*, Bodønél nyíló fjord Észak-Norvégiában.

Sjacker-fjäll: talán a *Skäckerfjällen* (1229 m) Jämtlandban (S).

- Skal tó:*** kisebb tó Jämtlandban, a norvég határ közelében (S).
- Skalstugan:** kis település *Jämtlandban*, a svéd-norvég határon, *Saxvallentől* 6, *Medstugantól* 9 km-re (S).
- Skalstugu-fjäll, Skalstugu-hegység:*** hegyvidék Jämtland északnyugati részén, a norvég határon (S).
- Skjärstad-, Skjaerstad-fjord:** Skjerstad mellett nyíló kisebb fjord Bodötől keletre (N).
- Skurdal-fjäll:*** kisebb hegycsoport a Kjølhagan vidékén (N).
- Sollefteå:** település az Ångermanälven partján (S).
- Sorsele:** település Lycksele Lappmarkban (S).
- Stamgarde:*** település Jämtlandban, Undersåker közelében (S).
- Stensele:** település Lycksele Lappmarkban (S).
- Storbacken:*** település a Luleälven mellett (S).
- Storsjö:** *Storsjön*, 'Nagy tó', tó Jämtlandban (S).
- Sulitelma, Sulitälma:** *Sulitjelma*, 1914 m magas hegytömb, részben Norvégiában, részben Svédországban terül el.
- Sundsvall:** kikötőváros a Botteni-öböl partján (S).
- Sylfjäll, Syl-fjällek:** valószínűleg a *Sylane* (1766 m) a norvég-svéd határon.
- Tammerfors:** *Tampere* finn város svéd neve.
- Tavastehus:** *Hämeenlinna* finn város svéd neve.
- Tennäs:** *Tännäs*, település Jämtland délnyugati részén Härjedalenben. Régebben egy lappmark (nem hivatalos) névadója volt (S).
- Torne (Tornis, Tornio, Torneå) lappmark:** Svéd-Lappföld legészakibb vidéke.
- Tromsdal:** *Tromsdalen*, Tromsø szigetével átellenben, a norvég szárazföldön fekvő völgy, ahol a svédországi lappok nyaranta szívesen időztek egykoron.
- Tromsø:** *Tromsø*, Észak-Norvégia legnagyobb városa, Troms kerület székhelye. 1794 alapították a hasonló nevű kis szigeten.
- Tromsø-ams:** *Tromsø kerület*, közigazgatási egység (N).
- Trondhjem:** *Trondheim* kikötőváros Közép-Norvégiában, a hasonló nevű fjord délkeleti partján. Kerületi székhely.
- Tysfjord:** a Vestfjordenből nyíló fjord Narviktól délnyugatra (N).
- Ume lappmark:** az Umeälven mentén elterülő vidék, ma Lycksele Lappmark a neve.
- Undersåker:** település Jämtlandban, Östersundtól északnyugatra. Régen egy lappmark (nem hivatalos) névadója volt (S).

Vaikijaur:* település Jokkmokk közelében, Lule Lappmarkban (S).

Valbo:* település Jämtlandban, Undersåkertől délre (S).

Vasbotten:* település a Saltdalban (N).

Vehoniemi: ? (Talán a *Vehoniemen harju* nevű dombvidék Hämeenlinnától északra, Finnországban.)

Vefsenford: *Vefsnfjord*, a végénél fekszik Mosjøen kikötőváros Norvégia északnyugati részén.

Vesterbotten: *Västerbotten*, svéd kerület, két lappmark (Lycksele és Åsele) található a területén.

Vilhelmina: település Åsele Lappmarkban (S).

Halász Ignác

(Tés, 1855. május 26. - Budapest, 1901. április 9.)

Nyelvész, irodalomtörténész, utazó, író, műfordító, egyetemi tanár egyszemélyben. Szülei *Fischer Ignác* tanító és *Fleischer Júlia*, öccse *Halász Gyula* újságíró. Rokonszenves, sokoldalú alakját kevés figyelemben részesítette az utókor.

Elemi iskoláit *Várpalotán*, a gimnázium 6 osztályát *Veszprémben* végezte, majd *Budapestre* ment. Nehéz életkörülményei miatt azonban hamarosan *Székesfehérváron* vállalt nevelői állást. Itt tette le az érettségi vizsgát. Nyelvteljesége már ezekben az években megmutatkozott.

1873-tól a budapesti egyetem bölcsészkarának hallgatója. Tanárai közül különösen *Budenz József* volt rá nagy hatással. 1877-ben szerzett tanári oklevelet. Rövid ideig a fővárosban, 1878-tól *Székesfehérváron* középiskolai tanár. 1892 szeptemberében Budapesten kapott állást a VI. kerületi reáliskolában. 1893 elején a magyar nyelvhasznítás magántanára lett a budapesti egyetemen, ugyanezen év decemberében pedig már a *kolozsvári egyetemre* nevezték ki a magyar nyelv és az ugor összehasonlító nyelvészet tanárává. 1888. május 4-én a *Magyar Tudományos Akadémia*, 1889-ben a helsinki *Finnugor Társaság* választotta levelező tagjává. Mindeközben az akadémia anyagi támogatásával három tanulmányutat tett a *Svédországban* és *Norvégiában* élő lappokhoz (1884, 1886, 1891).

Sokrétű és termékeny irodalmi munkásságot fejtett ki, elsősorban a nyelvészet terén, de irodalomtörténeti tanulmányai, útleírásai, fordításai is gyakran megjelentek a korabeli lapokban és folyóiratokban (Magyarország és a Nagyvilág, Fővárosi Lapok, Vasárnapi Ujság, Budapesti Szemle, Magyar Nyelvőr, Egyetemes Philologiai Közlöny, Nyelvtudományi Közlemények, A Külföld, Akadémiai Értesítő, Földrajzi Közlemények, Magyar Salon, Élet, Pesti Napló, Az Én Ujságom). *Móka bácsi* álnéven gyermekmeséket írt és fordított. Több tankönyv szerzője. Önálló köteteinek a száma megközelíti a húszat.

Ígéretesen induló és kiteljesedni látszó pályafutását váratlan korai halála törte derékba. Mindössze 46 évet élt, mégis jelentős életművet hagyott hátra, melynek legértékesebb vonulatát a lapp nyelvre és népre irányuló kutatásai alkotják. Ezekről *Lakó György* a következőket írta:

„Első tanulmányútján a svédországi déli lappok nyelvjárásait vizsgálta, második és harmadik tanulmányútján pedig Norvégiában végzett kutatásokat egyrészt olyan svédországi lapp törzsek körében, amelyek nyárára át szoktak költözni norvég területre, másrészt egy Svédországból Norvégiába áttelepült lapp népcsoport lakóhelyén. Népköltészeti termékeket, ragozási paradigmákat meg szóanyagot gyűjtött. A svédországi déli-lapp nyelvjárások beszélőinek nyelvén ő közölt elsőknek szöveganyagot, s e nyelvjárásokról ő adott először nyelvtani tájékoztatást. Négy kisebb-nagyobb kötetet töltenek meg azok a szövegek, amelyeket rövid pár hónap alatt a déli lapp, továbbá az umei, a pitei, a lulei és a Torne-lappmarki nyelvjárásokról feljegyzett. Szövegei sokat nyújtanak a lappok ősi vallására, mese- és mondavilágára, továbbá szokásaira irányuló folklorisztikai kutatásoknak. Szövegeinek szótárak, illetőleg szójegyzékek alakjában való feldolgozása az a második mód, amelyen előre vitte a lappológiát. Legterjedelmesebb déli-lapp szótára. Szójegyzékei a lulei, pitei és a karesuandói nyelvjárások szókincsének megismeréséhez járultak hozzá, s közülük a pitei máig is megőrizte értékét. Amíg eddig említett művei inkább csak nyersanyagául szolgáltak a lappológiának, addig a lapp nyelvjárásokat tárgyaló akadémiai székfoglaló előadása a történeti lapp nyelvészet szempontjából is előrelépést jelentett, déli-lapp alaktana pedig sokáig hézagpótló volt. - Halász első lappföldi gyűjtése szigorú bírálatban részesült Wiklund részéről, aki különösképp Halász hangjelölését kifogásolta. A lappológia újabb skandináv művelői tárgyilagosabb értékelést adnak Halász munkásságáról: elismerik kutatásainak úttörő voltát, s némely munkájának maradandó értékét. Halász lappológiai kutatásait ma már csupán az újabb hazai tudománytörténeti vonatkozású bírálatok némelyike hagyja teljesen figyelmen kívül.” (*A lapp nyelv kutatásának vázlatos áttekintése. - Chrestomathia Lapponica. Bp. 1986. 14-15.*)

Halász Ignác lappológiai munkássága

a. Nyelvészet

(NyK = Nyelvtudományi Közlemények)

Svéd-lapp nyelvtan. Svéd-lapp olvasmányok. = NyK 15(1881)1-96. és 165-236.

- Különnyomat: Ugor Füzetek 3.

Orosz-lapp nyelvtani vázlat. = NyK 17(1883)1-45.

A lapp nyelvjárások. = *Budenz-Album*, Bp. 1884. 107-114.

Svéd-lapp szövegek. 1. Lule- és Piteå-lappmarki nyelvmutatványok. = NyK

19(1885)161-286. - Svéd-lapp szótár a Lule- és Pite-lappmarki szövegek-

hez. = U. o. 329-464. - Különnyomat: Svéd-lapp nyelv I. = Ugor Füzetek 7.

Svéd-lapp nyelv 2. Jemtlandi lapp nyelv. = NyK 20(1886)73-146 és 189-250. -

Különnyomat: Svéd-lapp nyelv II. = Ugor Füzetek 8. Bp.

Ume- és Tornio-lappmarki nyelvmutatványok. Svéd-lapp nyelv III. Bp. 1887. =

Ugor Füzetek 9.

- Déli-lapp szótár. Svéd-lapp nyelv IV. Bp. 1891. = Ugor Füzetek 10.
 A svédországi lapp nyelvjárások. = *NyK* 22(1891)161-259.
 Eredeti hangállapot a svéd-lapp nyelvjárásokban. = *Hunfalvy-Album*, Bp. 1891.
 99-103.
 Kisebb Lule lappmarki nyelvjárások. = *NyK* 22(1892)299-319.
 Népköltési gyűjtemény a Pite lappmark arjepлуogi egyházkerületéből. Svéd-
 lapp nyelv V. Bp. 1893.
 A déli-lapp nyelv hangjairól. = *NyK* 23(1893)206-213.
 Déli-lapp szövegek. = *NyK* 26(1896)198-201.
 Pite lappmarki szótár és nyelvtan. Rövid karesuandói szójegyzékkel. Svéd-lapp
 nyelv VI. Bp. 1896.
 A déli-lapp nyelv rövid alaktana. = *NyK* 31(1901)129-148, 253-290.

b. Útibeszámolók

- Lappok közt. = *Fővárosi Lapok*, 1884.
 A svédországi lappok között. = *Budapesti Szemle*, 41(1885)321-354. = *A Szé-
 kesféhérvári Reáliskola Értesítője*, 1885.
 Második lappföldi utam. = *Budapesti Szemle*, 51(1887)321-343.
 Lapp földön. = *Magyar Salon*, 9(1888)280-288.
 Nyolc nap a Skalstugu-hegységben lappok közt. = *Földrajzi Közlemények*, 18
 (1890)446-476.
 Harmadik lappföldi utamról. = *Akadémiai Értesítő*, 25(1891)704-708.
 Harmadik lappföldi útam. = *Budapesti Szemle*, 70(1892)253-284.

Irodalom

- Setälä, E. N.: Ignác Halász. = *Finnisch-Ugrische Forschungen* 1(1901)181-
 183.
 Szilasi Móric: *Emlékezés Halász Ignác lev. tag felett*. Bp. 1904. 19. (Az
 MTA elhunyt tagjai fölött tartott emlékezés, XI. köt. 11. sz.)
Egyenlőség, 1891. 5.sz. - *Magyar Génius*, 1893. 52. sz., arcképpel. - *A Pallas
 nagy lexikona* 8. 1894. 572. - Szinnyei J.: *Magyar írók élete és munkái* IV.
 1896. 322-326. hasáb. - *Révai nagy lexikona* IX. 1913. 384-385. - Zsirai M.:
Finnugor rokonságunk. 1937. 554-556, (arckép). - *Magyar irodalmi lexikon* 1.
 1963. 432-433. - *Magyar életrajzi lexikon* 1. 1967. 662. - *Finnugor életrajzi
 lexikon*, 1990. 103-104. - *Magyar utazók lexikona*, 1993. 147. - *Új magyar
 irodalmi lexikon* 2. 1994. 752.

Tartalom

A svédországi lappok között	3
Második lappföldi útam	37
Nyolc nap a Skalstugu-hegységbeni lappok között	60
Harmadik lappföldi útam	91
A Halász Ignác által említett fontosabb személyek	123
Földrajzi nevek	124
Halász Ignác	129